

Irodalmi Jelen

XXIV. évfolyam, 270. szám

2024. ÁPRILIS

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csornyij Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György**, **Makkai Ádám**,
Méhes György, **Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **JUHOS SÁNDOR** festménye – *Tavaszi alakváltozás*

Böszörményi Zoltán

Fohász

*A tökéletesen megvalósult
valóság vagy,
benned rejlik
a mindenség lehetősége:
a vágy,
a naponta szenvedéllyel feltöltött
képesség arra:
legyek,
olyan, amilyennek szeretnéd.
Akaratom soha ki nem merülő
energiája vagy,
szavaimban visszhangzó
megmutatkozás,
a lélek,
melyből felépítetted mindazt,
ami fontos: a hitet, a rendet, a szorgalmat,
az igazságot, a szeretetet, a kitartást.
Maradj mindig velem,
gyenge pillanataimban
megfoghassam kezed,
és bátorító pillantásodért
újra és újra felnéznek rád.*

A gyöngédség jele

*Álmomban kivirágzott cseresznyefa alatt ültem.
(Az utazási irodák azt ajánlják,
tavasszal repüljünk Tokióba,
ott ránk rózsaszínű virágkarnevál vár.)
Az érzelmek hangszerén
minden látványt el lehet játszani.
A virágkarnevált is.
Ez a gyöngédség jele.
Nem emlékeztet az orgonákra, a hárfákra.
A fúvós hangszerekre sem.
Ma egyik sincs raktáron. A gyűjtőpontok
üresek.
Szomszédom öt éve rákkezelésre jár.
Ma a sétányon,
a pálmafák között
véletlenül összefutottam vele.
Látszott az arcán,
napok óta nem borotválkozott.
Párolgott belőle az alkohol.*

Abafáy-Deák Csillag

Vashiány

Már napok óta nem napozott. Szeles, viharos napok voltak. Most beszűrődik a redőny résein is a napfény. Fel akarja húzni, hogy kilépjen az erkélyre, jó lesz a reggeli nap. A redőny akadozik, nem érti, mi van, egy éve cserélték. A felhúzó gurttni megfeszül, aztán felszalad a redőny. Kilép az erkélyre, kedvenc fája, az atlasz cédrus egyik ága, mintha kezét nyújtana, pár nap alatt benőtt az emeleti erkélyre, és beleakadt a redőnybe.

A fa hirtelen kezdett el sárgulni, semmi külső jel nem mutatott arra, hogy valami megtámadta volna, egyik kertész szerint vashiány lehet az ok. Dani beszerzett több flakon Fitohorm tápot, vastartalmú műtrágyaoldatot, ezzel öntözte pár napig, és ettől szinte kivirult ez a csodafa. Elsősorban azért csodafa, mert ideköltözésekor ő ültette. Ma már több méter magas, ezüstzöldes tűlevelekkel, még a tobozok is mások, mint a többi fenyőkön. Fáját illatos olaj itatja át, amely rendkívül ellenállóvá teszi a korhadással, pusztulással szemben. Egyiptomban a múmiák koporsóit készítették a fájából, majd később a föníciaiak építették belőle hajóikat. Egy legenda szerint ebből készült Jézus keresztje is. A művészetben a cédrus fája az örök élet és a paradicsomi lét szimbólumaként terjedt el.

A fa most tele van sok új hajtással. Megvolt az eredménye a tápoldatnak, amit naponta a gyökeréhez töltött. Arra is gondolt, talán azért kezdett el sárgulni, mert megérezte a fa, hogy itt már nincs társa, és attól fél, talán Dani eladja ezek után a házat. Nem adja el. Megérintette a tűlevelű ágat, mintha kezét fogna vele, ekkor egy hideg kéz érintette meg hátulról a nyakát.

Hahó, itt vagyok! Dani megfordult, alig ismert rá a nőre, lefogott, miközben sosem kellett diétáznia, a haja zsírosan lógott az arcába, mosolyogni próbált. Bea, miért nem hagyta itt a kulcsot? Így fogadsz, azt hittem örülsz, hogy látsz. Nem örülök, jól

tudod, ezt már letárgyaltuk, nem lehet századszorra is ugyanazt eljátszani!

Századszorra? Ez nem játék, megmondtam, elválaszthatatlannok vagyunk. Látom, a cédrus sem sirat engem, gyönyörű lett. Új életet akar, de abban neked nincs helyed, elmondtam már többször, a sok hisztit nem lehet folytatni. Nem hisztizek, nem látod, hogy nyugodt vagyok, és kedves? Nyissuk ki az üveget, hoztam.... Nem lehet, a feljelentésed óta minden megváltozott, a munkámra sem tudok koncentrálni. Na, ne siránkozz! Bea, fejezd be, még az orvoshoz is elküldött téged a rendőrség, de semmi látható nyom nem volt arról, hogy én bántottalak volna.

Persze hogy nem látszott semmi, szavakkal is lehet akár ölni is! Ez igaz, de ne kezdjük, így is bajban vagyok a munkámmal. Hahaha, a művészeknek kell a szenvedés, ezt mindenki tudja, akkor születnek a legjobb alkotások. Marhaság, esetleg a költők vagy festők esetében lehet, így, de a prózaírók másként dolgoznak. Na, ne légy ilyen drámai, amiért író vagy, azért állhatnál két lábbal a földön, gyere, igyuk meg a pezsgőt.

A nő, mint egy varázsló, előkapott egy pezsgősüveget a táskájából. Még hideg. Nem akarok veled inni, tedd le a kulcsot, és kérlek, menj.

Bea átkulcsolta Dani nyakát, és a lábával a combját. A férfi kissé hezitált, a nő megérezte ezt, Dani nyakába fúrta a fejét, és egyre szorosabban ölelte, az ágy felé húzta. Dani ellökte, Bea elesett. Ezt nem teheted velem, látod, hogy erőszakos vagy, és hiába tagadod, akár be is verhettem volna a fejem. Dani mozdulatlanul állt. Bea feltápászkodott. Gyere, nyissuk ki az üveget, tudod, én sose szoktam, az a te feladatod. Igyunk a cédrus egészségére, az bezzeg megérezte, hogy visszajövök, és újrakezdehetjük.

Dani újból ellökte a nőt, aki viszont már felkészült erre, belekapaszkodott a férfiba. Itt akarok élni a cédrus mellett, gyönyörű lett, várt, azt te is tudod, hogy a növények nem hazudnak. Nem bizony, de a fa tápot kapott, és elmúlt a szomorúsága, úgy döntött, velem marad, vashiánya volt, mert végre nincs a házban a vaslady, akinek tetteted magad, csak parancsoltál. Persze, hogy

vaslady vagyok, egy ilyen tutyi-mutyi mellett, mint te, muszáj, hogy valaki kézben tartsa a dolgokat. Bea újból átölelte Danit, aki már nem hezitált, próbálta lefejtetni a nő karját a nyakáról, de az ölelés egyre hevesebbé vált. Kérlek, hagyd abba! Bea lejjebb engedte a karját, hosszú körmeit a férfi hátába mélyesztette, trikón keresztül is érezte, hogy kisebesedett a háta. Visító hang ismételte, sose engedlek el!

Dani minden erejét összeszedve megfogta a nőt a karjánál fogva, és kipenderítette a szobából, hordd el magad, és ne lássalak többé, a kulcsot nem kell letenned, új zár lesz az ajtón, a lépcső felé tuszkolta. Ott megtorpant. A nő leszaladt a lépcsőn, csattant a földszinti ajtó.

Dani visszament a szobába, leengedte a redőnyt. Sokáig ült a sötétben, attól tartott, hogy Bea, ahogy szokott, megint feljön, és kezdi a kérlelést. Ült az ágyon, és a fejében átfutott az elmúlt évek sok fontos történése, az állandó veszekedések, amelyek aztán békülésbe torkollottak, míg újra nem kezdődött a kiabálás, szemrehányás.

Nem működött a szobában az elektromos óra, nem tudta, mennyi idő telt el, de motorzúgást nem hallott. Biztos lent, a nappaliban sírdogál, aztán visszajön, és kezdi a cirkuszt, de hiába hallgatózott a lépcsőlejárónál, semmi nesz nem szivárgott fel. Nagy levegőt vett, és lement a nappaliba. Bea nem volt ott. Kiment az udvarra, a kocsi még mindig a ház előtt állt. Bement a garázsba. Ott feküdt a nő. A vastápoldat flakonja mellette. Üresen.

Mezey Katalin

Szúnyogposta

*Elyomtam egy szúnyogot,
két ujjal összemorzsoltam.
Kis fekete piszok.
Milyen alapon végeztem veled,
én, aki egy sokkal egyszerűbb
élőlényt sem tudnék kitalálni?
Ugyanolyan teremtmény volt,
mint én. Minden pocikája
jól működött, a szívókája,
mint egy injekciós tű,
arra szolgált, hogy észrevétlen
belém szúrjon, szívja a véretem.
Még érzéstelenítőt is beköpött
a bőröm alá. A maga nemében
tökéletes volt. Győztese
egy ősi életláncolatnak.
Merő önzésből pusztítottam el.
Egyetlen szempont érdekelt:
hogyan meg ne csípjen,
vérem helyére valami
viszketést okozó oldatot fecskendezve.
Ha ezt nem tenné, élhetne tőlem
akár száz évig is, felhőkben táncolhatna
a gyepről, nem csapnám agyon.
És akkor persze egy idő után
annyi lenne belőle, hogy
levegő helyett is szúnyogot
lélegeznénk ki és be.
Tehát szétmorzsolom, és
ezzel betöltöm a Teremtő által
nekem szánt szerepet:*

*megakadályozom a szúnyogok
mértéktelen szaporodását.
De vajon mire jó,
mi célt szolgál a szúnyog?
Talán azt, hogy ne ülhessek
kényelmesen az esti kertben,
élvezve a nyári alkonyatot,
a domb fölött az aranyszélű felhőt,
a gyepre csendesen leszálló harmatot.
Ne gyönyörködjem az alkotásban úgy,
hogy meg ne emlegessem az Alkotót.*

Hova lett?

*Meztelenül fekszik a kórházi ágyon,
kanyarog belőle a katéter vezetéke,
pukkadásig teli a műanyagzsák.
Betakarom, lerúgja magáról,
nem fedí el a szemérmét,
a mellét. Mégsem bolond,
várja az ígért tollat,
kekszet, kalmopyrint.
Vidáman meséli, hogy
összekakált mindent az éjszaka.
A szobavécét nem tudta elérni,
feküdt a földön, és ordított.
Annyira csúszott minden,
felkelni sem tudott.
Végül mégis felkelt.
Nagyon megszidták.
Úgy meséli, mint egy óvodás csíny.
Azon tűnődöm, miközben
a hálóruháim közt keresek*

*számára egy elég nagy
pizsamát, hogy ki ő?
És hova lett az a komoly,
magára adó asszony,
akit évtizedek óta ismerek?*

ERIC RAVILIOUS (1903–1942) alkotása

Makó Ágnes

Cetlik a hűtőn

Drágám, húsleves az alsó polcon, káposztás tészta a piros dobozban. Puszi!

Anya, ma értem jössz edzésre? Vagy apa jön? Zs

Apa megy érted, én fodrásznál leszek. Lécci vidd le a szemetet!

Drágám, rakott tészta a sütőben, és még van egy kis húsleves is.

Anya, ma Szandránál alszom, a töri elmaradt, puszi!

ZSÓFI, MA MÁR MINDENKÉPPEN MEG KELLENE ENNI A HÚSLEVEST!

Elkeserítő ez a mellőzöttség. Üres az életem. Egyre szánalmasabbnak és keserűbbnek érzem magam. (Húsleves)

Zsófi, három napja lejártam, a boltban még azt mondtad, én vagyok minden vágyad! Ez két hete volt! Mi lesz már? (Epres túrókrém cukorbogyókkal)

Cukorbogyó, kussolj. Zsófi az apjánál van. Szerintem vedd le magad a polcra. (Macisajt)

Rohadj meg a kerek dobozodban, macika! Eljön még a te szavatossági idő is! (Epres túrókrém olvadozó cukorbogyókkal)

Ez a disznósajt itt mellettem kegyetlenül büdös, valaki mentsen meg! (Vegán gabonakolbász a második polcra)

Inkább minket mentsen meg az ég a húspótló vegán kamu arctól! (Disznósajt)

Így van! Húst ide, izmot, kendőzetlen zsírt! Őszinteség, szembenézés! (Fél kiló sertéscomb)

Ne bántsátok egymást, mindannyian testvérek vagyunk. Fényt, békét! (Bio natúr szójajoghurt)

Gyerekek, ez a piros doboz kihozza a klausztrófóbiámat. Van itt még valaki rajtam kívül? (Káposztás tészta)

Ha valaki kijut még ma, légszi szóljon Anyának, hogy kimaradtam a paprikás csirkéből. Kösz, tejfől voltam.

Nyugi, nem maradtál ki, még én is itt vagyok. (Csirkecomb fóliázva)

Nem tudjátok, mi van Anyával? A reggeli kávéja lettem volna, de a felem végigfolyt az asztalon, a másik felem meg azóta is a bögrében csücsül.

Anya tegnap este nekem esett nagykanállal, és belém sírt. Nem tudom, melyikünk szenvedett jobban. (Csokifagyi pisztáciaszósszal)

Srácok, én már nagyon körülnéznék a konyhán kívül is. Azt halottam, több szoba is van a küszöbön túl. Ki jönne? (Szójaszós)

Én! (Csiliszós)

Maradjatok a seggeteken, hülye szmöttyik. (Maradék májashurka)

Fogjunk össze! Csak így szabadulhatunk ki! Álljatok be mögém, és ígérem, kivezetlek benneteket ebből a jéghideg börtönből. Kint vár minket az élet! (Fél üveg rozé)

Veled vagyok, rozé! (Szóдавíz)

Én nem megyek sehova. A végén még hazaér Zsófi, és hiába keres a hűtőben, ha közben kint mászkálok a lakásban. (Epres túrókrém elolvadt cukorbogyókkal)

Mikor jön már haza Zsófi? Vagy Anya? Könyörgöm, egyen meg valaki! Bárki! (Húsleves)

Húsleves, mielőtt nagyon elkeserednél, gyere át hozzám a piros dobozba! Jelige: „kettesben a magány is jobb” (Káposztás tészta)

Hajrá, gusztá kis párocska lesztek: romlott húslevesben úszkáló tészták káposztadarabokkal. Hány rajtam a medverajz. (Macisajt)

Macika, hozzád evőpálcikával sem nyúlnánk, nyugodtan penészedjél meg az irigységtől. Káposztás tésztám, tarts ki, jövök! (Húsleves)

Ne bántsátok egymást, testvérek! Fényt, békét! (Bio natúr szó-jajoghurt)

Nem bírom tovább, gyerekek, elárulom: engem még Zsófi apja hagyott itt időszámításunk előtt egy héttel. Anya hozzám sem bírt nyúlni. Bocs a szagért! (Disznósajt)

Mindenki kussoljon! Asszem csöpögök. (Hűtő)

Cetlik a virtuális térben

Üdvözlöm legkedvesebb,

a nevem Miss Florence Atifa, 24 éves Dar-fur régió Szudán. Én vagyok a család utolsó élő lénye, kései apám Oniel Ukec Atifa volt elnöke Gruv-Melton Olaj- és Gázipari privát kinyerő olajipari vállalat. Családom brutális megölés a lázadók eredményeként a polgárháború folyik eddig Szudánban. Kérem, hallgassa meg ezt, hogy néhai apa letéti igazolás és a halotti bizonyítvány birtokában, ő helyezte a pénz valami összegét a bank az általa használt nevemet, mint a legközelebbi rokon, az összeg hatmillió dollár. Kérlek, hogy segít nekem áthelyezni ezt a pénz te számlára, és onnan tudsz küldeni kis pénzt nekem, hogy az utazó dokumentumok és jegy, kimenjek az országot. Nem mondd el senkinek, mert én félek a kioldó az életem és a pénz, ha az emberek tudni, én lesz a baj.

Drágám szeretném, hogy a teljes körű információkat, a teljes neved, lacím, foglalkozásod, telefonszám. Amint az összes ez az információ adok a bank érintkezés, ahol a pénzt letétbe, hogy keresse fel őket nevemben az átadás.

Isten áldjon, kedvesem,
Kisasszony Florence

Kedves Florence Kisasszony!

Köszönöm kedves levelét, nagyon örültem neki. Ritkán kapok, a Lányom és az Onokám néha küld, a számítógépet is tőlük kaptam, hogy tudjunk irni (nem találok a hosszú I-t) egymásnak, de a fiatalok ritkán érnek rá. Én szoktam nekik küdeni szép dolgokat, cica képeket, virágokat meg zenés összeállításokat. Szép dolog ez az Internet. Ószintén sajnálom, ami kedves családjával történt. A háboru szörnyű dolog, az én családom is megszenvelte. Apám is

a fronton esett el. Bárcsak segíthetnék Önnek, de a banki dolgokhoz nem értek. A Lányom intézi, amit néhanapján kell.

Szeretettel üdvözlí:

Terike Balassagyarmatról (Ady E. u. 4.)

Drága kedves,

Én több mint boldog válaszában a leveletem. Hogy van ma? Emlékeztettem az adatokat és boldog vagyok most, amit megértettem, te egy Isten küldött ember, hogy nekem ebből a szenvedések vége, hogy jöjjön, és vigyél el innen. Vegye fel a kapcsolatot a bank azok elérhetőségét a részletes visszaigazolás míg mi fog várni a választ. Terveim, hogy jöjjön, és találkoztunk ott közvetlenül az átruházás után, adok pénzt 25%-át a segítségre és 5%-át a költségeid. Most kérek 450 dollár előleg utald a kezelési költségre a banknak, mondd meg, hogy te külföldi partner. Bár én fogja használni az adatait, és írjon a bank most, bemutatta nekik, mint az én választott partner, de ne felejtjük, hogy mondja meg, amikor hallani tőlük, hogy tudni fogjuk azokat a lépéseket.

Szívszeretettel Drágám,

Kisasszony Florence

Kedves Florence Kisasszony!

Örömmel vettem kézhez levelét. Sajnos nincs ennyi pénzem, és utalni sem tudok, a postás készpénzben hozza a nyugdíjat. És az sem túl sok, de nem panaszkodom, tellik belőle arra, amire kell. Nincsenek nagy igényeim, és a gyerekek is segítenek. Ha Önnek könnyebb, nyugodtan vonják le a hatmillió dollárból.

Milyen az idő arrafelé?

Küldök mellékletként egy szép virágos képösszeállítást, másodunokanővéremtől kaptam.

Szeretettel:

Terike Balassagyarmatról (Ady E. u. 4.)

Kedves Florence Kisasszony!

Jó ideje nem halottam Ön felől, remélem, jól van és sikerül rendeznie problémátikus ügyeit. Én jól vagyok, kicsit enyhül már az idő, többet tartozkodom a szabadban.

Irjon, ha van ideje.

Üdvözli:

Terike Balassagyarmatról (Ady E. u. 4.)

Lőrincz P. Gabriella

Béke

*Az asztalon csak könyvek,
Körül a gyöngye, könnyű lét,
Megértő tárgyak.
Fagyos hidegben sárga cinke röppen,
És pattog a tűz.
A polcok néha egyet nyögnek,
A régi vályogfal összehúzza magát.
A csöndes őszt békés tél váltotta fel,
Ma elhiszem, hogy nincsen már halál.
A pislogó gyertyaláng tánca,
Mint könnyű lány, szerelmes lobogás.
A vén macska álmában dorombol,
Nyújtózik, megálmodja a változó időt.
Én meglesem, csak ámulok,
És meghajlok a holnapok előtt.*

Ungár Péter

Remeridián

*A legordasabb hazugság,
amit a gótikus épületek
bariton hanggal mesélni tudnak, az,
hogy aki jól csinálja,
az élvezeteket bölcsen porciózza,
az képes a megérkezésre.*

*Bordó palástokban dobszóra sétáló
sustorgó főpapok
és
önmagukat hegedűszóra
vérrel bekenő, tölgyfaodúban
élvezkedő bábák is tudják,
hogy a megérkezés hazugsága nélkül
nem maradna, ami tartaná
a kupolákat,
betemetné a törmelék
a festett arcú tevékenykedőket,
a névjegykártyákat,
a bézs kalapot viselő,
divatosan kávézó kisasszonyokat,
a hölgyeket, akik ebédelnek,
messzeségig ellátszó fénycsóvákat,
dobozba záró alkimisták
üzenik kódokkal festményeken,
hogy a megérkezés hazugsága nélkül
csak a jövés-menés marad,
az idő illúziója nélkül
lehetetlen értelmet adni,
az idő illúziójával pedig
lehetőséget adunk
az értelemnek.*

Inadekvát kinesztézia VII.

*Egyetlen hang szűrődött be a konyhába,
egy ismétlődő és közeledő csoszogás hangja,
hogy nem tapad örökre a talpához a járólap,
gondolhatta volna, aki a konyhában ül,
de nem gondolt ő már semmit,
ahogy egyre jobban hallatszott be a csoszogás,
egyre hidegebbek és erősebbek lettek a fények,
egyre inkább tűntek el a szagok,
egyre kevesebb por maradt a levegőben,
mire az ajtóhoz ért, s a kilincset lenyomta,
egy frissen felújított rendelőhöz hasonlított
az egykor kovászosuborka szagú konyha,
a szobában már rég nem látott
általános iskolai osztálytársként cseverésztek,
annyi kérdésük volt egymáshoz, és annyi
elfeledett közös emléküik,
így érkezik mindenkihez,
aki végig tudja, hogy mi az elkerülhetetlen,
aki megadja a bizonyosságnak, ami a jussa,
aki nem csinál magából bohócot,
aki nem kezd mondatot úgy, hogy majd én,
aki beletörődött,
aki koravén, szomorú szájú gimnazista volt,
aki keretezte a napjait, hogy jelezze, hogy az időt
csak mi tettetjük egymásnak,
mindenkihez így érkezik
aki soha nem tagadta, hogy találkoznak,
aki nem sóhajtozott a világ irányán,
s máson sem, ami fiktív,
aki az önámítás helyett
a kertészkedést választotta,
így érkezik,
esetlenül, kedélyesen,*

*bágyadtan és megengedően,
boldogok az örök kiábrándultak,
mert övük a halál.*

Természetes bor

Természetes bor – ezt rendelte a pincértől abban a tudatban, hogy ezeknek a konkrét szavaknak ebben a sorrendben van értelmük, hogy lehetne a bor természetellenes, gondoltam, amikor a bor ott lakik egy kis vityillóban, ahol már a vasút sem halad át, két nagy nemzet, a természet és a kultúra határán, mivel hogy én egy olyan helyről jövök, ahol a bor tömegesen folyik, de ünnepi, a mindennapi ember elérhető luxusa, de ő kiveszi a szürke panelekben ülő nagybátyáink kezéből, és rárak egy osztálycégért, kasztcégért inkább, természetes bor, megmutatja, milyen periférikus vagyok, ez az oroszlánnyi férfi abból a földből jön, ami Heller Ágnes szerint egy kibírhatatlan sivatag, de hát mit is tudna csinálni egy bicikliző majom egy masnival a fején és sállal a nyakában egy bebiciklizhetetlen területen, amelyet azért hagy el, hogy visszatérhessen oda az erszényes oroszlánom.

Salánki Anikó

Nem füstölt a kémény

– Jó ember volt az én uram – törölte meg a szemét szoknyája szélével a szék szélén gubbasztó öregasszony. Az íróasztal mögött a főhadnagy merőn nézte, nem szólt semmit. A ventilátor a sarokban kavarta a poros levegőt, néha belekócolt az őszülő, madárfészekre hajazó kontyba.

A titkárnő unottan vizsgálta hosszú műkörmeit, a mutatóján mintha mozgott volna a ráragasztott kis kövecske, sokba mérte pedig a körmös. Durcásan megrántotta a vállát, unta már az egészet. Persze otthon azt hallgatta minden áldott nap, hogy micsoda mázlija volt, hogy a közepes érettségijével és az alig számítógépes ismeretével felvették a rendőrségre, igaz, csak 4 órában, de mégis, ez is valami. Az esti programon elmélázott egy kicsit, valahogy nem volt tiszta az a fazon, akivel összejött a barátnője esküvőjén. Mintha gyűrűt látott volna a kezén, mikor bemutatkozott, de amikor azt kérte, hogy fussanak össze a megyeszékhelyen, már nem volt rajta. Persze rákérdezett, de elütötte valami bugyuta férfi dumával. Miért van az, hogy minden pocsek, tré cuccokban járó osztálytársa férjhez ment, őt meg még meg se kérte senki. Egy találkozót alig tudott összeguberálni, pedig szexi, szőke, durcás ajkát égő vörösre festi.

A nyanyát valamelyik ócska tanyáról hozta be az a nagy hasú körzeti megbízott – hogy annak is mindig a munkaidő vége előtt kell tüsténkedni! Reméli, mond valami értelmeset, aztán lehet küldeni tovább. Neki randevúja lesz két óra és tizenhét perc múlva, nézett fel a falon lógó órára.

Nem akarja lemondani, Kazi múltkor is olyan undok volt, mikor késett, alig tudta hízelegve elnyerni a bocsánatát. Az a gyűrű csak idegesíti, meg hogy nem talált róla semmit egyetlen közösségi oldalon se. Kizárt, hogy egy ilyen dögös fazon ne lenne fenn. Persze anyja rögtön rákezdté, hogy csak szédíti, az ilyen kis buta

libák csak arra kellenek. Az „arra” szót jól megnyomta, és közben fintorgott.

A kihallgatást vezető nyomozó nem szólt semmit, oldalt ült. Csattogtatta az öngyújtóját, még fél óra, és kimegy rágyújtani. Minden órában egy szálát enged magának, hátha sikerül leszoknia.

A helyszínen már kint volt két rendőr a megyeszékhelyről, meg a doktornő.

– Kezdjük előlről – mondta a kelleténél kicsit halkabban a nyomozó. – Mi történt? Próbálja meg nyugodtan elmondani, onnan, hogy megérkezett a tanyára.

Az asszony olyan riadtan nézett, és emelte a kezét az arcához, hogy meg se kellett volna szólalnia.

A körzetis megmozdult, az ócska szék megnyikkant alatta. Ránézett a nőre, és annyit mondott:

– Verte.

A főhadnagy összecsapta a dossziét, amit idáig lapozgatott. Legszívesebben rászólt volna a kotnyeleskedőre, de aztán mégse.

A kihallgatott személy hallgat – firkálta a titkárnő a noteszába. Na, ebből se lesz már semmi – írta utána, és komolyan nézett a potrohos férfire, aki rendőrt játszik a tanyavilágban, akár esik, akár fúj. Volt, hogy beleragadt a terepjáró a sárba, négy lóval vontatták ki a köves útra. Ha nem tűnik fel neki, hogy nem füstöl a kémény, és nem caplat ki gyalog a járhatatlanná ázott mellékúton, ő már a meleg buszban ülne, és még egy réteget húzna a drága francia rúzzsal az ajkára. Ehelyett itt kell ücsörögnie, valami avas, fokhagymás szag kezdett terjengeni a szűk kis irodában. Elfintorodott. Arra már biztos nem lesz ideje, hogy átöltözzön, még jó, hogy a kivágott kis pólót betette a szekrénybe, az iratok mögé, majd valamelyik mosdóban kicseréli. Ami rajta van, olyan nagyanyós, nyakig gombolt.

Az asszony nagyot sóhajtott, aztán halkán megszólalt:

– Jó ember volt Gazsi, meg olyan bolondozós – mosolyodott el, akkor látszott, hogy alul két foga van, meg néhány elfeketedett csonk. Egyik kezét nehezen felemelve megigazította a fésűt kis egérkontyában.

– Inni is csak akkor kezdett, mikor kitették a központi raktárból, hogy tűntek el dolgok, mikor egyedül volt, és nem tudott elszámolni. Hiába mondta, hogy ártatlan, bár bíróságra nem vitték, ott állt munka nélkül. Én meg vigasztaltam, ettettem, még pénzt is dugtam a zsebébe abból a kevésből, amit kerestem, hogy a kocsmában ne kelljen szégyenkeznie. Férfiember nehezen tűri, hogy lenézzék. Gazsi meg hirtelen haragvó volt mindig, szegény anyósom is félt tőle. Még ilyet! A saját fiától.

Szégyenkezve lesunyta a fejét, bütykös ujjain a karikagyűrűnek még látszott a nyoma, egy kártyaveszteséget kellett kiegyenlíteni az árából, pedig egész életében ez volt az egyetlen ékszere. Zsuzsi megbűvölten nézte, a nyomozónak rá kellett szólni, hogy jegyzeteljen is, nem elég a hangfelvétel. Mit írjon? Nyomogatni kezdte a homlokát, hirtelen tört rá a fejfájás. Nem bírta levenni a szemét arról a vékonyka kis fehér vonalról, ami fölött évtizedekig egy gyűrű volt. Hova lett?

S hova lett Kazi gyűrűje? Elpirulva kezdett valamit irkálni a noteszbe.

Aztán mindenki felkapta a fejét, amikor a meggörbedt hátú, nénivé öregedett Koronné metsző élesen beszélni kezdett:

– Huszonhét évet túrtem, takargattam a bajt, követtem a tanýára is, ahol fűteni se volt érdemes, mert ahány ablak volt, mindnek kiverte az üvegét. Jöttem haza, a mosástól kisebesedett a kezem, az ebédet nem ettem meg, vittem az ételhordóba, hogy néki legyen. Ő meg ott állt a farönk mellett, az a rohadt cigaretta lógott a szájában, imbolygott, ahogy közelebb értem, szinte megsütött a rossz pálinka gőze, de arra volt esze, hogy arcon csapjon. Olyan sunyin, mint mindig, váratlanul. Vagy hátba vágott, hogy levegőt nem kaptam. Egyszer csuklómat is törte, azóta ferde. Elmentem mellette, letettem a csíkos szatyrot az ajtóba, aztán fogtam a baltát, és egyszer suhintottam vele, a homlokára. A feje úgy vált ketté, mint a dinnye. Rá se néztem. Bementem a belső szobába, magamra húztam a dunyhát, nyirkos volt, mindig az volt. Két napig aludtam. Mikor kimentem az udvarra, ott állt Géza bá, a körzetis, jó ember. Csendesen

csak annyit mondott, hogy fogjad, Máli, az irataid, bemegyünk a városba. Hát így volt.

Nem törte meg a csendet senki. Zsuzsa elzárta a felvevőt, és egy pohár vizet vitt az öregasszonynak, aki hálásan kortyolta ki, két pillantás alatt, mintha kiszáradt volna belőle a lélek.

Zsuzsa kiment a folyosóra, nekitámasztotta égő homlokát az ablaknak, felhívta Kazit, és hidegen közölte vele, hogy nyugodtan felveheti a gyűrűjét, és hazudozzon másnak, hagyja őt békén.

Aztán kitörölte a férfi számát.

ERIC RAVILIOUS (1903–1942) alkotása

Zsille Gábor

Dagerrotípia

(Rákóczi út 12., 1844 vagy 1845)

*Gondolta a fene, de Petőfi biztosan nem,
még a halvány sejtés sem lappangott benne,
hogy Pestnek azon a százötven méterén sétál,
ahol hatvanöt évvel később, 1909-ben
először gyúlnak ki elektromos ívlámpák,
vagyis éppen ott indul a közvilágítás,
nem, Petőfi dehogy gondolhatott erre,
amikor egy nyári délelőtt vagy délután
a kétemeletes Marczibányi-házhoz,
Egressy Gábor lakására tartott
a mai Rákóczi úton, a mai Astoria felől,
hogy vándorszínész barátja egy új találmányt,
úgynevezett fényképet készítsen róla.*

*Nem is fényképet, inkább ősfotót,
szakszerű szóval dagerrotípiát,
melyet ama időkben hozott el hazánkba
a francia feltaláló élelmessége.
Az eljárás lényege, hogy egy rézlemez
fényérzékeny vegyülettel, ezüst-jodiddal
vontak be, majd csiszolgatták-tisztították,
bróm vagy klór gőzében érzékenyítették,
míg a lemezke sötétsárga nem lett.
Akkor berakták a kamerába, és jött a lényeg,
az exponálás, a „most repül a kismadár”:
ez Petőfi idején nagyjából egy percig tartott.
A felvételt egy ládikóban, gyertyalángnál
melegített higany gőzével hívták elő,
nátriumos oldattal fixálták, bevonták*

*aranyporral, lefedték egy üveglappal,
végül légmentesen becsomagolták –
az élet sosem volt túlzottan egyszerű.*

*Sándor a jeles alkalomhoz sötét,
magasított gallérú zsinóros öltönyt,
úgynevezett atillát viselt, a nyakára
zsinóros szegélyű, hosszú kendőt tekert.
Félig behajlított jobb karjával
egy biedermeier székre támaszkodott,
és a kamerába konokul, szigorúan,
mi több, kissé gyanakvóan nézett.
Az elkészült képet utálta, meg akarta
változtatni a fülét, az orrát, az állát,
és utálta magát a fényképezést,
ahogy akkor nevezték: képmásoltatást.
A róla készült festményeken utólag
át tudta javíttatni az arcvonásait,
de az a tíz centi magas, hét centi széles
kegyetlen rézlap rögzítette a valót.
„Utálom a bálványt. Aki szeret:
megőríz lelki szemeivel”, írta.*

*Élete utolsó éveiben Sándor
kétszer is lakott a Marczibányi-házban,
melyet 1936-ban elbontottak.
A dagerrotípiát a költő egy fiókba zárta,
aztán Júlia őrizte mindhaláláig,
majd egy pesti orvoshoz került, s eltűnt.
Csak a második világháború után
találtak rá egy ládában, és amikor végre
megtörtént az alapos retusálása,
már a legsötétebb Rákosi-kor tombolt.*

Finta Éva

Mikor a világ elveszett

(Csorba Piroskának)

*Mikor a világ elveszett,
hirtelen egymagamban álltam.
Rám parázslottak a szemek
kérdőn, zavartan, hogy vigyáznak.
Vigyázzák pillantásomat,
lépéseim, szükségeimben
majd értőn megsegítenek,
mellettem állnak, mint az Isten.
De itt maradtam egyedül.
Koponyám: szarkofág, bezárva.
Ajkamon feszül hét pecsét.
Elindulok a vakvilágba.
Leteszem bántó kínjaim
a kamilla, a vadzab mellé.
Szeressetek! Én így tudok.
Átváltoztam. Másik emberré.
De dobhártyámban lüktet, zörget
a világ zajos akarása.
Valakit tömjéneznék éppen.
Ne préseljetek balladába.*

2023. 08. 09.

Murányi Sándor Olivér

Békelovas

Regényrészlet, melyben a lovasok Częstochowából
Piasekbe tartanak

– Vigyél haza négy országon át családomhoz úgy, hogy ne essek le rólad, és ne kerüljek tolokocsiba – súgtam Vándor, a furioso mén fülébe, megsimogattam, és megcsókoltam orrát. Feleségem mennyasszonyi képét állítottam be háttérképnek mobiltelefonomon. Félve indultam ki a városból. Vándort egyáltalán nem ismertem, most láttam először életemben. Ijesztőnek tűnt, hogy a négy ló közül ő volt a legmagasabb.

A Fekete Madonna szentélyét őrző templomot elhagyva egy szépen beépített parkon léptettünk át, majd rálépdeltünk egy sugárútra, amely közepén volt a sétálóutca. Csak lassan tudtunk haladni, mivel a patkók csúsztak a macskaköveken. Az utcán ülő-guggoló koldusok integettek mosolyogva. Egy átjárónál édesanya sietett át két kicsiny gyerekével. Hamarosan felléptettünk egy hídra, amely alatt hatalmas kiterjedésű piacot vettem észre. Ameddig szemem ellátott, bódék és asztalok sorakoztak. Mindenféle kofák kínálták portékáikat, hangjuk elért hozzánk. A hídról leereszkedve egy téren pillantottam meg a nagy lengyel pápa időskori szobrát. Alig vettük észre, hogy a belvárosban találtuk magunkat. Előttünk villamos haladt el. Megvártuk, hogy zöldre váltsa a lámpa, majd átléptettünk az oldalról érkező buszok előtt. Annyira fáradtnak éreztem magam, hogy hiába voltam ébren, nem tudatosítottam önmagamnak, hogy mikor hagytuk el Częstochowát.

Meredek emelkedőn kaptattunk föl a lovakkal. Előttünk fenyők – leveleik a törzsük felétől lefele kiszáradtak. Ahogy kiértünk a tetőre, egy kőből épült régi rotunda fogadott minket. Magányosan állt három kiszáradt fa között. Mögöttem Máté lovagolt

Pepe nevű lován. A húszéves fiatalember erdészként dolgozott, emellett kick-boxolt és néptáncolt. Már most, az első napon látam: csendes segítőkészsége, szívóssága, elszántsága nagy segítségére lesz csapatunknak az úton. Megérkeztünk az első faluba, Zrębicébe, ahol Mária szobránál megállítottam egy pillanatra lovamat, hogy mindketten megpihenjünk. A többiek türelmesen vártak ránk. Harminc kilométert kellett megtennünk, utunk egyharmada volt még hátra.

Egyre jobban fáradtam, elveszítettem az ügetés ritmusát. A legeldugottabb erdőkben is kápolna, kereszt vagy Mária-szobor fogadott. Lassan kezdtem felfogni, miért éppen ebből a népből származott a nagy pápa a világnak.

Egy Piasek nevű faluhoz közeledve már csak gyalogoltunk a lovak mellett, hogy levezzessük az aznapi út fáradalmait. A település szélén Máté lovastársunk édesapja, Krisz várt – az út szélén elkészített meleg csomagos tyúkhúslevessel és babgulyással. Az emberek csak bámultak, hogy rotyog az út porában a kondérban az étel. Még jobban csodálkoztak, amikor lovakkal érkezünk, hogy megegyük. Ma is úgy emlékszem vissza erre, mint zarándokutunk legízletesebb ebédjére. Pedig ekkor még nem sejthettem, később drágábbnál drágább panziókban várnak ránk finomságok. Krisz jelezte, hogy bent járt a helyi lovarda tulajdonosánál, aki meglehetősen mogorván fogadta annak ellenére, hogy be voltunk jelentve nála. Elmondta, csak euró ellenében hajlandó kiadni nekünk éjszakára egy olcsó munkásszállást a lovarda mellett. Gondolkodtunk: ez esetben sátorban és lakókocsiban alszik az útszélén a csapat. Egy próbát mégis megér – biztattam a csapatot, majd bementem a Csaba testvértől kapott pápai zászlóval az udvarra. A fehér hajú és fehér szakállú férfi először idegenkedve fogadott, ám a zászlót látva megenyhült, és intett, jöjjünk be mind. Nemcsak nem kell fizetnünk a szállásért, hanem még vacsorát is ad, és a lovak istállót és szénát kapnak. Lenyergeltünk. Megvártam, amíg Nándor eszik-iszik. Vendéglátónkkal jól sikerült értekezniem németül. Leszek úr egyre kedvesebbé vált, miközben felesége a konyhában szorgoskodott. A vacsora olyan

közel esett estebédünkhöz, hogy valójában kétszer vacsoráztunk. Degeszre ettem magam. Egy jó pohár lengyel borral ünnepeltük népeink barátságát. Emeletes ágyakban aludtunk, logisztikai segítőinkkel együtt heten egy kis szobában. A fáradságtól hamar jött álom szememre. Reggel Leszek úr kávéval kínált, majd rendkívül gazdag reggeli fogadta a csapatot. Előtte az istállóban a lovak között ezt a reggeli imát mondtuk el:

Erőben kelek fel, a Legszentebb Háromság hívásában
a Háromság vallásában, a mindenséget teremtő Egység
megvallásában.

Erőben kelek fel, Krisztus születésének és keresztelésének, meg-
feszíttetésének és sírbatételének,

feltámadásának és mennybemenetelének,
másodszori eljövételének erejében kelek föl.

Erőben kelek fel, körülvesz az ég és a föld,
a Nap és Hold fényei, a tűz és villám ragyogása,
átjár a vihar zúgása és a tenger morajlása.

Erőben kelek fel, lábam alatt a Föld szilárdsága,
megerősít a sziklák keménysége.

Erőben kelek fel ma reggel,

és magamat egészen Isten erős vezetésének engedem át,

Isten örökdő szemére,

Isten figyelmes fülére,

Isten oltalmazó kezére,

Isten közbenjáró igéjére,

Isten kinyújtott fegyverére,

Isten örökdő pajzsára,

Isten szabadító seregére bízom.

Ő oltalmazzon engem, hogy el ne nyeljen a Sátán.

Ő oltalmazzon engem a bűn kísértésétől, a test kívánságától,
mindentől, ami árt, közel vagy távol,

ha egyedül vagyok, és ha másokkal.

Ő oltalmazzon engem ma, az irgalmatlan és kegyetlen,
testemet-lelkemet fenyegető erőszaktól,

Ő oltalmazzon ma a hamis prófétáktól,
az istentelenektől és a közönségesektől.

Krisztus velem – Krisztus előttem – Krisztus bennem.

Krisztus alattam – Krisztus jobbomon – Krisztus balomon. Ő
az erő, Ő a békeség.

Krisztus legyen, ahol fekszem,

Krisztus legyen ahol állok,

Krisztus legyen ahol ülök.

Krisztus a magasságban – Krisztus a mélységekben – Krisztus a
tágasságban.

Ő szóljon hozzám mások ajkával,

Ő tekintsen rám mások szemével,

Ő hallgasson engem mások fülével.

Krisztus, én Uram! – Krisztus, én Megváltóm!

Erőben kelek fel, a legszentebb Háromság hívásában,

a Háromság vallásában,

a mindenséget teremtő Egység megvallásában.

Mivel ritkán eszem reggel, gyorsan lezuhanyoztam, amíg a többiek az asztalnál beszélgettek. Zarándokzuhany volt ez, másfélórás otthoni fürdésekből karcsúsítottam félórásra. Mire végeztem, a többiek már nyergelték a lovakat. Leszek úr intett, hogy kövessem. A lovarda hátsó sarkából egy lengyel lovasponcsót akasztott le a fogasról, és székely kabátomra terítette. Ennyit mondott: – Eső ellen. – Nem tudtam, hogyan köszönjem meg, csak álltam leszegett fejjel a lengyel poncsóval vállamon. Rövid fotózkodás következett házigazdánkkal, feleségével és a pápai zászlóval, majd kezet fogtunk. Egymás után léptünk ki lovainkkal az udvarról. Alig hagytuk el Piasek falut, eleredt az eső. A székely kabátomat takaró lengyel poncsóra pillantottam. Könyyezni kezdtem.

Géczi János

Arról

*Árnyékokban bőséges félfény
és félhomály van. Ki a jövőt,
ki a múltját látja a boltív
és az apszis mozaikjában.
Nem nézni távolra, közelre.
Ami köztük hever, az még
éles.*

*Fölfelé igyekszik itt minden,
az eső úgy hull, hogy a törvény
kielégüljön a kápolna
falai között.*

*Az oltár alatt, lent a mélyben
csontokon él a bezárt sötét,
a forrásra madarak járnak
tán, oly tiszta és hűs. Arról nem
tud a víz, mily hangosan zúg
majd a Cloaca Maximánál
a Teverén.*

Csikár Norbert Adrián

A magyar pseudo-nyelv kutatásának rövid története

A közhiedelemmel ellentétben, mely a magyart a finnugor-altáji tengelyen helyezi el, nyelvünk egyik ismert nyelvcsaládhoz sem tartozik. Tudniillik természetét tekintve pseudo-egzisztenciális, avagy nincselgő.

A nyelvünk nincselgő természetével foglalkozó első tanulmány a tizennyolcadik század második felében készült el. Wätzs-Nényi Eleonor himaláj-bihari pagodagróf *Was zum Teufel ist das?* című, 1789-es publikáció-eposzában korszakalkotó felfedezéseket tett volna a magyar nyelvvel kapcsolatban, ha az év nagy eseményei le nem söprik kiadási terveit a történelem eszkaláltan eszkábálódó színpadáról. Mint az köztudomású, ebben az évben rohamozták meg először bázdzset turisták a versailles-i kastélyt, ami így a fapados migrációk – deákul: rianariánus – érájának (1789–2019) kezdetét jelentette, így költségvetés-korrekciók célból az év folyamán más már nem történt.

Szerencsénkre néhány évvel később mégis felfedezés tárgyává lett a manuskriptum. A tanulmány egyetlen ismert darabját bizonyos Laczy Jenőné Ydta Piroska találta meg egy tokányvölgyi malackeltető alatt, ahol is az pujalajtorjaként szolgált. Piri néni elmesélése alapján meglehetősen silány színvonalon.

Bár a gróf munkássága kiemelkedően fontos, egy halála után 150 évvel felbukkant pletyka szerint salierista volt, így azonnali hatállyal diszkreditációs pellengerre került. E sorok írója természetesen tartja magát a kanonizációs paradigmához, így a továbbiakban ignoráljuk a gróf kutatásait, mindazonáltal úgy érezzük, ezért cserébe legalább egy levelező tagság járna, vagy valami.

Visszatérve nyelvünkhöz, helyesebb ízlésű kutatók a gróf halála után feltárták, hogy a magyar nyelv kialakulása az etelközi

kripto-kalumniális bolygóegyüttállás idejéhez köthető. A korabeli szittyó-onogur törzsek ekkor léptek először kontaktusba indoeurópai nyelv-felhasználókkal. A kulturális eltérés előbb sokkoló volt ugyan, de törzseink mégis hamar átvették – noha kezdetben ironikus, viccelődő hangvétellel/adással – az indoeurópai szokást, melynek keretében a respiratorikus szisztéma segítségével légnyomás-differenciát idéznek elő a táplálkozó szervrendszer iniciális egységének szférájában, mi több ezt véletlenszerű frekvenciával alterálják a frontális üregben elhelyezkedő tonális izomcsomó rángatásával. Bár az így létrehozott delta-légnyomásminták csak távról emlékeztettek az indoeurópai valós nyelvekre, az évszázadok során mégis beágyazódott a nemzetközi köztudatba az a fals nézet, hogy a magyar egy valódi nyelv.

Az ősmagyar törzsek a fent leírt mém átvételével egyidőben megismerkedtek az írott nyelviséggel is, ami szintén ámulattal töltötte el őket. Ezért már Levédiában elkezdtek véletlenszerű vonalakat karistolni faágakba és más elérhető felületekre az akkoriban divatos nordikus rúnákat imitálva. Az ezredforduló környékén pápai követek gyanút fogtak azonban. A kiátkozást és az azzal járó szervezett, martiális lélekmentést megelőzendő egyes szemfüles ómagyarok latin betűket és azokhoz hasonló karaktereket egymás mögé pakolva kezdték el felváltani az addig használt véletlenszerű vonalakat. Ez a váltás szervezetlensége és pánikszerű kivitelezése okán meglehetősen igénytelenre sikeredett, de arra elegendő volt, hogy a gyanút néhány évszázadra elterelje. Természetesen az inkonzisztens és fundamentálisan abszurd szóhosszok, bármiféle mintát nélkülöző karakterismétlődések bármely amatőr kódfejtő számára egyértelművé teszik, hogy nem egy valós írásrendszerrel van dolguk. Bár ezen a ponton evidens, de talán mégis szükséges megjegyezni, hogy az illineáris B írásrendszer mögött is magukat szórakoztató ősmagyarok álltak.

A tizenkilencedik század elejéig nem is történtek változások a magyar álnyelv használatában. Validnak tekinthető az a következtetés azonban, hogy a megvetett pagodagróf munkásságára adott közvelten reakció volt Kazinczy nyelvtettető tevékenysége.

Majd 1825-ben, megelégtelve nevének leírhatatlanságát egy meg-nem-nevezhető arisztokrata barmainak egy évi jövedelmét ajánlotta fel egy, a nyelv tettetését felügyelő szervezet felállítására.

A magyar álnyelv rehabilitációjának a Nemzetközi Telepatikus Szövetség megalapítása adott végül lendületet. A szervezetet ugyanis gyógyszer-távértékesítők hozták létre, akik furcsálták a magyarok tömeges jelentkezési kérelmét, és ez végül a Papertown Chronicles riporterének figyelmét is felkeltette. A nagy leleplező cikk, miszerint a magyarok valójában telepaták, és nem is beszélnek, egészen pontosan 1997-ben jelent meg.

A mindenkor is kompetens Királyi Külügy azonnal tiltakozott a becsmérlő megállapítás ellen. Igaz, ezt azért tették, mert nem értették a különbséget a 'pszicho-' és 'tele-' között. Igazság szerint többségük a 'pata' fonémasort is csak zoológiai kontextusban tudta értelmezni. Ironikus módon a protestáló nyilatkozat szerzőjét, bizonyos Posth-Komchy Adalbertet nem sokkal később diagnosztizálták az említett – nem zoológiai – pátiával.

A felvázolt tények fényében nem is pazarolnánk tovább a piteleket, az egyéb részleteket alkalmas időpontban transzferáljuk.

Nagypál István

Csók

Sz.-nek

*Mint egy árnyék, úgy állok Rodin
csókja előtt, vagy mint a remény,
ami kőbe van vésve; bárdolatlan,
mint a szobor talapzata –
a levegőnek támasztom fejemet,
kiemelném a semmiből, és szélnek
ereszteném, és akkor jövök rá,
a lefaragott márvány az idő, és lehet,
tényleg bajsalygok, ha rám nézel.*

Farkas Kornél

Párhuzamos végtelenek

hommage á Pendleton*

*Úgy tehát, ahogy a berlini graffitik megjövendölték
(persze nem feltűnő középpontosan, hanem a fal szegélyén futó
szalagszerű szöveg kinyilatkoztatása révén),
csakugyan nem lehetetlen olyan filmet forgatni,
ami egyszer elkezdődik, és onnantól sohasem ér véget,
mert a fiatal newhamptoni kiutáltakat megbabonázó,
minden stigmától sebzett tanárnő
szolgálattól érlelt hangja örökké szól, simogat, beszél,
ugyanúgy, ahogy a gyötrődve is teljességét élő
nyugdíjas, fekete bőrű meleg férfié,
aki összes szerepével együtt a ruháját is leveti,
és egy foltos, fehér atlétára váltja,
majd a belső lényében feltámadó zenére
megszünnhetetlenül táncol egy fapadlós, puritán templom
ürességtől kongó boltozatai alatt.*

*Adam Pendleton amerikai avantgárd művész videofilmeken keresztül készít portrét olyan emberekről, akiknek életútjai a 21. század felkavart, zavaros vizeinek legmélyére rántják a nézőt. Ezekben a vizekben nincs esély a megtisztulásra, viszont merülés közben láthatóvá válnak az identitás, intellektus és empátia komplex együttállásai.

Nagy Zopán

Átjárások / Nyelvi, lelki zavargások...

Ünnepélyes (ülés-ülededéses és fekvő corpussá kiterített), bocsont-töréses kényszer-elvonulását tölti a *leíró*. Ó, fractura baseos, ó, metatarsii metatarsus!

E. Eszte Lenke: felvetközött Meztelenre!

Nade, kérem! Állati áldozat-kérdéseket analizáló Hölgyem!

Ontológiával átítatott pásztor-tani filozófiája egy picit explicit? – Ááá: nem picit!

F. Schalow is a heideggeri *lenni-hagyást* tartja etikusnak... Az antropomorf szabadság-eszme alkalmazása az állatokkal kapcsolatosan *inautentikus*... – éppen Sz. G. legújabb kötetét – *hár-mashuzamosan* – B. Sz. két könyvével együtt olvassa a *leíró*, és gyógyszeres fiolákkal, néhány fájdalom-csill-placeboval, vitaminokkal, *gyógyászati* eszközökkel (pl. gézzel, kenőcsökkel, meleg-ség-illúziót gerjesztő ásványlámpával, jegelésre alkalmas mirelítő zöldség-mixekkel), jegyzetfüzetekkel, kísérleti olvasószemüvegekkel, kis- és középpárna gyűjteménnyel, illetve különféle könyvekkel barikádozza el magát, többek között:

Borbély Szilárd: *Nincstelenek / Halotti pompa*; Mircea Eliade: *A szent és a profán*; Péterfy Gergely: *Kitömött barbár*; Danielle Loisel és Baksai József festőművészek albuma; Róczei György számozott művészkönyvei; az egykori Bolt Galéria egyedi kiadványai; *Le Génie de la Bastille*: párizsi képzőművészek katalógusa; Marcel Roger fotóművész, költő, performance-művész képes útinaplója (ajándéka): En Haute et Bassé Normandie; James Joyce: *Ulysses*, 2 példányban (1. Szentkuthy Miklós fordításában, 2. a Magyar James Joyce Műhely fordításában); Határ Győző: *Az őrző könyve / Özön közöny*; Viktor Pelevin: *iPhuck10*; Henri Michaux: *Megnyilatkozások – Új kitárulkozások / Ritmusok*

útján; Alfred Jarry: *Le Surmâle* (A szuperhím) – és különféle folyóiratok (Új Művészet, Magyar Műhely, Opus, ArtMagazin, Fotóművészet), illetve két szlovén-olasz (pirani) kiadvány: *il Trillo* hevernek-rétegeződnek mellette...

És az egyik szöveg itt beolvassa-másolja önmagát: *a Pásztor metaforikusan őrzi csak a lét igazságát, közvetlen értelemben egy „állatcsordára” felügyel... Ebben az implicit jelentésben tovább kísértének a heideggeri álláspontok a világ-nélküliségről és a világban-szegénységről...* (Széplaky Gerda: *Sem isten, sem állat* című könyve nyomán).

Eközben művészettörténeti kép-jelenetek, szobor-részletek sorakoztak: Philippe de Champaigne: A jó pásztor, 1652; Három pásztor (szarkofág, i. sz. 390), Praetextatus katakombája, Róma. És többek között: Dürer, El Greco, M. Grünewald, H. Holbein, illetve Lucas Cranach alkotás-remekei jelentek meg a lapokon... Aztán *a Pásztor-kép geneológiája* című izgalmas fejezet következett...

Egy közeli szobában, a nagy SMS ketrec-ágyon J. Derrida: *A fenevad és a szuverén* (*Séminaire La bête et le souverain*) könyve hevert...

Obszcén
antropocén
anarchisták pocak-bemutató
podcastjait
mutatja itt:
egy új *Földtörténeti* kutató!

Kortárs fotóművészek csoportos kiállításának tárlatvezetésére készült a *leíró*, miközben a hibajavító piros cikk-cakkokkal színezte át a szövegét (pl. „baritált” papír helyett: *boritalt, bo-*

rocskát, vinkót ajánlott), nos, erre *vin-ni* kell! – korty-ondolta magÁban, s már rántotta-ontotta is a képernyő mellé-alá-fölé... Ettől kissé be is spricc-ent és a bizonyos mihez-mártás végett, mag(v)a-magát eltartva: feslette hovább a magány-hangzó maga-tartás (f)okozatait...

Transz: fel-órlődés... Sansz: transz-port-törlés...

- - -

Klapanciák helyett:

Ó, kitömött aligátosz!
Az úszásban alig gátolsz!

Peckesen pöck a penna,
és pacás páca (itt nincs apáca):
plötty-platty a pucc-magányba...

- - -

Grotesque-variánsok:

A bádogos, a dán dogos, a Kék-Fikusz gyárban és ama bárban: a *Feltámadás*-ban is potrohos (fő-kolompos ős-homokos)...

A bádogos, habár drogos: a Pléh-Krisztus gyárban és ama bárban: a *Ráadás Feltámadás*-ban is otthonos ő-s-kolompos fő-homokos...

Már 8 éve csak egyetlen ellentétesen pörgő-forgó bűgöcsigát nézett az emlék-háborodott professzor, a bezárt, kényszerzubbonyos, agyalágyultra sokkolt, gyógyszeresen félre-szedált Naprobbanás kutató csillagász, az elsötétülő csillag-ész...

Filip Tamás

Betűk kudarca

*Kimenekítik a vers lakóit,
mintha tűz ütött volna ki
egy diákszállón vagy öregek
otthonában, pedig csak
a betűk vallottak kudarcot,
rossz hadrendbe álltak.*

*Visszanéznék, és látják
összedőlni a házat, amelyben
élhettek volna egy másik életet.
Egymásra néznek, kezet fognak.
Ha már így megmenekültünk,
maradjunk együtt, várjunk,
hátha egy másik költő
jobb hajlékot ír nekünk.*

Nincs

*Az éden is vadon, csak
messziről szelődnek látszik.
Aki a közelébe jutott,
semmit nem mesél.*

*Nincs béke: még az imák is
harcolnak a figyelemért.
A vérünk meg reggeltől
estig futkos, s benne
virrasztunk, ha este
fáradtan aludni tér.*

*Örökké tart a játék, és
minden pillanatban
győz valaki. Nincs
elég aranyérem, pedig
mind megérdemelnék.*

Irgalmas ember

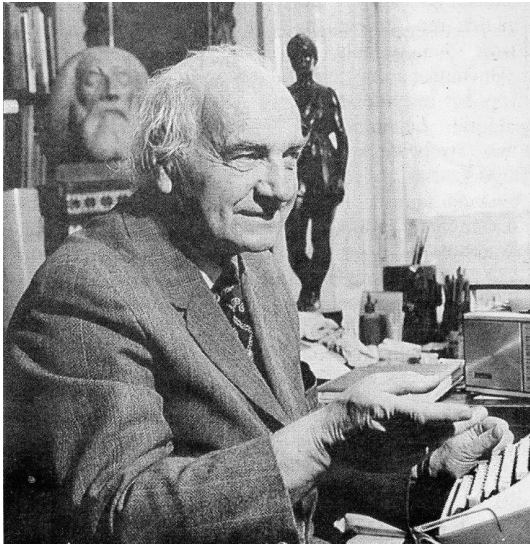
*Ne csak a szemedet csukd be,
az összes érzékedet, hogy
lásd, halld, szagold, tapintsd
a benned lassan lobogó tüzet.
Dobd rá, mi éghető: széket,
asztalt, ruhát és könyvet.
Hogy miért? Ezért a versért,
melyben így megsemmisül
minden, ami az élethez kell,
s te meztelen maradsz, s csak
akkor ülhetsz újra asztalhoz
ruhában, kezekben könyvvel,
ha megszán egy másik ember.*

Ónody Éva

Aki átírta a magyar történelmet

Találkozásaim László Gyula
régészprofesszorral
(1910, Kóhalom – 1988, Nagyvárad)

Személyesen a képzőművészeti kiállításán találkozhattam vele először, 1993-ban, a Várban, az Országos Széchényi Könyvtárban. Igencsak elcsodálkoztunk mindannyian a festményei láttán, hiszen nem amatőr, nem vasárnapi festővel találkozhattunk itt –

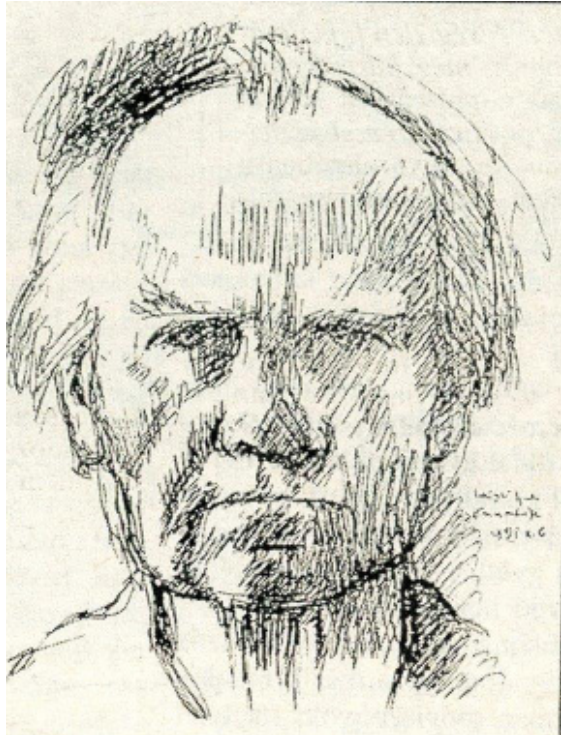

A professzor úr otthon dolgozik

ahogyan elképzeltük –, aki a fárasztó ásatásai után, a festészetben piheni ki magát, hanem igazi profival. Hivatásos festőművész állott előttünk, aki a Magyar Képzőművészeti Főiskolát 1933-ban végezte el, s tanárai neves művészek voltak: Rudnay Gyula, Csók István, Glatz Oszkár és Lyka Károly. Ekkor és itt mutatták be az *Arckép és kézirat* című kötetét is.

Híveinek nagy öröme történt meg ez a sokszínű találkozás, hisz megelőzte hosszú – mondjuk ki –, száműzetésnek is beillő

mellőzése Budapes-
ten. A professzor
egy időben mintha
tiltott személy lett
volna, akit nem-
hogy megírni, de
fölkeresni sem lehe-
tett! Hogy ezt ki til-
totta meg? Senki! Ez
csak úgy köztudot-
tá vált, mint az is,
hogy Kolozsvárról
hívták haza – ami-
kor Észak-Erdélyt
ismét elcsatolták –
a Nemzeti Múzeum
igazgatójának, és
a Tudományegye-
temre tanárnak.
Aztán úgy elhall-
gatták mindezt,
mintha nem is hiva-

Saját rajza önmagáról

tásának kiválósága lenne, s nem a magyar kultúra jeles szemé-
lyisége. A nagyszerű kolozsvári évek után történt mindez, ahol
1940-től 1949-ig jelentős egyetemi tanárként dolgozott, és ered-
ményes ásatásokat végzett.

Annnyira érdekelt a története, hogy nyomban kérdezni kezd-
tem őt. Vajon mit jelentettek számára a kolozsvári évek? S persze
nemcsak a régészhez, de a festőhöz is fordultam.

Kolozsvár nagyon sokat jelentett számára. Miért is? Vegyük
csak a '45 előtti négy évet. Az Erdélyi Tudományos Intézet tanára
volt, egyetemi magántanár, majd nyilvános rendes tanár lett. Itt,
az Intézetben eltöltött évek alatt megírta *A honfoglaló magyar
nép életét* és nagyon fontos, meglepő leleteket hozott felszínre
a Kolozsvárott végzett ásatások során; a Zápor utcában a hon-

foglaló korszak némely elemét ásta ki, majd a Fő téren a kora Árpád-kort találta meg. És hűségesen megemlíti kiváló munkatársát is, Méri Istvánt, aki szerinte úgy olvasott a föld rétegeiben, mint más a könyvekben. Külön ásatási módszert dolgozott ki a templom körüli temetők feltárására és Kolozsvár főterére.

Másik nagy korszakát egyetemi tanárként élte meg. Előadásai anyagán sokat dolgozott, és erről megjelentetett kisebb tanulmányokat. Ugyan mindezt csak eseménytörténetnek tartotta, de külön jelentőséget tulajdonított emberi és kutatói gyarapodásának. Látóköre időben és térben hallatlanul kitágult. Különösen '45 után, amikor előadásaiban a régészet teljes területét fel kellett ölelnie, a barlangi művészettől a középkorig. Ekkoriban előadóként is sokat tanult, hisz korábban főként a népvándorlás és a honfoglalás érdekelte. Nosztalgiával emlékezett vissza hallgatóságára, a tömött előadótermekre, mert azt igazolták, hogy felfedezéseinek örömét át tudta sugározni a hallgatóságára. Egy idő után sajnos a PÁRT (ő csupa nagybetűvel mondta ki a szót) betiltotta a szenzációs előadásokat – „érdeklődés hiányában”.

Ez aztán elképesztő hazugság volt! „Legalább más indokot találtak volna ki” – sóhajtott most a professzor, és bizonyára akkor is. Nem csodálkoztam! De – örök optimista lévén – mosolyával együtt megosztotta velem a nagyon kellemes és hasznos tanári összejövetelek emlékét is, amikor három keksz és egy csésze tea mellett beszámoltak egymásnak munkájukról. Az atomfizikáról, kémiáról, földrajzról, néprajzról, irodalomtudományról, nyelvészetről és természetesen a régészetről. Tehát könnyedén, élményszerűen fontos ismereteket szerezhettek a tudományok aktuális állásáról.

Baráti köréhez Erdély nagyjai tartoztak: Kós Károly, Szabédi László, Asztalos István – írók és festők; ami az önmagával szembeni igényességet is növelte. De az 1945 és 48 között Kolozsvárott működött Móricz Zsigmond Kollégium elnöki tisztségben szerzett fiatal barátságok is fontosak voltak számára, mert kiállták a jellem és tehetség próbáját, s az egykori főiskolások mindig felkeresték őt, ha Pesten jártak.

A tragikus sorsú Szabédi László portréja

A kolozsvári évek gyümölcse volt az is, hogy tíz-tizenkét év kihagyás után ismét rajzolni, festeni kezdett. Ezt nagyon fontosnak tartotta, lépten-nyomon hangsúlyozta a jelentőségét. Attól fogva egymás mellett bontakozott ki tudományos (régészeti) és képzőművészeti munkássága. Említjük meg ismét, hogy az egyetem előtt elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát. Tehát

első választása a festészet volt. S miért is hanyagolta el ilyen hozszan? Erre később kitérünk még.

Tehát a professzor nevét az említett időben szinte suttogva kellett kiejtenünk, és felvillanyozódtunk, amikor mégis arról hallottunk, hogy valakinek sikerült bejutni hozzá, találkozni vele. Ennek a mellőzöttségnek ő az előnyét is számon tartotta, ugyanis kiegészíthette kis fizetését kötetek illusztrálásával; például Arany János *Rege a csodaszarvasról* című csodás írását gyönyörű honfoglalás kori magyar viseletekkel ékesítette. De az *50 rajz a honfoglalókról* című munkája is legalább ilyen fontos. Föl is ötlött bennem: meg kellene kérdezni, hogyan lehetett a viseletekről a régésznek ilyen beható tudomást szereznie, hiszen a földben, a sírokban elpusztult a textília, a szövött-fonott anyag!

Ő, mint tudjuk, soha nem jelentett ki semmit megcáfolhatatlan bizonyossággal, s most is ilyesféleképpen nyilatkozott.

– A kérdés találó, a bizalmatlanság jogos. Nos, mit tudok erre felelni? Csak a teljes őszinteséget. Például az 50 rajzban pontosan megírtam, amit biztosan tudunk az ásatásokból, s amit a néprajzi párhuzamok alapján feltételezünk, és amit a képzeletünk ad hozzá. Ilyenképpen az olvasót nem hagyjuk kétségek között, tudja meg, hogy mi a bizonyosság. Például a női viseletnél fontos ásatási megfigyelésünk van a csüngős veretekkel díszített pártákra, a középujt záródó ingre, a csuklóknál, bokáknál aranszalaggal lazán összefogott bugyogóra, az övre, a karperecre, a veretes csizmára, amely lehetett puha talpú (ívelt talpalójú kengyelek), lehetett keménytalpú (vízszintes talpalójú kengyelek). S íme, máris majdnem előttünk van az egész viselet. Fegyverzetek hátán, odarozsdásodva találtunk finom lencszövetet, lenvásznat. Néha szétszórt apró gyöngyök is előkerültek a mellkas tájékáról; nyilván voltak hímzett, gyöngyös ingmelleink. A férfiaknál is hasonló

A tűnődő Tamási Áron

gazdagságot figyeltünk meg, például a bal nyakrészen található fémgombokat. Ezek nyilván a magas nyakú nomád ingre vallanak. Az oroszok is átvették tőlünk, s mi azt hisszük, hogy ez jellegzetes orosz viselet. Hát igen, azzá lett! S nem beszélék a férfiak fegyverzetéről, mindkét nem lószerszámozásáról, a nyergekről, zabláikról, kengyelekről. Mindehhez itt vannak még a

kelet-turkesztáni pandzsikenti falfestmények, amelyeken életnagyságban, színesben láthatjuk a kettős öveket és a jól megfestett kaftánokat. Egyszóval az egész viseletet így rekonstruálhatjuk.

Az ifjú Weöres Sándor

De vannak pompás ezüstitálak is ebből a korból, amik szintén hozzájárulnak a viseletek hiteles képéhez. Nos, ennyi elég ahhoz, hogy elképzeléseink nem légből kapottak?

A beszélgetésünk folytatására felkerestem Alkotmány utcai, szép lakásában, ahol más élmény is fogadott: felesége, Vidra Mária rajztanár nő csodás mi-

niatúráival, akvarelljeivel találkozhattam a falakon. A professzor úr szelíd lelkű alkotónak nevezte volt élete párját. Itt rátértünk a régészi és a festői lét fontosságára.

– Hogy minek tartom magam inkább? – tette föl a kérdést önmagának. És nyomban felelt is rá: – Hát mindkettőnek. Ezt a kérdést már sokan feltették nekem. A kérdezőnek azzal felelhetek, amivel Aeneas, amikor Dido kéri, mondja el Trója elesét: Királynőm, kényszerítesz, hogy felelevenítsem végtelen fájdalom? Hát igen, hogy pontosan hogyan történt, magam sem tudom. Azt szoktam felelni erre: Párizsban láttam Leonardo rajzát, és azt mondtam magamban, hogy ezek után mit keresek én a képzőművészetben.

Lassan az is kiderült, hogy az *Arckép és kézírás* című kötetében csak egy részét közölhette hatszáz rajzának, mert összesen ennyi gyűlt össze az évtizedek során neves kortársairól. Ez persze nem azt jelentette, hogy hatszáz személyt rajzolt le, mert Medgyesy Ferenc szobrászról például vagy huszonöt portrét készített. Ennek a kötetnek mintegy remek folytatása a *Találkozásaim*, melynek alcíme *Beszélgetések kortársakkal*. Ez már László Gyula örökösének kiadása, a Szabad Tér Kiadónál jelent meg 2003-ban, Koltay Gábor remek bevezetőjével, amelyben nagyszerűen megrajzolta a professzor úr portréját.

A kettős honfoglalás László Gyula legismertebb, nagyszerű fölfedezése. Az 1960-as évek közepén kidolgozott elmélet szerint a magyarok két lépcsőben foglalták el a Kárpát-medencét. Az első szakasz, 670 körül a „griffes-indás kultúra”, vagyis a „kései avarok” leletanyagának megjelenítése, míg a második a jól ismert 9. század végi bejövétel, amelynek során Árpád fejedelem vezetésével megtörtént a második honfoglalás.

Ezt az elméletet itthon és külföldön az érintett diszciplínák szakembereinek többsége elutasította. De mi nem! Várjanak az okos tudósok az elismerésére, mi semeddig sem várunk, mert érezzük a tétel igazát, és igenis szívből hisszük! S még azt is, hogy a székelek a hunok, Attila leszármazottai. Különben mitől különböznenek ilyen jelentősen tőlünk, akik később érkeztünk?! Nekünk már 1983-ban az egyetemen, az Eötvös bölcsészkarán elmondták tisztességesebb tanáraink, hogy ez a színtiszta igazság.

Fontos az is, amit a professzor önmagáról mondott:

– Hál’ Istennek szegények voltunk. Azért hál’ Istennek, mert a szegénység emberség és humánus. Mi mindent megbecsültünk Kőhalmon, Nagyöküllő vármegyében. Az utcán fölszedtük a cipőkről leesett sarokvasakat... A szegény ember számára nagyobb becsülete van a dolgoknak. Én el is határoztam, hogy a szegény emberek régésze leszek. Igen, az is vagyok, annak tartom magam.

Jelenczki István rendező László Gyuláról készített portréfilmjében az Erdélyt, a Székelyföldet rajongással szerető embert rajzolta meg, aki minden megpróbáltatás ellenére megtartotta hitét a Teremtőben.

Tudós volt, művész volt, egyetemi tanár és remek előadó volt. E mellett lenyűgöző tehetséggel megáldott képzőművészünk is. Közéleti ember, nagyon gazdag, kiterjedt baráti kapcsolattal, sokéves itthoni száműzetéssel. Az avarokról szóló könyve megjelenését gátolták! Székely származására mindig büszke volt. Régész-történészként a legjelesebbek közé tartozott.

Aki átírta a magyar történelmet.

Böszörményi Zoltán

A tudat szabadságérzete

Gondolatok Traian Pop Traian verseinek fordítása közben

„Az ember szabadságra ítéltetett” – írja Jean Paul Sartre. Szerinte a szabadság nem az akarat szabadságát jelenti, hanem a kezdettől fogva létező, azaz ontológiai szabadságot. Az ember mindig az, amivé alakítja magát, bár léte olyan, mint a földobott kő. A gravitáció törvénye szerint vissza kell hullnia a földre. Az embernek is alkalmazkodnia kell a világban uralkodó erőkhöz, ennek ellenére tudata magáért-való, azaz nem függ semmitől. Tehát szabad, nincs a világba bezárva. Traian Pop Traian szabad akar lenni, az 1989-es romániai eseményeket követően Németországba emigrál, hogy megtalálja szabadságát. Mostani kötetének legtöbb verse ott, az egyéni szabadságának kikiáltott városban, Ludwigsburgban születik.

A felvonuló emlékek láttelele, a gyermekkorra reflektáló gondolat leselkedik a kötet nyitó sorai között. Érdekes, hogy a vers nem az elnyert egyéni szabadság új helyzetét veszi górcső alá, nem ezt tárgyalja, hanem visszaszalad, felkeresi az emlékeket, új dimenziót, kognitív erőt ad a már megtörténtnek. A szabadságérzet egyik megnyilvánulása úgy bánni a múlttal, mintha az szerves része lenne a jelennek és a jövőnek is. Az érzelem erejével beleágyazni mindent a tudatalattiból feltörő metafizikai valóságba: *„Úgy tűnt mintha mindenki mondana valamit / hogy megpróbálja / valamiképpen helyrehozni a dolgokat / de senki sem tett semmit /nem hallott semmit /nem hallotta / szorító ölelésemben a játékok fuldokló / kétségbeesett kiáltását / és tényleg senki sem érezte hiányukat?”* (A lerakat utcája) Nem az új világ, nem a szabadság Kánaánja ez, hanem a mélyből feltörő lélek segélykiáltása.

Traian Pop Traian költő eszközei, metaforái, hasonlatai, képzettársításai megdöbbentő erővel hálózják be a kötet legtöbb versét. A mondanivaló szaggatottsága, az absztrakció állandó jelenléte, a fintor, a

szarkazmus a költő eszközei, hogy mozgósítsa az olvasót, kézen fogva vezesse a várva-várt katarzis felé: „ereje végén / a móló túlsó oldalán / a sókioszk / szoknyája alatt / jégkockát bújtat a világítótorony / katonásan köszön / majd / zsupsz / a sötétbe ugrik.” (Kinyújtott kézzel) Vagy: „végighúzza a borotva élet / szőrös karján / hosszan megsimogatja a gida tarkóját / amely nem érti / mindez miért történik.” (Kecsketej)

Az egzaltáltság derengő hangulatot teremt. „Jelen van önmagánál, nem pedig pusztán önmaga, amiből az következik, hogy semmi sem létezik a tudatban, ami ne lenne létezésstudat is...” (J. P. Sartre: *A lét és a semmi*) Íme a példa erre:

SIKER

*végy el minden évből hét percet
a mindenkori sikertelenségedért
minden hónapban még hét percet
hetet minden héten a következő hónap
örömére
hetet a hétköznaphől
a még meg nem kezdődött hét örömére*

*mielőtt bevallanám
miként szeretném kioltani a
csodálkozó pillanat szemefényét
dobj hetet a sikertelen
feszengő holnap kalapjába*

*a küszöbön állóra
ne figyelj
lángra lobbantja
a győzelem*

Az élet millió esélye kap hirtelen erőre, a matematikai valószínűségszámítás esélyével versenyez. A cél mindig a győzelem, a véletlen kiszámíthatatlansága. A siker lehet mozgatórugó, a szenvedély kilátástalansága, optimista erő, mely az öröm ópiumával kábít el, vagy egy-

szerűen csendre kényszerít: „*a te részeg ábrázatod / az övé / vagy akiét szeretnéd / dadog / egy egész oldalon át / hallgatok.*” (Anomália)

Mikor több mint egy hete arra kényszerültem, hogy átvegyem Traian Pop Traian verseinek ritmusát, lélegzését, világteremtését, hirtelen megvilágosodott előttem, megnyílt jelentéshorizontjának minden labirintusa. Én éltem a versben, és nem a vers bennem. Ez a transzcendentális azonosulás kísért végig fordítói utamon.

Az elidegenedés jelenléte a költő verseiben lapról lapra egyre nyilvánvalóbb, intenzitása egyre erősebb:

*az eseményt követően egyetlen sort írt le
nem*

*és hogy elvesztette bizalmát
a szó gyógyerejében vagy
semmihez sem volt kedve*

ez

*sokkal később történt
azóta*

*nem tudja mi lett vele
csak ír
csak ír
mintha a világ vége közeledne
ettől függene élete*

(Les clins d'œil)

vagy:

*ha arra adtad a fejed hogy vonattal ingázz
nem kell kivágnod az álmok erdejét
a tétovázás
a felébresztett vasúti töltés
katasztrófát idézhet elő
elég
ha kipróbálsz a napról napra várakozás
kábitószerét
a szemüveges büntetést
és az egyensapka mosolyát*

(Ha az ingázók vonatával
akarsz utazni).

Az 1989-es romániai események dekonstrukciója csak példa arra, miként bánik a költő a nyelvvel és a fogalmakkal, amikor bizonytalanra teszi, megkérdőjelezi, újraértelmezi őket. A valóság absztrakciója ez, az igazsággal szembeállított kiábrándító tapasztalat élménylenyomata: *„hat nap mondtam magamban / hat nap suttogtam az utcasarkokon / hat nap jelentettem ki elnyűtten / a várakozástól / és körülbelül ennyi: a többit /mind tudtuk senki / sem volt bizakodó / mindenki arcán látszott a várakozás / tönkretesz mindent / korgó hassal egyenként ezt panasztuk / hat napig én is gépiesen megismételtem / elfogott a világ minden zaklatottsága /és úgy izzadtam mint még soha / és valatóra vett a világ minden kérdése / semlegesek voltak a szájról-szájra / szálló egyszerű szavak / anélkül hogy ez többet jelentett volna / mint a feje tetejére állt szomorúság /a napkelte fényében fürdő kirakatban / a mennyasszonyi ruhák /semlegesek voltak / és éppen ezért veszélyesek is / mert megmakacsolva magukat pontosan azt / mondták amit hallani akartunk (a többes számot a szó profán jelentésével használtuk?) / soványak voltak és éppen ezért veszélyesek / mert makacsul (szókimondóan?) / folyamatosan az emberi gyengeségről beszéltek / mint ahogy ti is nagyon jól tudjátok / nektek is úgy tűnt / mintha nem lett volna elegendő a saját / haragomból izzadságomból kérdéseimből / ezek mind semlegesek voltak és mégis az enyémeek...”*

Ha igaz az, hogy a verset meg lehet élni, akkor ez elmondható Traian Pop Traian költészetéről. Magam is arra törekedtem, hogy ne csak szemantikailag, de az eredeti szöveghez minél hívebben tolmácsoljam verseit. Ezért volt számomra oly izgalmas ez az irodalmi kirándulás.

Traian Pop Traian versei
Böszörményi Zoltán fordításában

A fényképész (Fotograful)

*hosszan nézett ránk
majd eltűnt*

*azóta
egy frissen végzett síiskola csapata identitását keresi*

Ramsau am Dachstein, 1998. március

Nehéz válasz (Punctul greu)

*VIGYÁZZ!
neme kora testsúlya magassága
lábbelijének száma
útlevele vérlelet gépkocsi
KI BESZÉL A SORAKOZÓBAN HÉ
karszáma – még egyszer karszáma
végzettsége
foglalkozása
családi helyzete
élők
elhunytak*

VIGYÁZZ
BALRA ÁT
*/miért/azért/és ha/rendben pont
vég(REHAJTANI?)
POFA BE*

*a félelemtől
és nem csak
megérted létezel
és felteszed magadnak a kérdést
miért haboztál ennyi ideig*

Temesvár, 1998. április

Átvonszolva magam Európán (Târâș, grăpiș prin Europa)

*éjszaka van és nem szabad kinyitnod a szemed
(másként
itt az álom
hol az álom)**

*éjszaka van és Traian fiam még ideiglenesen
sem akar – ahogy ő mondja – az egérlyukban
a Jägerstraße 3. szám alatt lakni*

*éjszaka van
a nyolcvanegyedikes autópályán felmosták
az utolsó olajtócsát vérnyomot
és egyáltalán nem áll fenn a veszélye annak
hogy május kilencedikén a második világháború
befejezésének napján*

* Itt a piros, hol a piros?

*a Deutsche Welle egyenes adásban közvetít
Irakból, Albániából, Szerbiából
ahogyan tőlük
csak tőlük telik*

*éjszaka van és nem szabad kinyitnod a szemed
a rémület munkába állt
az elájult közönséget kirakják
a parkolóba
ahol csak vécé és ivóvíz van
elegendő az első egyenes adáshoz*

*egyenes adásban egyenes adásban
közvetítik
egyenes adásban
egyenes adásban
egyenes adásban*

Ludwigsburg, 1999. december

Hogyan másként (Cum altfel)

*az egyaránt gyűlölt és dédelgetett álmára (csak
az övére?) emlékezett (hogyan másként?)
amikor (kellett?) a legjobban érezte magát
a kényszerzubbonyba bújtatott
szellemi épségének tudata
és ennek mély helyzetismerete (létezik
ilyesmi?)*

*a nő
majd' minden vállalkozásában*

*elkísérte
és kedve szerint megváltoztatta
a menetirányukat – a váltó
egy rakoncátlan gyerek keze ügyébe került
ami olcsó viccnek tűnhet
ahhoz a szörnyűséghez képest
hogy ő tudatosan mindig mást lát
nem téged nem engem nem őt
és soha nincs tisztában azzal
hogy ez a tény bántja-e igazán
nem vizsgálta meg a dolgokat hideg fejjel
nem tette fel magának a kérdést
hogy így legyen-e
vagy másként vagy (jobban?) vagy sehogy*

*úgy tűnik mégis érdemes megpróbálnod
megértened ebből valamit
annak ellenére
hogy mosolya elborítja arcának egyik oldalát
mint egy félig felvágott zöldséges konzervdoboz
melyet konyhakéssel nyitottak ki
és melynek pengéjét
gondolkodás nélkül lenyalja
megborzadva a megsebesülés lehetőségétől
hasonlóként
az álmából felébresztett fehér lap látványától*

*a homokparton
sportolók és amatőr
erős izgalmat keltők
után vágyakozott*

Ne mondjátok nekem

(Să nu-mi spuneți)

valaki erőszakosan kinyitja a szemem

túl gyenge vagyok ahhoz hogy megtudjam

mi történik velem

retinámról apránként lefejtem

a banális baleset képkockáit

annyi csupán hogy egyedi szögből vizsgálva

akit a mentőszánon magával cipelnek

s akinek a bőre a napfürdő miatt bronzszínű lett

túlszárnyalja a ködös bérc értelmét

(ah ne

ne játsszátok meg hogy jelen voltatok ott

végeredményben

milyen ismerősen hangzik ez

még akkor is ha a segélykiáltás

megsemmisít minden

kezdeményezést

az erő mely a mentőszánt húzza

úgy tűnik a tiétek)

feltétlenül balra

jobbra

ah

akkor miért kéritek ki a véleményem

az egyértelmű választás

ah ne

ne gondoljátok hogy értelmét

veszítette

(még akkor is

ha úgy tűnik

*az elhagyatott képkocka
a tiétek)*

*senki sem akar velünk maradni
senki sem akar egy darab kenyeret
megosztani
mi lesz velünk kérdezik
(ah ne*

*ne mondjátok nekem éppen ti
akik tudtátok hogy a bércről
nincs visszaút
éppen ti akikre szemtelenül ráragadt
a kormányos tekintete
a fényszórók kivörösödött szeme
az iránytű tétovázó mánusa
éppen ti akik míg a világ
isméltitek magatokat
mintha semmi más sem létezne ezen a földön)*

*feltétlenül így
feltétlenül most
különben egyedül maradsz
mondja
a másként tökrészeg
frázis
az ittas papíron
az intézmények elutasító válasza
barátságosabban örepszik mint a védőbeszédük
magadra ismersz a félelemedben (lám
valami amitől rettegsz)
vajon ki tudnád-e választani
minden legendából
a valóságot mely órála kering*

*kettős életének elősködője
 nagy jelenetet
 (vajon a hányadikat?) rendez
 melyre senki sem
 kíváncsi (ah ne mondjátok
 hogy ti távolodtatok el az egyedüli nyomtól
 ennek a törtézésnek
 az árnyas oldalától
 még akkor is ha úgy hírlík
 pont megegyezik azzal
 amelyet minduntalan elrejtetek előlem)*

*így
 mindenképpen
 most*

*hallottad hogy szólítottak
 kérdezem tőle
 az elsőtől akibe belebotlom
 vagy jobb lenne
 ha magad maradnál*

Obersdorf, 2000. január

A szégyenlős pók (Stânjeneala păianjenului)

*a bűnöző
 tárgya a bűn*

*visszatérve a tett színhelyére
 egyre inkább meglep*

*– kit érdekelne magyarázatod
mi készítetett arra
hogy emlékeidből
mint egy degeszre tömött zsákból
melyből nincs szíved semmit sem eldobni
a kincs
téged is lassan bekebelezzem*

*a gondoskodó (tegnapi?) nap
segít kiterítened a napsütötte homokpartra
életed egy szeletét
bőrödre a védőkrémréteget – mindennapjainkat
az előmelegített halál szeletét
vajon ki lakmározik majd ezekből
mint szendvicsből
mintegy megelőzve a kérdést
mely fényesen csattan
a meghibásodott villámhárító hegyén
az esernyő
a napernyő csúcsán
a harang hegyén*

*és ott lesz öngyilkos
mit sem törődve
a felette lebegő
gondtalan pókkal*

Cannes, 1998. június

Kereszt kereszttel táncra perdül (Cruce lângă cruce se prind în horă)

*félig holtan ő
aki sohasem élt
apja árnyékára hajlott
a jéghideg vaskorlátra tapasztotta
nyelvét
azóta néma és senki sem tudja
otthon van-e vagy sem*

*képtelen szeretni vagy gyűlölni
illúziók pántjával kötötte be a szemét
de előtte elorozta élő arcképét a távozónak
a soha véget nem érő
összeegyeztethetlensége
a nap vonzó
és a fény taszító erejével
reggelente fény szalad
elégedetlen a zsáknyi emlékekkel
melyet estéről estére
a párnája alá rejt*

*szóval minden szép és jó
de kinek a kedvéért kellett a kérdést
minden oldalról megvizsgálnom
mikor előre tudtam
semmi értelme válaszolnom rá
ki mondjon ellent annak
hogy a bábunak bizonytalan az egyensúlya neki
aki bukfencezés közben
szívbe markolóan rám szegezi
szomorú tekintetét
leveszi s kifordítja zokniját
s hogy meggyőzzön arról
igazat szoltam
egyszerűen eltöri a lábát*

*fehéredő oldalszakállal vékony bajusszal
(ezüst?)
idegen test tekintélyével
a visszapillantó tükör villant
és egyszerre minden eltűnik
előlem (tényleg?) miért vet bukfencet szemem
miért törött el a lábam*

*a történés a nap baklövése
szúrja oldalad a fényszóró
csikorognak a villamos fékpofái*

*a kérdéssel mennyire szerettél
ma ki rontja el a kedved
ki siet segítségedre
bebizonyítva fekete-fehéren
mennyire gyűlöltél*

*ne törődj
eddig senki sem távozott
hogy ne feddte volna meg magát
saját elmeszüleményeiért*

Cannes, 1998. június – Ludwigsburg, 2000. április

Tűnj el (Pe variantă)

*a főhordár a markába köpött
foglalkozása közömbösségével
mely a bőröndcipelés szándékát
rejtegette
nekem szegezte a kérdést*

*a fiatal orvosnő kinek tekintete a
messzeségbe vezetett
arra kért
a sárga falra
hatalmas betűkkel felírt szöveget
olvassam fel neki
minekutána megnyugtatót
semmi gyógyszere sincs
a valóságérzet akár időleges elvesztése ellen*

*a koldusok koridős dékánja
gyanúsán méregetett
minekutána azt parancsolta
lépjek le azonnal mert ha nem
kihívja a rendőrséget*

*(ki a rosseb kényszerített arra
hogy hangoskodjak a templomban)*

*a munkában és nem a kéregetésben
sietett a segítségemre
egy fiataltságtól megrészegült*

*tűnj el
és tudod mit
menj a fenébe*

*menj te válaszoltam
amikor már
oly messze jártam
nem hallhatta
amit mondtam*

Órabérért dolgozom

(Sunt muncitor cu ora)

*órabérért dolgozom a Fennvaló
a tanúm mily büszke vagyok erre
ezért jövök ide a volt köztársaságba abba
a maiba mert nem kell mást tennem csak vennem
az útlevelem – ott lenn hatalmas cirkusz van
veszekszenek egymással a hülyék – de nekünk
ez csak javunkra válik nekünk
akik lélegzetelállva várjuk menjen már
még jobban tönkre ez a maradék-köztársaság
az ő demokráciájuk
az övék egyféle
a miénk másféle
mi sokan vagyunk
és még többen leszünk – nézd
majdnem harmincévesen
tizenketten vannak
a portámon és még gyűjtöm
a gyerekeket
növekszik a családi támogatásom összege
valamire ez is jó
a mindenit ennek a lusta bandának
nekünk kellett ide jönnünk
hogy megmutassuk
hogyan kell dolgozni*

Ludwigsburg, 1996. július

Ő látja azt, amit mások nem látnak...

(Ea vede ce alții nu văd...)

*hogyhogy soha nem kezelt számítógépet
az még a zöldfülűeknek
is könnyen megy
el lehet csalogatni őket a
reklámalapból vásárolt édességgel és
golyóstollakkal
és mégis
a nő látja
amit mások nem vesznek észre:
irdatlan halványodó lila poszter
az égbolton
ezért csak a számítógép a felelős
áll az aláírás az egydimenziós
monstrum fotója alatt
a nyitott tudat – csak számítások arra
mi vár rátok: sem kezek sem lábak
sem...
itt elhallgat és férfiasan felnevet: minek
is lenne szükségem ezekre
megelégszem egy kutya lelkével
bár elegendem van a sok szórból és
izzadságszagból –
Madmoiselle M.
tudja miről beszél
tapasztalt a kutyatartásban
az elsőt majdnem idomítva kapta
(mint ahogyan mások
a már fellapozott könyvet)
mikor az elsőnek befellegzett
a második majdnem egy hónapon keresztül
ugatott az üres ólban*

*senki sem ért jobban az emberhez
mint egy ugató kutya
és miután kitakarította a kis helyiséget
(a szükségét végzett állat piszkától –
jegyzí meg egy humortalan altiszt
ezt a képességét nagykorúságának ünnepén
kapta ajándékba)
a harmadik kutya harapása
egy kávé és tíz elszívott cigaretta
erejéig az ágyhoz kötötte*

*sokkal jobb ez mint egy napszúrás
valamelyik ünnepnapon
akárhogyan is a paplan alól
másként látod a dolgokat
a megsütés rákos daganatokat rajzol
a parti homokra
gyermek és idősek neveit
a színészek
étterme dugig van félvérekkel
hülye légy hogy át ne lépd küszöbét –
kagylók
csigák
egye meg őket a sintér
végeredményben
miért várákózzanak a kis züllöttek
a lépcső alján
úgysem érdekli őket a mozifilm
inkább egy-két sör
talán négy
mint a testőrök
milyen kár hogy oly messze a jégsekrény
ah
mennyit kell ezért is gyalogolni*

Hazudtam

(Am minőt)

*hazudtam emberek én hazudtam
borotokat megittam és
fillérnyit sem fizettem érte
a kenyeret és a sót lenyeltem
és nem kérdeztem meg hogy kijár-e ez nekem
a tepertőt a vágy takaréklángján
meksütöttem
könnyeimmel takarékoskodtam*

*hazudtam emberek én hazudtam
egyszer sem ettem halat
algát sem még
akkor sem ha szidalmakkal
most tele a szám
és mindezt nem elvi kérdés tisztázásáért
mondom el nektek
hanem csak úgy hogy elfoglaljam valamivel
magam*

*ugyan már ha tényleg tudni akarod
nem te
mi hazudtunk neked*

Temesvár, 1999. november 2.

Amikor az élők az emlékezetembe költöznek (Când vii se vor muta în memoria mea)

*amikor az élők az emlékezetembe költöznek
amilyen pökhendi vagyok hagyjatok magamra
semmi értelme sincs szürke farkasbőrömet
szürke báránypőrre cserélnem
amikor
úgy tesztek örökre itt maradok
kezdjétek nevetni és fordítsatok hátat nekem
senki sem
hazudik olyan folyékonyan mint én
nektek nincs mit veszítenetek
még akkor sem ha a délidő morálja mást
diktál
senki sem tudja jobban mint ő
miket dugdosgatók zsebembe
amilyen kleptomániás vagyok
félíg zavarodott*

*ha majd elmegyek
nem bánjátok ah ennyit mondjátok
semmi többet
akkor sem ha ő nyalókát vagy kekszet
ad nektek
tegyetek szívetek szerint
mert egy imádott lény nehezebben elviselhető
mint az izgága
hús vér
fotómodell
igen de közben a világ minden élőlény
az emlékezetedbe költözött
vagy csak nekik
tűnik úgy*

Migráció

(Migrație)

*a fejfájás a sorok között forgolódik
feszeng eltéved fejét veszti elmegy
visszatér
csupa öröm elébe menni
hogy teljes mezítelenségedben megmutatkozz
melyet még magad sem ismersz*

HÚZD EL A CSÍKOT
*aki megfedd (akinek
nincs hasznosabb tennivalója?)*
HÚZD EL A CSÍKOT

*elhúzod mert épp most
szeretnéd visszaszerezni az egyedüllét
rád eső részét
(az erdei béka próbálkozása
hogy átszelje a nedves autótutat
de nem szól a sofőrnek aki azon igyekszik
hogy a hosszú lábú éjből egy fotóra valót
elcsenjen)*

*ha képtelen vagy mások szeme előtt
közelebb kerülni magadhoz
vagy éppen ezért
HÚZD EL A CSÍKOT mit vacillálsz
hegyezd meg a lúgos nap tompa ceruzáját
vagy inkább oszd ketté arcod
nyakad /az erdei béka második próbálkozása
sem hívta fel magára a sofőr figyelmét
aki azon igyekezett hogy teljesen kihasználja*

*a frissen ébredt reggel első perceit
ahelyett hogy öngyilkos pillantással
követte volna a kolbászszerű
kurta lábú hajnal
(nevetséges?) táncát/*

*HÚZZ EL
ez alkalommal
elhúzott
a vágy járulékos
hatás-kortesével együtt
de hogy mindenáron mellénk szegődjön
sietve a félig hallott válaszok hevében
felemésztette az arra haladók dadogása
és (elégedetten?) felakadt a szeme*

*továbbra is ismeretlen marad a sofőr
retinájára rögzült képkocka
aki sietve elfogyasztotta
magányának aznapi első adagját
másként mint ahogy szerettem volna (talán?)
én
(önök?)
(az erdei béka?)*

*HÚZZ EL
ne pazaroljuk
tovább
a szót*

Ludwigsburg, 2000. április

TRAIAN POP TRAIAN író, költő, szerkesztő, műfordító, könyvkiadó Brassóban, 1952-ben született. Egyetemi évei alatt, majd azt követően lemezlovas, világitómester,

hangmérnök, dalszöveg szerző, a Temesvári Német Színház munkatársa. A kommunizmus idején rendszerellenes, rebellis írásaival tűnik ki. Irodalmi és egyetemi lapokban publikál. Később írásait már nem közlik, *Hazugságocska* (Minciunica) című bábjátékát tíz előadás után betiltják. Az 1989-es romániai események alatt a tüntetők első soraiban találjuk. A *Timișoara* (Temesvár) című napilap munkatársa lesz 1990-ben. Megundorodva a „forradalom” utáni politikai élettől 1990-ben elhagyja szülőföldjét, Németországba, Ludwigsburgba emigrál. *Pop Verlag* néven 2002-ben könyvkiadót alapít. Írásait német, angol, francia, spanyol, lengyel, orosz, magyar, szerb, örmény nyelvre fordítják. *Akinek halvány göze sincs* (Cine habar nu are) című versének megfilmesítése az *Álomdiktálás* (Traumdiktat). A Romániai Írók temesvári szervezetének *Ex Aequo költészeti díját* 2000-ben kapta meg. A tizenhetedik században élt klasszikus német költőről elnevezett *Andreas Gryphius-díjjal* tüntették ki 2020-ban. Munkásságáért a brassói *Katzendorfer Dorfschreiber* és a *Barabara-Jurowska* (angol–lengyel) *irodalmi díjat* 2021-ben, illetve 2023-ban vette át.

Magyar nyelvű verseskötetét *Abszolút hatalom* címmel, Mandics György fordításában jelentette meg a budapesti Írástudó Könyvkiadó 2023-ban.

Viivi Luik

A magdeburgi földgömb

Jávorszky Béla fordítása

Nem nagy fáradság. Könnyedén felidézhetem azt a napot.

Előgörgethetem koponyám sötétjéből az izzó küllőjű Napot. És elindíthatom a maga útján, ahogy annak idején útnak eredt.

És láss csodát, ki jelenik meg a képen?! Közvetlenül a Nap után színre lép apám.

Ő, aki ritkán látható, aki mindig úton van valahova. Aki berúgja motorkerékpárját, benzinnel tele a tank, rendben van a gyújtás, van nála tartalék gyertya. Mindig keze ügyében a hátizsák, mert az egyik kiküldetésről hazaérve máris indul a másikra. Őt ugyanis mindenütt várják. Nagyra becsült szerelő és gépész.

Az a fő, hogy mindig más legyen a tartózkodási helye, és az orosz *hatóságok* ne akadjanak a nyomára.

Frissen borotválva, könnyökvédős és vállgombos pulóverben, nem ócska bakancssal a lábán, hanem valódi német katonacsizmában és terepszínű csizmanadrágban. Korának divatos embekeként.

Bárcsak mindenkinek ilyen félelmetes bőrcsizmája és ilyen mutatós terepszínű nadrágja volna!

Apa arcáról egyszerre sugárzik ravaszság és szomorúság.

Épp abban a pillanatban lép ki a szobából, amikor én négyéves vagyok, és indulásra készen üldögélek a lépcsőn, mint aki strázsál. Időtöltésül próbálom ugyan eltalálni törökbabbal kakasunk széles ülepét, de mert nem lélekkel csinálom, így egyszer sem találok el, és nagyot sóhajtok. Majd szétvet a türelmetlenség, nem bírok egy percig sem várni.

Hosszú hallgatását megmagyarázandó így szól apa:

„A szokásosnál több idő kellett a fésülködéshez. Merthogy nem lehetsz rosszul fésült, amikor egy fiatal lánnyal mész valahova. Szépen rendbe kell hoznod magad.”

Izgatottan nézek körül, látni akarom, hol az ördögben van az a fiatal lány, akit apa helyettem visz el sétálni.

Amikor rájövök, hogy fiatal lányon engem ért, és csakis engem, összezavarodom és fújni kezdek, mert a *fiatal lány* és a *sétálni* szavakat olyan kínosnak érzem, hogy legszívesebben elsüllyednék a föld alá. Ezért rögtön, egyetlen pillanat alatt kijavítom.

Kiadom az *ukázt*, amit nem lehet negligálni: „Nem megyünk semmiféle fiatal lánnyal sétálni, hanem velem jössz ibolyát szedni!”

És így is történik!

Nem motorbiciklivel, hanem gyalog. Végig a parcella szélén, keresztül a fecskék birodalmán, keresztül a fülsiketítő csicsergésen és trillákon. A szántó két oldalán nincs semmi a fiatal, még alacsony rozson kívül, mely most inkább még csak frissen kihajtott zöld vetés, mintsem gabona.

Célunk a ritka illatos ibolyák lelőhelye a sűrű fenyves túloldalán. Engem ezek az ibolyák főleg ritkaságuk miatt érdekelnek, nem azért, hogy leszedjem őket. Apának viszont megtaníthatom a helyes virágszedést annyira, amennyire kell. Tessék egy szép nagy csokrot össze gyűjteni!

Alig várom, mikor kezdek magyarázni és megmutatni, hol vannak a hosszú szárú ibolyák, és milyen bokrok alatt kell ezeket keresni.

A vetés melletti szegélyről áttérünk a régi kocsiútra, és a fecskék dalszínházából egy másik színházba jutunk, ahol sokkal komolyabb előadás folyik.

A fenyves bezáródik mögöttünk, mint egy súlyos kapu, és nincs visszaút.

Mindez félelmetesen hangzik, és félelmetes is. Ebben az erdőben jó néhányszor előadták már a *rajtaiítés* című darabot. Golyók süvítettek a fenyők és a nyírek között, és nem egy *halálos sebet* ütött.

Épp félelmetessége miatt ellenállhatatlan ez az erdő. Nemcsak számomra, hanem apa számára is.

Itt világosan érezheti, hogy neki szerencséje volt, és hogy valóban sikerült átjutnia a tűfokán.

Hogy még életben van.

Hogy borotválkozhat, és egy fiatal lánnyal ibolyát szedhet az erdőben. Hogy megjavíthat akárhány motort, és annyi csapágyat olajozhat meg, ahányat csak akar. És megtévesztheti az öregördögöt, és kinevetheti, hah-hah-ha. Amit apa meg is tesz, amikor a sűrű erdőn át haladva magyarázza nekem az öregördög szokásait.

Az öregördög számára fontos, hogy az emberek ne ismerjék fel, ezért időről időre új nevet talál ki magának. Jelenleg NKVD néven tevékenykedik.

Az ember csak úgy lehet eredményes az öregördöggel szemben, ha olyasmit tesz, amit az a saját mércéjével nem képes felmérni, merthogy ő mindig mindent a maga mércéjével mér. Az öregördöggel könnyű dűlőre jutni! Ha az ember nem csak a saját hasznát nézi, és nem fél, az öregördög mindjárt a lába közé húzza a farkát.

Ilyenkor az ember elneveti magát, és a lábával dobog a földön. Különösen az orosz fogolytáborokban nem szabad elfelejtenie, hogy az igazság mindig a felszínre jön, a hazugság pedig lemerül a mélybe.

Amikor ezt mondja, apa hangja különösen győzelemittas és kárörvendő. Az öregördög-történetet nem nekem szánja, hanem az orosz hatóságoknak. Ezt a történetet korábban is hallottam már, és izgatottan várom, mikor jön el az a rész, amikor az ember kacag, és a lábával döngeti a földet.

Tilalom nélkül is tudom, hogy az öregördögről, szokásairól, különösen pedig jelenlegi nevéről nem szabad beszélnem senkinek.

Most már közeledünk az ibolyák lelőhelyéhez, az erdő is világosabbá válik, mert többségben vannak a nyírfák.

Már látok is az út mellett néhány ibolyát!

Az ibolyákat látva apa is figyelmesebbé válik, erősebben fűrkési a földet, és megállapítja: „Valóban, legfőbb ideje volt, hogy kijöjjünk. Az ibolyák pontosan akkorák, amekkorák tavaly ilyenkor voltak.”

Rövidesen kiderül a szavaiból, hogy őt nem is az ibolyaszedés érdekli, hanem valami egészen más.

Nevezetesen annak a Magdeburgból származó német földgömbnek¹ a felét keresi, amelyet előző tavasszal ugyanitt sétálva véletlenül kirántott a zsebéből, és elveszített. Még nem volt érkezése, hogy összeilleszse a két felet, amikor az egyiket elvesztette.

„Pedig szép darab volt. Úgy csillogott és fénylett, akár a hold. És ne hidd, hogy ez turistáknak készített olcsó bádoggömb volt! Lehet, hogy a Junkers gyárban készült, sárgarézből. Védj az eszedbe, hogy a magdeburgi földgolyó mindig két félből áll. Ha már összepáaszították, két lóval sem lehet őket egymástól különválasztani. Még ha van is két Fordson traktorod, és ezek kétfelől kétfelé húzzák, a magdeburgi földgömb akkor is egyben marad. Merthogy így alkotta meg a német föltalálója.

De most hibát szenved ez a földgömb, merthogy csak a fele van meg. Mi lesz így veled?

Miközben beszél, apa alaposan benéz a zsombékok és kövek közé, szétszálazza az ibolya- és bojtortjánleveleket, megvizsgálja az út szélét. Kifejti abbéli véleményét, hogy az elveszített tárgyat ugyanabban az évszakban kell keresnünk, amikor elveszítettük.

Ha például tavasszal veszítetted el a földgömbödet az ibolyák között, és nem találsz meg a nyár folyamán, akkor végtelenül türelmesnek kell lenned, és megvárni a következő tavaszt. Hogy az ibolyák elvirágozzanak, mindegyik a maga idejében, hogy minden madár elrepüljön délre, mindegyik a maga módján, hogy lehulljon a hó, majd ismét elolvadjon, hogy kiszáradjon a föld, és kiszáradjon, és – ami a lényeg! –, hogy az ibolyák ismét virágot hozzanak. Olyan türelmesnek kell lenned, mint amilyen egy égerfa, melyen ősszel ott vannak már a következő tavasz rügyei, de amelynek egy egész hideg télen át várnia kell a tavaszt.

¹ A magdeburgi féltekék Otto von Guerickének, Magdeburg tudós polgármesterének egy kísérleti eszköze, amellyel a vákuum és a légnyomás erejét demonstrálta. A III. Ferdinánd császár előtt 1654-ben bemutatott kísérlet során a sárgaréz félgömbök között keletkezett vákuum erejét 15 ló sem tudta legyőzni, amelyeknek szét kellett volna húzniuk a féltekéket. A híres kísérlet és találmány emlékére Magdeburg város főterén egy szobor is őrzi. (A szerk.)

Amikor kifakad az égerfa rügye, és ismét kinyílnak az ibolyák, és az erdő ugyanúgy zúg, mint a földgömb elvesztésének napján, akkor van remény arra, hogy megtaláld a földgömbödet, és összeilleszd a két felét. Az égerfa türelmét apa máskor is példának állította elé, de ez a história az egyik fülelen bemegy, a másikon távozik. Szerintem mindent tudok már az öregördög szokásairól is, amit tudni kell, ezek már nem izgatnak. A földgömből azonban most hallok először apától! Magam elé képzelem, amint apa és Leo bácsi, apa legkedvesebb fivére, fölülnek óriási kerekkel ellátott Fordson traktorjukra, és kétfelé kezdik húzni a földgömböt, ám a valódi magdeburgi rézgömb meg sem mozdul. Ezzel tíz traktor ereje sem bír el! Már a *sárgaré* szó is nyom a latban valamit!

Annyit fölfogok, hogy annak a félgömbnek, amit apa elveszített az ibolyák között, a nagy magdeburgi földgömb kicsinyített másának kell lennie, ami belefér egy kabátzsebbe, most mégis úgy érzem, hogy egy olyan nagy gömböt keresünk, amely meghaladja a fenyőfák magasságát, és úgy csillog és fénylik, mint az erdőbe lehanyatló hold. Mindjárt világitani kezd a fák közt!

Apa megszólal: „Most csendben kell lennünk, mert ha csendben vagyunk, lehet, hogy magától előbukkan, és elég lenézünk figyelmesen a földre, meglátjuk a ragyogását, és fölemeljük.”

Leülünk apával egy nagy nyírfa alatt gubbasztó kőre, pontosan az illatos ibolyák titkos lelőhelyére, amire igazából már fittyet hányok, mert most mást forgatok a fejemben, sokkal fontosabb dolgokat. A frissen kilevelezett nyírfa már a fiatal nyár illatát árasztja.

Mindazt, amiről apa beszél, egy sárgászöld, illatozó fényfüggönyön át hallgatom. Egy kicsit azon a hatalmas visszatükröződésen át, amelyet a sárgaré földgolyó valahonnan a mérhetetlen távból az arcunkra vetít.

Ez alatt a nyírfa alatt, Sztálin korában, apa életében először és utoljára mesél Magdeburg városáról. Először mer beszélni. Később már egyszer sem hozza szóba, pedig még negyvenöt évet él ezután, úgyhogy volna ideje mesélni.

Lehet, hogy nem is nekem mesél, hanem a nagy nyírfának, a kőnek és a kő körül nőtt ibolyáknak. Ezek jártak talán a fejében

Magdeburg bombázásakor. Talán úgy gondolta, hogy ezeket *soha, soha többé* nem látja.

Magdeburg állítólag olyan szép város volt, amelyet keresve sem talál az ember. A földgömb városa! A nagy feltaláló városa!

Egyetlen ember sem tudja elmondani, mennyire szép volt.

„Még Kreuzwald, aki a *Kalevipoeget* írta, és Koidula, aki a dalosünnepet útjára indította, még ők sem tudnák elmondani, milyen szép volt. És hogy milyen remek hadiüzemek működtek ott! Például a Polte-féle gyárak. És a Junkers repülőgépgyár!

Most nem az öregördög szokásait magyarázza nekem apa, most a Heinkelekről, Messerschmittekről és Junkersekről mesél. Szárnyuk és farkuk szépségét, és az erejüket ecseteli. Örök időkre megjegyzem magamnak, hogy a Junkers gépek farkához mintául a sirályok farka szolgált, és hogy a *repülőgépkirálynak* Hugo Junkers volt a neve.

A repülőgépek még a traktoroknál is jobban érdeklik apát, ám a magdeburgi földgömb sokkal inkább érdekli még a repülőgépeknél is.

Emiatt a földgömb miatt ment el Magdeburgba. Ez a földgömb röpítette olyan messzire az otthonától. A földgömbért ment, de a repülőgépek miatt ragadt ott.

Apa beleéléssel és lelkesedéssel beszél ezekről a szívós repülőgépekről, de minél tovább beszél, annál inkább kiderül, hogy igazából valami egészen más bújik meg e mögött a lelkendezés mögött. Napvilágra kerül valami, amit látva mellkasában a szív komorabban kezd dobogni a bordák mögött, és a derült nap hamuszürkévé válik.

„Egy szerelőnek a repülőgéppalkatrészek és a repülő összeszerelése éppolyan érdekes, mint amilyen érdekes a sebésznek az ember belsejében való turkálás. Mert mi más a sebészorvos, mint egyfajta szerelő?”

Ha láttál már repülőgépgyárat, láttad, hogyan rakják össze a gépeket, és te magad is részt vettél ebben, látni fogod, hogy egy katonai repülőgép és az ember ugyanolyan.

Az ember azonban szörnyűbb, mint egy bombázó- vagy vadászgép. Mert bármilyen érdekes és bármilyen szép is egy repülőgép, az ember gyilkos eszközt formált belőle. Lásd be, milyen szörnyű az ember!”

Itt apa elneveti magát, de úgy nevet, hogy aki hallja, sírni szeretne. Rám nincs hatással ez a nevetés, hallottam már korábban is, és jól tudom, hogy apa két részből van összerakva, mint a magdeburgi földgömb.

Vagy mint az a kettős színházi maszk, amit láttam már képen, és amelyet ugyanolyan boszorkányosnak találtam, mint most a magdeburgi földgömböt. Az egyik maszk neve *Harlekin*, a másiké *Pierrot*. Ha *Harlekin* sír, *Pierrot* nevet.

Ugyanígy van összerakva apa is, két részből, és senki sem tudja, most melyik felét veszi elő. Aki megfelelő szögből nézi, egyszerűre látja mind a két felét.

Évekkel később tudtam meg, hogy apa összegyűjtötte minden bátorságát, és megszökött a magdeburgi hadiüzemből.

Épp egy perccel azelőtt, hogy elszabadult a pokol, egy perccel a hadiüzem lebombázása előtt indult haza, a keleti frontra induló utolsó vonattal, ahol nagyon élethűen alakította a beteg német katonát. A vonatból látta még Magdeburg égésének fényét, a hírhedt *tűzvihart*.

Anélkül, hogy tudta volna, mit lát. Azt, amit látott, csak jóval később tudatosította. Magdeburg leégett földgömbjével együtt, melynek kicsinyített mása ott lapul apa zsebében akkor is, amikor a halállal kell szembenéznie. Amikor egy német tiszt a rigai pályaudvaron a vállára teszi *súlyos kezét*.

A mindennapos és rutinszerű letartóztatás és főbelövés helyett a tiszt váratlan mozdulatra ragadtatja magát. Belekarol a *dezertőrbe*, és a sarkon túl lévő katonai kantinba vezeti. *Kegyty gyakorol*. Német nyelvű szavaira apa halála napjáig emlékezett. Egyszerű szavak voltak, csupán egyetlen mondat: „Rigában ilyen beesett arcú emberrel még nem találkoztam.”

Ezt a mondatot hallva apa érzi, hogy megbicsaklanak a térdei, de még a kellő pillanatban sikerül egy oszlopban megkapaszkodnia. Megtapogatja zsebében a földgömb két felét, mely még nincs összerakva. Megeszik egy nagy csajka forró káposztalevest. Ez erőt ad neki, hogy talpon maradjon, és hazagyalogoljon Rigából Viljandi megyébe, Joonába, apja tanyájára.

Hitler idején körözik a németek, mint katonaszökevényt. Sztálin idejében elég volna egyetlen utalás a múltra. Elég volna Magdeburgot megemlíteni. De senki sem árulkodik. Senki sem tesz megjegyzést. Nem adják föl apát.

Sem a németeknek, sem az oroszoknak.

Mindössze a földgömb fele vezett el, és nem is került elő.

És lám, elmúlik hatvanhét év, mint egyetlen pillanat és – íme! – anya hátrahagyott papírjai közül előkerül egy fenyegető és agyonhallgatott dokumentum, amit nekem anya soha nem mutatott meg.

A papír apáé.

Ez a papír ott hevert, mint egy föl nem robbant akna, az egész NKVD- és az egész KGB-korszak idején.

A borítóján ott áll gót betűkkel: REICHSARBEITSDIENST. AUSWEIS. Azaz: Birodalmi munkaszolgálat. Igazolás. És természetesen a szavak közt ott van a horogkereszt, a félelmetes, valamikori Birodalom ismertetőjele és szégyenbélyege.

De nem ez a legfontosabb. A legfontosabb el van rejtve a borító között. Ezért is adták ki apának ezt az *Ausweist* annak idején. Ezért kockáztatta az életét.

Ez egy újságból kivágott, megsárgult kép, amelyen a híres műszaki csoda, két magdeburgi félgömb látható, melyet sem több lö, sem két Fordson traktor erejével nem lehet szétválasztani.

Viivi Luik (1946, Tánassilma) észt költő, író és esszéista, a mai észt próza legkiemelkedőbb alakja. Költőként indult, eddig tizenkét verses-, három esszé- és egy „arcképvázlat”-kötetet publikált. Három regénye (*A béke hetedik tavasza*, 1985, *A történelem szépsége*, 1991 és *Árnyékszínház*, 2015) az észt próza csúcsteljesítményei közé tartozik. Mindhárom magyarul is megjelent. Munkásságát számos irodalmi díjjal és állami kitüntetéssel jutalmazták.

Az itt közölt részlet ízelítő az írónő most készülő esszé- és arcképvázlat-kötetéből, mely 2024-ben jelenik meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában, Jávorszky Béla fordításában.

A HÓNAP ALKOTÓJA

Nagyvarjasi Szabó István

„Megszámláltattál...
És hijjával találtattál...
Darabokra szaggattatol...”

Bánffy Miklós – Sopronért

Gróf losonczy Bánffy Miklós már külügyminisztersége előtt is fogalom volt. Eredeti, nagy képzelőerővel megáldott szelleme, sokoldalú műveltsége, fegyelmezett gondolkodása maradandó alkotásokban csúcsonyult ki. Böven volt ízlése, képessége és intelligenciája a drámai helyzetekhez, a fontos és pontos részletekhez – miközben a nagy egészet látta és érezte. Az első világháború előtt a dúsgazdag főúri aranyifjak életét élte, élhette volna. 1873-ban született – hogy aztán nyomorban, magányosan haljon meg Budapesten, 1950-ben. Mindig kilógott a sorból. Nem tékoztolt, de bőkezű volt, és önzetlen. Nem kereste a hatalmat – az keresi meg őt, amikor egy szokatlan, tragikus helyzetben egy olyan szokatlan, kreatív emberre volt szükség, mint ő. Író, drámaíró. Munkáit Ady Endre és Bródy Sándor méltatják. Aztán kinevezik a budapesti Operaház és a Nemzeti Színház főintendánsává. Két év alatt rendbe teszi anyagilag, szellemileg a két intézményt. Hogy jó munkát végez, jelzi az, hogy sok az irigye, gáncsolója. Elvégre magyarok vagyunk...

Bánffy ironikusan, fölényesen hallgat – igazi arisztokrata. Ágyúval nem lövünk szűnyogra. Aztán jön a *danse macabre* – IV. Károly király koronázása 1916 decemberében. Kós Károly építésszel, íróval együtt ők szervezik az eseményt. Természetesen ő tervezi a díszleteket, a ceremóniát és a beépített *bombát*.

Azt, amikor a Mátyás-templomba bevezetteti az Aranysarkantyús Vitézek jelöltjeit. Mindahányan a világháborúban többszöriösen kitüntetett hősök és mindannyian nyomorékok, vakok, bénák. Iszonyú kontraszt a sok fényesség, előkelőség talmi csillogása ellenében – a kötelességteljesítés, önfeláldozás és halál e menete. Így lett igazán drámaivá az utolsó magyar királykoronázás. A templomban néma csend lett. Bánffy épp ezt akarta, és a csend – kiáltott.

Az őszirózsás napokban, béketapogatózás gyanánt, nyugati kapcsolatkereső útra indul, nem hivatalosan. Bánffy ismeretségi köre mind mennyiségileg, mind minőségileg imponáló. Kapcsolati tőkéje különösen a brit arisztokrácia köreiből jelentős, de olasz, francia berkekben is. Németül, angolul, francia nyelven tökéletesen, árnyaltan beszél. Ám nem juthat el se Londonba, se Párizsba. A győztes Antant szóba sem áll a legyőzöttekkel. Rólunk döntenek nélkülünk. A magányos magyar zarándok Hollandiában reked, ahol elfogy a pénze. A legrégebb európai kékvérűek ivadéka kénytelen a lovaglórák, vívásoktatás, pincérkedés vagy a portréfestés között választani, hogy éhen ne haljon. Az arcképfestést vállalja, szép sikerrel. Székely Bertalan volt a mestere.

Aztán hazajön. Óriási erdélyi birtokai, hatvanezer hold és híres bonchidai kastélya román uralom alá kerültek. Ekkor Bethlen István miniszterelnök, régi barátja és eszmetársa rábeszéli, hogy legyen Magyarország külügyminisztere. Azonnal munkához lát. Először is a Budapesten szinte helytartóként működő angol, francia és olasz küldöttekkel barátkozik össze. Tudja, kihez, hogyan kell szólni, hisz mindig őszintén érdekelték az emberek, akár magyar paraszttal, román pópával vagy egy magányos szépasszonnyal találkozott. Többször is hangsúlyozza, hogy a diplomáciában, politikában a legnagyobb hiba a hazugság. Nem kell, nem szabad, mert nem lehet megmondani mindig a teljes igazságot – ilyenkor az ember tudjon hallgatni! A diplomata az az ember, aki kétszer is meggondolja, mielőtt nem mond semmit. A diplomácia annak a művészete, hogyan lehet ráhagyni a másokra, hogy azt csinálja, amit te akarsz. A diplomácia annak a

művészete, hogy mit nem szabad kimondani. A ki nem mondott szavakon te uralkodsz, a kimondott szavak rajtad uralkodnak. A szavak arra valók, hogy elrejtsek a lényegét. Szép és kevésbé szép szavak – de a politika nem szépségverseny. Tudjuk. A gróf, ha az angollal értekezett, a brit és magyar arisztokrácia közötti több évszázados szoros kapcsolatokról beszélt és a közös érdekekről, a legkifogástalanabb gentleman módján. És újra és újra – a közös érdekekről. Ha a franciával, akkor kifejezte csodálatát a francia kultúra iránt, választékos és mégis könnyed francia nyelven, hogy a gall szellem mily kitűnően tudja egyeztetni a szabadságot, eleganciát, a méltányosságot és a patriotizmust. A franciát ez meghatotta, mert Bánffy hitte is, amit annak mondott. Róma képviselőjének könnyedén megemlítette a diplomata családjának egyik középkori hőjét, de az markáns öngúnnyal válaszolt, hogy ősi hőse ide vagy oda, mégis Cesare Borgia megerőszakolta egyik özanyját. A külügyminiszter rögtön tudta, hogy az olasz az „ő embere”, mert ez már beavattatás a családi intimitásokba. Az ötszirmú bölcsesség axiómája: mit, mikor, kinek, hogyan és hol kell mondani. Olyan ez, mintha a vadásznak egy lövésből öt nyulat kellene ejtenie. Rendkívüli intelligencia, rugalmasság, arányérzék és határozottság – egyszóval zsenialitás és némi szerencse kell hozzá. Így kezdődik Sopron és környéke visszaszerzése...

A nyugat-magyarországi nemzeti felkelés

Az antant Ausztriának ítélte az Őrvidéket és Sopront – kárpótlásul a színostrák Dél-Tirolért. Úgy érte ez a magyarokat, mintha valami csúnyán hangzó helyen rúgták volna őket. Még Ausztriát jutalmazták – a mi kárunkra! Ráadásul a magyar kormányt kötelezték, hogy önként és dalolva adja át a területet. Ez a viszonylag kicsi országdarab volt az a csepp, amittől kicsordult a pohár. Vagy ahogy a székely mondja, mindig az utolsó szalmaszáltól borul a szekér. Fegyveres önkéntesek indulnak a vidékre (köztük Maderspach Viktor huszártiszt, akit az utókor – teljes

joggal – „erdélyi Rambo” névvel tisztelt meg) s megfutamítják a „sógorokat”. A Bethlen-kormány hivatalosan elhatárolódik a felkeléstől – kötelezi erre a trianoni békeparancs, célja egy nemzetközileg ellenőrzött népszavazás a terület hovatartozásáról. Az olaszok mellénk állnak, majd a britek és franciák is. Úgy látszik, unták már örökösen Magyarországot büntetni. Hosszú, fárasztó tárgyalások után kaptunk... egy népszavazást. Egy lehetőséget. 1921. december 14–16. között a kijelölt terület szavazóinak kétharmada, ezen belül Sopron lakosságának közel háromnegyede Magyarország mellett voksol. 257 négyzetkilométer marad magyar – habár az emberek inkább német, horvát és szlovén anyanyelvűek. Nem a terület nagysága számít – hanem az, hogy a nyugat-dunántúli emberek rést ütöttek a trianoni „szent tehéneken”. Ledőlt a tabu! Sopron és környéke megőrzése főleg erkölcsileg, jelképesen felmérhetetlen jelentőségű tett. Nem magyar származású emberek elsöprő többsége állt ki Magyarország mellett. Akkor, amikor a szétszaggatott, megalázott haza semmit sem ígérhetett nekik. Ha nyelvük nem is, de lelkük magyar volt. Ezért ragyog a hazaszeretet legfényesebb fáklyájaként Sopron – 1921. És ezt az eredményt, engedményt Bánffy Miklós bűvészkedte-művészkedte ki a győztes hatalmaktól. Mi lett volna, ha Erdélyben, a Felvidéken és a Délvidéken is népszavazást tartanak? Nem tudjuk, de hisszük.

Ki volt losonczi Bánffy Miklós?

Ennek felsorolása is hosszú. Író, festő, grafikus, karikaturista, zeneszerző, politikus, külügyminiszter, mintagazda, versenylótenyésztő, az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépművészi Céh alapítója és szponzora. A saját jövedelméből! Továbbá szenvedélyes vadász, lovagló, vívó. Egy időben Kolozs megye és Kolozsvár főispánja. Később az ő rendezésében, díszleteivel mutatják be Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* és *A szarvasokká változott fiúk* c. zeneművét a budapesti Operaházban. Majd az 1930-as

években *Az ember tragédiáját* állítja színre a szegedi szabadtéri játékokon.

Bánffy Miklós Thonuzoba besenyő vezérnek a kései leszármazottja, akit Szent István király lovastul, feleségestül élve eltemtetett a tiszabádi révnél, mert a pogány vezér azt mondta, inkább élve temessék el, hogysem hűtlenül elhagyja ősei hitét. A feleség önként vele tartott. Gyermekei neveltetéséről és számukra rangról, birtokokról István király gondoskodott.

Az 1241-es nagy tatárjárás idején az egyik Thonuzoba-ivadék, Tomaj Dénes az ország nádora. Kiemelkedően tehetséges, ködékeket és trubadúrműveket olvasó, bátor ember. IV. Béla királyt meggyőzi, hogy cseréljenek öltözetet, címert, s így vezeti csatába a király testőrségét Muhinál. Tomaj Dénes hősi halált hal, de a király és a remény megmenekül.

A család másik tagja, Losonczi István, Temesvár kapitányaként esik el a török ellen. A Bánffy család végül is a Királyhágón túl lett hazára. Ősi fészükük Bonchida, „Erdély Versailles-a” és mintagazdaság. A zűrzavaros, különösen véres XVII. században, koncepció perben, halálra ítélik és kivégzik a híres Bánffy Dénest. (El lehet olvasni Jókainál.) A családban azóta senkinek sem adnak Mihály nevet, és nem esküsznek szőnyegen. (Apafi Mihály erdélyi fejedelem hagyta jóvá – állítólag részegen! – a Teleki Mihály kancellár által kierőszakolt ítéletet.) A bonchidai kastélyt 1944 őszén SS-csapatok felgyújtották, mert Bánffy részt vett Horthy Miklós fegyverszüneti kísérletében. Ami megmaradt a mérhetetlen értékű műkincsekből, könyvritkaságokból, környékbeli parasztok hordták szét, vagy szovjet katonák használták cigarettapapírnak.

És végül jelen írás címéről. A két világháború között Bánffy Miklós megírta Erdélyi történet című trilógiáját. A könyvek sorrendben: *Megszámláltattál... És hijjával találtattál... Darabokra szaggattatol*. Önismeretünkhöz, önbecsülésünkhöz és hibáink megismeréséhez nélkülözhetetlen olvasmány. A magyar politikai osztály, az arisztokrácia tehetségének, tehetetlenségének és tehetségtelenségének tükre e mű. Mit, hogyan és mikor ne tegyél..., vagy darabokra szaggattatol.

A család mindenütt ott van, ahol van magyar történelem. Szinte földöntúli, tragikusan szép végzetük az önfeláldozás – áldozathozatal. Vérrel, ésszel vagy erővel – ahogy lehet.

„Aki elfoglalja Magyarországot, az ura egész Európának”

Gondolatok, mélézások
egy végre megszületett könyvről

„Aki elfoglalja Magyarországot, az ura egész Európának.” (II. Murád török szultán, 1404–1451)

„Felejteti és újrakezdeni mindent, s mindent megismételni is, mindent, mindent felejtve. Az emlékezés oltás, védőoltás, aki nincsen beoltva, az a test védtelen, az a nép védtelen, bután, ártatlanul, ostobán nyitott a legsúlyosabb, de legsilányabb támadásnak is. (...) Emlékezni aprólékosan, tüzetesen kell egyébként, a bűnök és a sebek minden napjára, minden órájára.” (Cseres Tibor)

„Az emlékezés is nagyhatalom.” (Szilágyi Domokos)

„Európában mindig a magyarok álltak élen a támadásban. A török katonaság legjobban a magyarok elől húzódott vissza, számba se vettek szerbet, franciát, németet, de a magyaroktól félték, nagyra becsülve őket. Több okiratban olvastam, hogy Magyarországra menni annyit jelentett, mint férfias harcot vállalni.” (Hajrullah Jigitbasi, jelenkori török történész)

„A földkerekség népei közül a francia és a magyar a legderekből a legderekabb nemzet.” (Bajazid szultán)

„Valamennyi nép között, amely szemünk előtt a történetben elvult, egy sem volt olyan szerencsétlen, mint a magyar, hiába alkotott benne a természet erős, szép, szellemes embereket.” (Voltaire)

„A pusztító vész elhatolt már csaknem Európa közepéig, s most a török hazánk tőszomszédságában vetette meg lábát. Több mint hatvan esztendeje szakadatlanul álljuk a háború perzselő tüzét, mégpedig saját erőnkéből, egyetlen nép, a magyar fegyverével. Helytállunk, pedig kimerített a sok hadakozás... A szabadság emlékéen kívül egyebünk se maradt, mint fegyverünk és bátorságunk.” (Részlet Hunyadi János leveléből V. Miklós pápához, 1448. szeptember 17.)

„Ha győznek, az a mi győzelmünk – ha vesztenek, az az ő szerencsétlenségük.” (Savoyai Jenő Habsburg-hadvezér a magyarokról, a magyar–török harcokról.)

„Ha a magyarok nem lettek volna, ma Cambridge-ben és Oxfordban a Koránt tanítanák.” (T. B. Macaulay)

„Polgárkoronát! Polgárt mentettem meg! Kiáltá a római bold, midőn kimenekült a Tiberből. Koszorút Európa! Legyőztem a törököt! Kiáltja a magyar, pedig csak azért él, mert megtette.” (C. F. Hebbel)

Az előbbi idézetkoszorú, egy-két tövissel élénkítve, hódolat egy könyv és – ó, magasságos egek! – annak szerzője előtt. Köz helyes minősítés, de jobb szó nincs: hiánypótló. Ha úgy tetszik, lehet oxigénpalack vagy májusi eső. Címe: 1440 – Nándorfehérvár első oszmán-török ostroma és előzményei (Areion Könyvek, Szeged, 2015). Szerzője Diószegi Szabó Pál jogász, történész-középkorász, nem mellékesen költő, író, kultúraszervező. Talán mégsem haltak ki a polihisztorok?

A könyv majd hatszáz éves adósságot törleszt! Rengeteg forrást, mondhatni, minden elképzelhető s elképzelhetetlen levéltári és könyvészeti anyagot mozgósítva (csak a lábjegyzetek száma 1578, forrásmunkák száma közel 120, a szakirodalom több mint 300 cím) „feltámasztja” Nándorfehérvár (Belgrád) viharos-véres történetét, nyilván elsősorban az 1440-es első, nagy oszmán-török ostromot – és a magyar helytállást. Úgy is mondhatjuk, „viszsaadott” nekünk egy érthetetlenül elfeledett győzelmet, amit szép kötelességünk ugyanúgy tudatosítani, becsülni, mint ama

1456-ot, Hunyadit és a déli harangszót... Senkit ne rettentsen el a felhasznált dokumentumok, források száma. Bárhol felüthető a mű, s élvezettel olvasható, már akit érdekel, akár szakember, akár nem az illető. Persze, nem árt az elején kezdeni.

Az 1440-es Nándorfehérvár ugyanúgy fehér folt (találóbbr, hogy elszürkült folt?) történelmünkben, mint a 907-es pozsonyi csata. Vagy az 1944. őszi tordai harcok (voltak).

A bőség zavara? Az emberi agy, lélek befogadóképességének korlátai? Vagy egyszerűen felejtés, tompulás, agyonhallgatás, né tán „sikkasztás” – vagy, hogy 1456 arra (is) jó, hogy elfeledtessük vele 1440-et? Két ilyen nagy győzelem az akkori világ legerősebb hadserege felett, alig 16 év alatt? Igaz is, ezeknek a magyaroknak miért jut annyi ezekből a fényes-nagy napokból, másoknak meg semmi? Disznóság!

A könyv elején szó esik az angol–francia százéves háborúról. Történelemléveink három nagy csatáját emlegetik: Crécynél 11 ezer angol – veszteség 82 (!) fő – legyőz kb. 36 ezer franciát (veszteség 22–23 ezer fő!). Ez igen! Köszönet az angol hosszú íjaknak. Agincourt-nál 6 ezer angol (veszteség 100–250 fő!) elbánik kb. 30 ezer franciával, (veszteség 6 ezer fő.) Ez igen! Megint köszönet az angol íjászoknak és tüzérségnek. Legvégül majd Castillonnál (1453-ban) 11 ezer francia felülkerekedik 8 ezer angolon, s a francia királyság győz. Előre is elnézést kérek a tisztelt olvasótól, hogy miért is e „hány szem mák van egy zsákban” játék. Ígérem, a könyv sokkal élvezhetőbb, olvasmányosabb, mint e feszített, erősen tömöríteni igyekvő, már-már görcsösen figyelemfelkeltő ismertetés.

De lássuk a háromszáz éves (1375–1718) török–magyar háborút, mindjárt az 1440-es adatokkal. Szabó Pál latin nyelvű magyar (Thuróczy, Bonfini), latin nyelvű lengyel, bizánci újjörög és klaszszikus görög nyelvű dokumentumok, oszmán–török krónikák, valamint a kortárs Bertrandon de la Brocquiére és mai szerzők véleményét összevetve úgy véli: kb. 3–5 ezer magyar védő állt szemben 34 ezer török támadóval. Hét hónapig! A magyar veszteségekről nincs adat, az ellenségnek kb. 25 ezer halottjába került a próbálkozás. A szerző külön érdeme, hogy dokumentumokkal bizonyít-

ja, II. Murád már ekkor Magyarország meghódítására indult. A bármikor mozgósítható oszmán haderő létszáma 60-70 ezer fő lehetett (reguláris csapatok), s még majdnem ugyanennyi önkéntes, „saját zsebre dolgozó” martalóc, rabló, fosztogató – köztük szép számmal balkáni „keresztények” (szerbek, bosnyákok, románok, görögök, bolgárok, albánok). Ezek az urak aztán a zsákmány egyötödét szépen leperkálták gazdájuknak, a szultánnak. Igazi kincs az elhurcolt, rabszolgának eladott ember volt. Leginkább keresztény magyarokat, horvátokat, de alkalomadtán másokat is vittek örök rabságba, esetenként tízezzrel. Bő háromszáz év alatt ez mennyi is, hisz szinte állandósultak a portyázások, rabszedések még a kurta ún. békeidőkben is! Ez is történetírásunk nagy adóssága – de talán majd egyszer diószegi Szabó Pál ezt is felvállalja...

Magyarország állította meg az oszmán áradatot, igaz, valamicske nyugati pénzügyi, olykor katonai segítséggel – de a vér, könny és bátorság magyar volt. Senkiföldjévé, tehát mindenki földjévé lett az ország.

Ám míg Nyugaton a civilizált, katolikus keresztény angolok és franciák öldösgették egymást az európai lovagiasság szabályai szerint, addig itt, keletebbre, két vadidegen értékrendű, ideológiájú, életmódú erő ütközött össze: az iszlám és a katolikus, illetve ortodox kereszténység. A felsőbbrendűségi tudattól – „egyetlen igaz hit” – feltüzelt muszlim harcosok hasonlóan bántak a „hitetlen kutyákkal”, mint a nácik az „alsóbbrendű fajokkal”, vagy Sztálin az uralma alá került népekkel. De inkább nézzük át Samuel Huntington elméletét a civilizációs törésvonalak, a kulturális identitások meghatározó, már-már végzetes erejéről.

Legalább 15-20 hasonló vagy véresebb csatát vívott meg a Magyar Királyság az Oszmán Birodalommal, mint a százéves háború 3-4, úgymond, nagy összecsapása: várnai csata, 1444: 21-22 ezres, zömében magyar sereg Hunyadi János és I. Ulászló király vezetésével csatát veszít a II. Murád szultán vezette 50 ezres török hadsereggel szemben. Kb. 11-12 ezer keresztény esett el, s Murádnak 20 ezer emberébe került a győzelem. Vagy Szigetvár, 1566. „Öreg” Zrínyi Miklós 2300–2500 magyarral és horváttal több mint egy

hónapig feltartóztatja a 100 ezer fős oszmán hadsereget. Eredmény: mindahány szigetvári védő hősi halált hal, de fűbe harap közel 25 ezer oszmán is. Csak augusztus 29-én 4 ezer török megy Allah boldog paradicsomába. Mohácsnál 24 800 magyar vette fel a harcot több mint 60 ezer törökkel. Húszezer magyar elesett, a szultán vesztesége ennek a fele. Nemzeti nagylétünk nagy temetője... S még nem beszéltünk Nikápolyról, Marosszentimréről, a Vaskapuról, a hosszú hadjáratról, a II. Rigómezőről (Kosovo), Kenyérmezőről, Hosszúmezőről. Egerről, Gyurgyevóról, Mezőkeresztesről, Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér tetteiről, Budavár visszavételéről, Zentáról – de talán ennyi is elég, hogy összehasonlítsuk, európai arányokba helyezzük 1440-et és Szabó Pál munkáját.

És most nézzünk néhány fontos érdekességet, újdonságot a könyvből.

A Tallóciak (Thallóczy) Raguzából (ma: Dubrovnik) származó, dalmát eredetű család. Zsigmond királyunk birtokokkal, címekkel jutalmazza őket hősiességükért, hűségükért. A négy Tallóci fivér: Frank, a fiatal Hunyadi János mentora, később is jó barátok. Hunyadi annyira tisztelte, hogy még kormányzó korában is felállt előtte, előreengedte, s megvárta, amíg leült. 1448-ban, a második rigómezei csatában halt hősi halált. Petkó haláláig (1453) horvát-dalmát bán. A harmadik, Matkó, Cillei Ulrik hatalmaskodási, terjeszkedési törekvéseivel száll szembe. Végül Nándorfehérvár 1440-es védője, győztese: Jován, vranai perjel, akit Thallóczy János néven ismer, aki ismeri a magyar történelmet. Mindannyian rendíthetetlen hívei a Magyar Szent Koronának.

Abból a Raguzából jöttek, amely a XV–XVI. századi európai ágyúgyártás, lőfegyveripar csúcsán állt. A Tallóciak valószínűleg innen szerezték be a tüzérségi eszközöket, mely Nándorfehérvárnál és másutt is nagy szerepet játszott a törökök megállításában. Eddig úgy tudtuk, tudatták velünk, hogy a magyar tüzérség, tüzérmesterség eltörpült a török mellett. A már említett, de la Brocquiére saját szemével látott a Tallóciak idejében, Nándorfehérvárott egy 42 hüvelyk űrméretű (legalább 84 cm, de inkább több), bronzból öntött bombavető mozsarat, mely a

várvédő nagy lövegek egyike volt. Ebből öntöttvasból készült, lőporral töltött, robbanó lövedékeket lőhettek ki. Ilyen akkoriban a törököknek még nem volt. De hamarosan lesz.

A „nehéztüzérség”, az óriás faltörő ostromágyúk atyja az erdélyi magyar Orbán mester volt. Hála szerzőnk alapos kutatásainak, azt is megtudjuk, miért, hogyan s mit. Orbán előbb a bizánci császárnak ajánlja fel tudását. A fényességes nagyon nagy úr megalázó módon, szűkmarkúan bánik vele – mire a mi emberünk a szultánhoz megy... s megönti a kb. 15-20 tonnás, 600-700 kilós kőgolyókat kilövő, gigantikus lövegét. Ezzel, ezekkel löveti majd II. Mohamed szultán (a Hódító) Bizánc tíz méternél vastagabb falait. (Egyik szemünk sírhat, a másik meg nevetget?) Lapozgassuk a könyvet, s gondolkozzunk...

Részletes, de cseppet sem fárasztó leírást kaphatunk a fekete (füstös) lőpor olykor meghökkentő, gyomorforgató gyártástechnológiájáról, hogy a törökök miért nevezik a mai napig puskafünek a puskaport. Hogy miért kellett minden lövés után ecetes vízzel kimosni az ágyúcsövét, hogy mi a szakállas puska, és mekkora a pontuszi dió. Még két kóstoló a műből: az 1440-es nagy török alagútásás Nándorfehérvár alá. Sokáig legendának, afféle ókorutánzó mesének tartotta a „szakma”. Szabó Pál megtalálta a bejáratát, le is fényképezte. Ott van, úgy van, ahogy Bonfini, Thuróczy leírta, alig pár lépésre a Szávától. Szemtanúk szerint dugig van középkori török csontvázakkal. Miért? Olvassuk a könyvet, ha csak tehetjük! Végül valami ingyencség a balkáni diplomácia, politikacsinálás boszorkánykonyhájából. Úgy tűnik, ez afféle humánalkímia, azaz, hogy a XIV. század végén működő Lázár szerb fejedelem hogyan küldi „csatába” eladó lányait. Mara a Brankovics családba házasodik be, ő lesz az Erkel opera főhősének, Barankovics Györgynek édesanyja. (Ha szabad úgy mondani, ez a honi, törzsökös szerb vonal.) Teodóra Nikola II. Gorjanski macsó horvát bán neje lesz. (Legyen ez a Magyar Királyság felé az aranyhíd.) Dragana, ő Sisman bolgár cár hitvese lőn. (Sose lehet tudni, biztos, ami biztos – mégiscsak jobb egy kedves rokon, mint egy morcos szomszéd.) Jelena a zetai uralkodóhoz megy nőül. (Nem valami nagy durranás, de ki a kicsit nem becsüli, jó lesz az még va-

lamire.) S végül a legelképezetőbb húzás, akárha hatos találat lenne az ötösloton: Olivera fejedelemkisasszony a tehetséges, kegyetlen I. Bajazid szultán (a Villám) négyes számú felesége lesz. A szerbség legnagyobb ellenségének ágyába, s nyilván, ágyába egy fejedelmi szüzet... vajon ismerték a szerb és oszmán udvarban a Minótauroszt legendáját? Bajazid, mint Lázár fejedelem kedves vőura, Lázár, mint Bajazid bölcs, jóságos apósa, aki majd a hosszú téli estéken szultáni unokáit térdére ülteti, s mesél nekik a rettenthetetlen szerb vitézségről. Vagy a török vitézségről. Vagy mindkettőről. Majd később Brankovics György ismételi meg a produkciót: egyik lánya, szintén Mara, II. Mohamed szultán egyik felesége lesz, másik lánya Cillei Ulriknak (van, ki nem hallott róla?) esküszik örök hűséget. Valahogy Churchill jut eszünkbe, aki azt mondta: a Balkán mindig több történelmet termel, mint amennyit meg tud emészteni.

Szabó Pál a rengeteg száraz, aprólékos adatot szép, élő egységgé alkotta. Katedrális emelt az elfeledett-eltemetett törmelékből. Mint a nagy zeneszerzők, akik az önmagukban értelmetlen és érzelem nélküli hangokat tökéletes harmóniává teremtik. A mű egyetlen nagy hibája, hogy eddig nem akadt, aki megírja.

Végszóként idézünk egy embert, aki tudta, mi a tudás és a becsület: „Jobb lenne, ha a napi hírek és újságok helyett több történelmet olvasnánk.” (Teleki Pál: Merjünk magyarok lenni!)

Emlékek, nem csak felkérésre...

Rég volt... 1972 szeptemberétől 1988 novemberéig tartott szentegyházi világom. Hangulatok, érzelmek, pillanatok, esetek, tervek emlékei nyüzsgönek. Csak a szépre, igazra, emberségre emlékezhetem, nem tehetek róla, nekem ilyen emlékeim vannak, és nem az idő szépíti meg őket. Ülhetsz a záptojáson évekig, akkor se lesz belőle csirkepaprikás. Ami hamisság, hitványság és bunkóság előfordul mondandómban, arról nem a székelyek tehet-

nek. Együtt tapasztaltunk, reméltünk és hittünk. Kilátástalan, abszurd, gyötrelmes idők voltak azok – de fiatalok voltunk, csak megráztuk magunkat, mint a kutya eső után, és hallgattuk a Szabad Európa Rádiót, és erről is hallgattunk. Mert a falnak is füle volt... Egy sokoldalúan fejlett szocialista társadalomnak becézett, sokoldalúan fejlett megdöbbenő zsarnokságban tengődtünk. Az ember nem alany volt, hanem tárgy. Eszköz, fogyóanyag.

A régi épület, a bányai 2. számú iskola még egy darabig egy földél alatt működött a líceummal. A tanulók száma akkoriban úgy 620–650 között mozgott, mindössze egy félnormás (napi 4 óra) titkárnővel, mint adminisztratív személyzettel. Az egy darab titkárnőnk másik ötven százaléka az 1. számú iskolában teljesedett ki. S eközben osztódással szaporodó statisztikák özönét kellett küldözgetni ide-oda. Világéletemben utáltam a papírmunkát, s nemcsak én. A többit az olvasó nagylelkű képzeletére bízom.

Akárhogy is, szívesen, szívvel emlékezem a hajdani időkre. Akadt öröm, ürm (például Ürmény elvtárs, a továbbiakban Ü. elvtárs), édes-keserű (nemcsak a bitter) és mindenféle. De a legszébb élmény a székely észjárás, a vadkörteízű humor – vagyis a székely ember és annak ivadéakai voltak.

Nem lehet nem szeretni a székelyeket. Ez csak úgy eszembe jutott, megint.

Felhőtlen, derűs tanárkodásomat tönkretette, hogy pillanatnyi elmezavaromban elvállaltam a 2. iskola igazgatását. Soha annyi dicséretet nem kaptam, pláne hivatalos szervektől, mint mielőtt(!) kineveztek. Végül elhittem. Mentségemre legyen mondva, Blücher, a porosz marsall, Napóleon egyik legyőzője is elhitte, hogy ő meg állapotos, hasában egy elefánttal. Hozzá képest én, ugye, mégse voltam áldott állapotban. De mennyire, hogy nem!

Az iskola tantestülete úgy működött, mint a svájci óra. S nemcsak pontosságban. A legszerencsésebb dolog olyanokat vezetni, akiket nem is kell vezetni. A 2-es pedagógusi gárdájáról beszélek. Talán szokatlan, de nem túlzó: olyanok voltak, mint a legendás 1954-es aranycsapat – ha a „pályán kívül” vitatkoztak, összekoccantak is, a maga helyén mindenki elsőrangú volt, és tette a

dolgát legjobb képességei szerint, mindenkiért. Bizonyíték erre a számos vagy inkább számtalan gyermek, akiből igaz, sikeres ember lett, sokakból nem is akárci.

Az építő, munkás hétköznapokat tönkretette a sok ünnepnap. (Kivéve az öntők napját. A Nárcisz-réten!) Népünk legdicsőbb, legesleglebbebb fiának, a Szkornyicsesti Tölgynek a születésnapja. Aztán hitvese, a Szkornyicsesti Tölgyné, Elena születésnapja. Omagiu (hódolat).

Augusztus 23., egyedülként, szerencsére szünetre esett. Az RKP megalakulása. Pártkongresszusok. Országos konferenciák. Munkalátogatások. Az elnöki pár világpolitikai jelentőségű külföldi látogatásai, például Burkina Fasóban. Esetleg Tuvaluban. És még vagy 90 országban, a világbéke érdekében. Az Elvtárs és az Elvtársnő beszédei. Aztán idézetek a beszédekből. Aztán beszédek az idézetekből. Ez utóbbi már a kötelező, ún. politikai körök szigorúan kötelező, lelkes hozzászólásaiban. Ő, ti jelenkori szegény fiatalok, kimaradtatok ebből az országos méretű, szakadatlanul harsogó performanszból! És a kötelező, jól megszervezett spontán tapsolásból.

Aztán jött Bukarest irányából életem, életünk megrontója, a társadalomtudományi kabinet. Sose volt jó, pláne tökéletes. Pedig mindent megtettünk, a gyerekek is besegítettek, a mindig rendkívül fontosnak, történelmi jelentőségűnek nevezett párt- és állami dokumentumokat ösztönös rajzokkal, saját, meghökkenítő bejegyzéseikkel látták el, lankadatlanul. Sokat tanultam belőlük, elsősorban azt, hogy ezeket a dokumentumokat sürgősen el kell dugni, ha valami pártfejes jön az iskolába, nehogy meglássa. Szellemi képességeimet élénkítette az is, hogy kitaláljam, miért olyan éppen a kabinet, amilyen. Ha olyan illetékes jött, aki még nem járt arrafelé, akkor éppen átrendeztük, „tökéletesítettük”. Elhitték. Ha olyan jött, aki már volt, akkor építő jellegű önkritikát gyakoroltam, túlsúlyosra hivatkozva. Vagy elhitték, vagy nem. Akkoriban délelőtt az általános iskola, délután a szaklíceum, szakiskola, estisek – összesen mintegy 1400 homo sapiens (= gondolkodó ember) használta, koptatta, törte és zúzta az is-

kola ingóságait. Ilyen népsűrűség csak Mekkában van, a zarándoklatok csúcspontján.

Aztán egyszer a szakiskolások alkotó hevülete túltengett. Célba köpködtek Ceaușescu elvtárs képére, szerencsére az „egyfültre”. Drága jó Emma néni (a takarítónő) egy este fél kilenc felé jött, hogy igazgató elvtárs, nagy baj van Ceaușescu elvtárrsal. Istennem, mi lehet, tán ide költözött? – kérdeztem. Hát nem éppen! A kép és környéke úgy nézett ki, mintha valami nyúlós hógolyóval dobálták volna meg, és a massa éppen olvadni kezdett volna. Május végén. Meghült bennem a vér és egyebek. Ebből óriási cirkus lesz, szeku, vallatások, ki tudja, még mi. Elsősorban Emma nénit köteleztem abszolút szájzárta és arra, hogy tegye tisztába népünk legszeretettebb fiát és vidékét.

Másnap délután, az első óra előtt bementem a sercintésben jeleskedő osztályba. Ízes, zamatos alföldi káromkodáskészletemet egy tömör, de kacskaringós valamibe sűrítve elordítottam magam. Már nem emlékszem pontosan, mit mondtam, csak arra, hogy az isten lovának az a nagy, jó бүдös lelógó alkatrésze is elhangzott. Láss csodát, néma csönd lett. Ekkor, anélkül, hogy a nevét kiejtettem volna, az új, immár „kétfülü” képre mutattam: A börtönben még ilyesmit sem láttok. Nem érdekel, ki volt. Megéri nektek, hogy leverjék a veséteket, hogy apátokat, anyátokat is megkínózzák?! Hát ilyen hülye lett a székely? Most minden töletek függ, csakis töletek! Rögtön el kell felejteni, ami történt, és senkinek egy szót se. Senkinek, mert mást is bajba keverték. Mutassátok meg, hogy egy mindenkiért, mindenki egyért! Őszintén szólva nem nagyon bíztam a titoktartásban.

Úgy egy hónapig nyugtalanul aludtam. Mi lesz ezekkel a kölkökkel? Mi lesz az iskolával? S mi lesz velem? Ám ez az eset életem egyik legszebb emléke lett. Senki nem köpött be senkit, nem jött a szeku sem. Hihetetlen? Igen, ha nem székelyekről lenne szó! Ez az ordenaré, mocskos dolog mutatta meg a székely jellem tisztaságát, erejét. Még akkor is, ha a tettesek az „aranykorszak” szüntelen agymosását elszenvedő legénykéek voltak. Ők mindig az 1956-os pesti srácokat juttatják eszembe. Azok Molotov-kok-

tállal, géppisztollyal támadtak az ellenségre, ezek nyállal. Azok fegyverrel álltak ellen, ezek emberfeletti erőt követelő hallgatással. Ahogy lehet – mondhatjuk Reményik Sándor után, most már nyugodtan. Tudjuk, súlyos titkot őrizni elképesztő erőpróba, már a nagy Benjamin Franklin is megmondta: Három ember is tud titkot tartani, ha legalább kettő közülük halott. Egyik könyvemben azt írtam: Nagyvarjas adta az életet, a székelyek a reményt, Sarkad a lehetőséget.

Vagy a *Jévitác kuloáréa vérdé!* (Kerüljétek a zöld színt!)-féle elmekórtani tünet. Az iskolában szigorúan kerülni kellett a zöld szín használatát. Mert ugye, ha dicső pártunk betűi pirosak, a papír meg fehér, akkor a többit elképzelve lehetünk.

A már említett Ü. elvtárssal egyszer együtt jöttünk a néptanácstól az iskolába. Azért hívatott be oda, hogy onnan jövet láttasson velem egy rettenetes államellenes képződményt. Szabó elvtárs, látta mostanában az iskoláját? – kérdezte csevegő stílusban. Épp onnan jövök – mondtam, szintén csevegve. S nem tűnt fel magának semmi? Nem. (Tán csak nem a végében fedezett fel megint valami szexuális ihletettséggű rajzolatot vagy zaftos fir-kát? Ugyanis szenvedélye volt a budikban szaglászni, képletes és képtelen értelemben egyaránt.) Az iskola előtt ismét szóla: Még mindig nem látja? De mit nem látok, Ü. elvtárs? Nézzen egyenesen előre! – vakkantotta.

Az iskola bejáratánál két, meggypirosra festett szemetesláda, rajta hófehér betűkkel: *Pösztrác kuröcéniá!* (Őrizzétek a tisztaságot!) Alatta a frissen sarjadt tavaszi fű... hűha! Mit mondjak, túléltek. Pedig a tavasz volt a bűnös, amiért ilyen gyönyörű szelíd-zöldbe öltözött. Ü. elvtárs az eljanicsárosodott lények klinikai esete volt. Lelkét eladta, és ezt jól tette, mert romlott, férges árut adott hatalomért, zsíros fizetésért cserébe. Sajna nem ő volt az egyedüli.

Hagymázás képzelgéseimben oda jutottam, hogy voltaképpen szobrot kellene állítanunk Csaunak, mert idióta nagyzási hóbortja, magyarnyomorító politikája felébresztette bennünk a dacot, hogy kik is vagyunk. És kik is voltunk! Soha olyan lelkes

tanítványaim nem voltak, az anyaországban sem, mint Szentegyházán, amikor a magyar történelemről beszélgettünk. Titokban, mert tiltott volt. Vagy éppen ezért? Egy nagyoláhfalusi öregtől hallottam, hogy a székelynek két nagy ellensége van: a túl hosszú háború és a túl hosszú béke. Az egyik elpusztít, a másik elpuhít. Háborút épeszű ember nem kívánhat, és az elpuhulástól megmenthet a székely bicska, a székely vicc és a szép, tűzrőlpattant székely fejeznépek.

Tanácsokat nem követek el. A góbénak van saját feje, ez a fej nem üres, és kemény, mint Erdély kövei. Tudja azt is, hogy feje nemcsak vakaródzásra való, s arra sem, hogy fálnak menjen vele. És ha egyszer – feltéve, de meg nem engedve! – olyan idők jönnének, hogy a székelynek nem lenne testvére, barátja, akkor se maradna egyedül, mert hatalmas erő áll mögötte: az ősei. Meg a történelem és a Hargita.

Amikor miénk volt a Főtér!

Valamikor az ötvenes évek elején a nagyvarjasi legények sorozásra mentek. Voltak vagy tizenöt-húszan. Mivel mind megfeleltek, efölötti örömben ősi szokás szerint berúgtak. („Áptok” löttünk – mesélte Bandi unokabátyám, akitől az alábbiakat hallottam.) Nem lett volna baj, ha egy aradi naccsága rájuk nem rivall, hogy buta parasztok és, igen! – kolhozjampecok! Ettől a rivallástól az egyik legény megragadta a naccsága, ööööö... fölöttebb dús kebleit, és nem akarta elengedni. A keblek tulajdonosa visítózni kezdett. Pár aradi lovag rögtön a hölgy védelmére kelt, ami tomboló pofozkodásba torkollott. De még mindig lett volna remény a tűzszünetre, ha egy Aradra szakadt, honvágtyól gyötört falunk fia, aki épp arra járt, el nem ordítja magát: Ne hagyjátok magatokat, varnyasiak! Mutassátok mög! Ez az ősi, mágikus csatakiáltás úgy hatott, mint a muszlimoknál a dzsihádra hívás. Mindez a Főté-

ren zajlott. Így vergődött, adott és kapott pofonok közepette e kicsiny had a Gabonapiac felé, ahol a varjasi lovaskocsik várták őket. (Ha tehetjük, történelmi segédanyagként nézzük át az ókori Xenophóntól az *Anabázist*.)

Busz még nem volt, sem metró, sem más, amivel hazamehetek volna.

Igen ám, de közben riasztották a népi milíciát. Röndözzük le ezöket is – rikkantotta egyik vitézünk –, mos mán úgyis mindegy! Csak úgy visszakézből leröndözték azt a tucatnyi közeget is.

A belügy masszív erősítéseket kért. A beérkezett teherautónyi karhatalom beszorította a bajtársakat az egyik utcába, az utcát mindkét végén lezárták és... ereszd el a bikát! És persze a csököt is.

Betört orr, monokli és szakadt kabát nélkül nem maradt senki. Páran otthagyták a fogukat is. Az otthagytott fogakat az utcaseprők takarították el, valamikor. A lenyugvó nap vérvörösbe borulva tekintett a tájra, mondaná a költő. A túlerő felülkerekedett, a foglyokat tömlőbe zárták.

Másnap válságtanácskozásra gyűltek össze a nagyvarjasi édesanyák és a most kevésbé édes, inkább dühöngő atyák. Hamar megszületett a határozat, mely kurtaságában méltán vetekszik a történelemben elhíresült spártai tömörséggel, imígyen: Valamit csinálni köll, a zannyuk betyár istenit!

– Tudni köll, hun köll kopogtatni. Mög mivel! – mondta a falu bölcse, az öreg Mérög Miska bá. És elindult a tömött kacsák, hízott libák, kopasztott kakasok, köpült vaj és tojások áradata Aradra, mert ezek akkoriban mindenható valutának számítottak.

Ezek voltak a kopogtatók. Valaki ismert egy, a reakciós, tőkésföldesúri és – mint tudjuk, népnyzó – rendszerből visszamaradt, minden hájjal megkent, ősz szakállú ügyvédet. A pátriárka szőrzetű jogtudor ismert valakit, akinek a valakije jól ismert valakit, aki jóban volt a hadkiegészítő parancsnokságról (Comisariat Militar) szintén valakivel. És minő csoda, ez a hadi valaki imádta a kacsapecsenyét, libamáját, kakaslevest és így tovább. Röndbe vagyunk. A baromfiak tömegmészárlása fokozódott Nagyvarja-

son. Elég a hozzá, hogy az aradi hadügy átszólt a belügybe. Szava volt, mert éppen folyt a koreai háború és Tito, a láncos kutya is ott acsarkodott Aradtól alig ötven kilométernyire. Katonákra nagy szükség van! És ez lett az ütőkártya. Még az emlőiben és emberi méltóságában megsértett asszonyság is mentőtánúnak jelentkezett. Hah, a kövér kacsával és hatalmas füstölt sonkával felajzott titokzatos női lélek rejtelsei... Ezek a fiúk igen harcias, kitűnő katonanyag, és most kerüljenek börtönbe?! Népi demokráciánk hadserege majd jól megneveli őket, bízzák csak rájuk. Négy vagy öt nap múlva a nagyvarjasi szekerek nem üresen mentek haza. Harcedzett fiaink addig fát vágtak, mosogattak, udvart takarítottak, klozettet pucoltak, gyakorta káromkodtak, és hazagondoltak a kietlen fogságból.

Pihenőidejük volt a legfárasztóbb, mert olyankor a népi milícia lelkiismeretes dolgozói újra s újra elverték őket. De a böcsület mögött möntve!

Laik Eszter

„Nem mese az gyermek”

Nagyvarjasi Szabó István 75 éves

Historia est magistra vitae. Talán mindannyiunknak ez az első „latinélménye” az iskolából, legalábbis az első latin mondás, amelyet megtanulunk, legkésőbb az első történelemórán.

Ha valaki a saját, hús-vér létezésével igazolja ennek a bölcsességnek az érvényességét, az bizonyosan Szabó István – mégpedig a Nagyvarjasról való, megkülönböztetendő ezzel sok más nevezetes Szabó Istvántól.

Beszédes, hogy szülőfaluját hordozza nevében, az Arad megyei faluét, amelyet a 19. század elején még a Marczibányi család népesített be magyar dohánykertészekkel, hogy aztán a 21. századra visszafordíthatatlanná váljon az egyre nagyobb ütemű elrománosodás, és bezárja kapuit a magyar iskola. Nagyvarjas határfalu, ide születni határhelyzet: az ember fél lábbal itt áll, a másik féllal amott. „Nevetséghatár”, ahogy Sarusi Mihály nevezte találóan az „odahaza” és „idehaza” mezsgyéjét. 1944. szeptember elején a falu határában csapnak össze a magyar és a román csapatok, mintegy ezzel is jelképpé emelve a helyszínt.

Ebből a faluból jutott el Szabó István a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia szakára. Itt csiszolódott, érlelődött az a roppant eredeti és független látásmód, ahogyan Szabó István a történelmet szemléli, és ennek ma már szerencsére nemcsak diákok élvezik a gyümölcsét, hanem széles olvasótábora is. Van valami sorsszerűség és nyilván okos döntés is abban, hogy végül nem a filozófia, hanem a történelem felé fordult. Talán az a bizonyos határhelyzet, és talán az a több nemzedéken át hagyományozódó örökség is közrejátszott, amelyet szülőhelyének köszönhet. És persze az alföldi ember csalafinta észjárása, humorba pácolt böl-

csessége (talán némi „székelyes” vonásokkal is fűszerezve), ami még ott a határvidéken is átította a gondolkodást. Aki nem hiszi, járjon utána, azaz olvassa csak el például az alábbi bekezdést *Az Isonzó, Caporetto és a Rainer-mars* című írásból (kötet: *Az Isten háta mögül – emberek, tájak, idők*). A szövegrészlet hangulata és a szcenárió Arany János *Családi körét* idézi fel, a tanítása, akár Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről* című művéé.

„Úgy érzem, nagyon érzem, hogy tartozom nekik. De kit érdekel ez? Ott voltak, átélték, olykor-olykor tán átfélték a nagy háborút. Ha nyavalyogtam, vagy éppen szépen kértem, akkor meséltek, néha ímmel-ámmal. »Mit meséjtek? Mé meséjtek, fiam? Mindönütt idegön fődön álltunk, minket nem győzött le a fronton senki, minket az az átkozott politika győzött le« – mondta Sz. öregapám (»csak« egy bronz vitézségi érem jogos tulajdonosa), amire Cs. öregapám csak bólintott, mint a kisezüst, nagyezüst, bronz- és Károly-kereszt szintén jogos tulajdonosa. Nagyvarjason tudni illött, hogy a tizenégyi háborút nem elvesztettük, hanem az: elveszett. Pont, mint az aprópénz vagy egy sliccgomb. Elveszött. Úgy magátul. Oszk aki mögtanáta, az lött a győztes.”

Talán kihallani ebből a rövid részletből is, hogyan fűszerezi a szerző kellemesen fanyar ízzé a keserűt, hogyan válik a történelmi kudarc a nemzedékről nemzedékre szálló történetmesélés „varázsereje” révén a kollektív feltöltekezés forrásává.

A mesélőkedv, a mesemondás – az igaz mese mondása – kulcsfogalmak Nagyvarjasi Szabó István írásművészetében, aki ebben is rokonítható a fent említett Móra Ferencsel (lám, Móra ugyanúgy a múlt kutatásának szentelte az életét, csak az ő hivatása a régészet volt). Nagyvarjasi számos írásában, miként Móra meséiben, úgy kel életre a történelem, mint felmenőink becses öröksége, amelynek megőrzése-továbbadása a legszemélyesebb morális kérdés. Talán ez, a múltunkért való felelősségtudat ma-

gyarázza az odaadást, amellyel Szabó István őrzőként vigyáz a strázsán, és segédkezik Nagy Istvánnak egy világtalálkozó (!) szervezésében éppen tíz éve Nagyvarjason, ebben a picinyke faluban, ahol a jeles napon annyi ember gyűlik össze – a világ minden égtája felé szétszóródott egykori nagyvarjasaiak és azok leszármazottai, rokonai –, mint amit még sohasem látott a település, és mutatják be a jeles napon a *Nagyvarjasi harangszó* című kötetet, amelyet druszájával és földijével, Nagy Istvánnal készített a szerző. A helytörténet, a szociográfia legkiválóbb hagyományai születnek újjá ebben a nagy vállalásban („elődje”, az egy évvel korábbi *Tornyai tanítók és tanulók* című kötet szintén a pályatárs Nagy István munkáját dicséri). És jön ugyancsak 2014-ben Szabó István egy másik, kiemelkedően fontos helyszínéhez, Sarkadhoz kapcsolható kötete, a *Sarkadiak a tűzviharban 1941–1945*. A Timár Imrével közösen jegyzett alkotás az *oral history* műfajában születik, és mára pótolhatatlan kinccsé lett értékmentés: sarkadi emlékezők elbeszéléseire alapozva dolgozza fel a háborús esztendőök történéseit, elrettentő emlékeit, pokoljárásait. (Gondoljunk csak bele: tíz év telt el csupán a kötet megjelenése óta, és mára bizony nem sok élő tanút szólaltathatnánk meg.)

A lelkesedés, a kutató és tanító szellem persze nem sokáig nyughat: jelennek meg sorban a kalendáriumok: előbb a nagyvarjasi 2019-ben, majd az aradi és a pécskai. A kalendáriumműfaj felélesztése önmagában történelmi allúzió és tett, hiszen a romániai magyarság életében mindig is jelentős szerepet tölthettek be ezek az évkönyvek (elég csak az 1921 és 1943 között megjelenő *Erdélyi magyar naptár* kiadványait említeni, vagy Benedek Elek *Az én naptárom* című kalendáriumát, de még hosszan sorolhatnánk a könyvnaptárakat, a különféle szakmák számára készített kalendáriumokat, az egyesületi és iskolai évkönyveket, a történelmi almanachokat). A hagyományt újraélesztő gesztussal Szabó István szó szerint kézzelfogható módon bizonyítja, hogy van értelme a közösségmegtartó igyekezetnek, hogy van értelme megszólaltatni a jelen tanúit, és rögzíteni a szavaikat, mert ki tudja, holnap érvényes lesz-e még a pillanatnyi állapot.

„Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat” – mondja Berzsenyi, és ennek szellemében dolgozik Szabó István, bármibe vágja is fejszóját, tudván, hogy egy alig ezres lélekszámú falu magyar iskolatörténetének feldolgozásával talán több forrást fakaszthat fel kiszáradtnak látszó, szikes tájból, mintha ugyanezzel próbálkoznának harsány trombitaszóval felvonuló seregek.

S aztán 2020-ban felteszi a koronát több évtizedes tanári, írói, kutatói, közösség szervezői pályafutására, és megjelenik *Az Isten háta mögül. Emberek, tájak, idők* című kötet az Ötágú Síp Kulturális Alapítvány gondozásában. Ez a vaskos, közel száz történelmi tanulmányt tartalmazó gyűjtemény túlmutat minden történelmi leckén, s „nem középiskolás fokon” tanít – noha középiskolásokat is megszólítani képes nyelven és módon tárja elénk a szerző tudáskincsét. A kötet a magyar történelem kiemelkedő vagy épp elsüllyesztett mozzanatait veszi sorra, amelyekről vagy rengeteget tanultunk és olvastunk (csak nem feltétlenül úgy és azt, ami fontos lett volna), vagy ellenkezőleg: még csak nem is hallhatunk róluk (hacsak nem volt egy Szabó Istvánhoz mérhető, nagyformátumú és kockázatvállaló történelemtanárunk).

A tanulmánykötet visszatérő motívuma Erdély és annak „elvesztései”, ahogy egyik esszéje címében összegzi a szerző, és idézi meg ugyanitt Wesselényi Miklós szellemét, aki „talán mindenkinél korábban észrevette, hogy az eljövendő idők új, bódító-hódító vallása a nacionalizmus lesz, amiben minden nép talál annyi okot, igazságot és dinamikát, hogy mások számára csak a tagadás, az igazságtalanság, a gyűlölet jut. Végtelen hangyszorgalommal, szadomazochista kéjjel gyűjtik be és őrzik, hizlalják majd a sérelmeket, tapintatlanságot, elszólásokat, s agresszióvá hevítve fordítják azt a magyar ellen.” Nagyvarjasi Szabó István történelmi leckéiben nem szabdalja régmúltra, közelmúltra és jelenre az idővonalat; maga a folytonosság bontakozik ki a szemünk előtt, a láncszemekként egybekapaszkodó események sora. Legyen szó akár a nándorfehérvári győzelemről, akár az 1848–49-es veszteségekről, akár Széchenyi István sarkadi látogatásáról vagy II.

Erzsébet angol királynő ősei „jövésmenéséről” – ezek a mozzanatok mind kihatnak a mára, saját vállunkon hordjuk elődeink döntéseinek súlyát. A szerző sokkal precízebben önti ezt szavakba: „A politikában – és a történelemben – sose lehet pontosan tudni, mi, mikor, mitől kezdődik és végződik. A román politikában különösen. Most több jogunk, lehetőségünk van, mint az utóbbi száz esztendőben bármikor. Csak arra jók a jogok, a világra nyíló kapuk, hogy kihaljunk? Kinek jut eszébe Széchenyi és az ő jóslata: a magyart senki sem pusztíthatja el, csak saját maga.”

Ne gondoljuk persze, hogy e kötet mondatai és üzenetei oly komoran súlyosak, hogy földig húzzák az olvasó fejét, aki fel sem tudja többé emelni azt a búsulásból. Épp ellenkezőleg! Ha van szellemmel, humorral, személyességgel teli történetírás, akkor Szabó Istváné kétségtelenül ilyen. Az a bizonyos mesélőkedv, a székelyes fabulázó hajlam úgy vegyül a revelatív kutatási eredményekkel, mint egy sűrű raguban a hús és a színes zöldség. Amikor például az egykor-volt és mai újrahasznosítás gyakorlatát veti össze a szerző, így szórakoztatja olvasóját: „Vannak már megélhetési környezetvédők, akik abból élnek, nem is rosszul, hogy védik, féltik a környezetet – elsősorban mitőlünk, emberektől és persze egymástól. Nehogy a többi környezetvédő („zöldek”) jobban védje a környezetet, mint ő (a „zöldebbzöld”). Régi nagyvarnyasi történet jut eszembe, mikor két öregasszony azon veszekedett, kettőjük közül ki szereti jobban az Űristent. Arra ment egy embör (Kovács Matyi bácsi), aki megoldotta a kérdést: Tik is inkább avval b...szatnátok egymást, hogy melyikötöket szereti jobban az Űristen!” Kemény és kacagtató szavak, ha jól utánagondolunk. Kíméletlenül pontos látélet, egy kis tréfába csomagolva: a kötet egészében vissza-visszatérő eljárás. Nagyvarjasi Szabó István hunyorít egy kicsit, és mindjárt élesebben látja a „mainstream” sulykolta viláértelmezést. És hunyorításában ott rejlik „Varnyas” vénjeinek bölcsessége, de talán az egész eddigi magyar történelem tanulsága. „Számomra – aki ugyanabból a szögedi nemzetből való lehetek – varjasi/varnyasi történetei a legizgalmasabbak. Lehetünk ennyire elfogultak! Rendíthetetlen

szögedi gyerökök...” – írja Sarusi Mihály a kötet ajánlójában, beemelve Szabó István életművét a híres Szeged-környékiek és szegediek társaságába.

S ha már felderengett ezzel Tömörkény, Móra és Temesi szelleme, muszáj még szót ejteni a novellista Szabó Istvánról, akit szépírói minőségében csak most kezdünk igazán megismerni. Novelláiban sem hazudtolja meg önmagát: feltámasztja a múlt mára kacagtató vagy álmélkodásra készítő, egykor mégis komoly téttel bíró mozzanatait, s „tálalja” a történeteket olyan közvetlen elbeszélői stílusban, mintha csak egy pohár bor mellett üldögnének aradiakkal, sarkadiakkal, varnyasiakkal. Az *Amikor miénk volt a Főtér!* egy jó kis nagyvarjasi hajbakapás történetét beszél el utánozhatatlan humorral, miközben észrevétlenül megfesti egy korszak, az ötvenes évek szellemét. Mintha Jaroslav Hašek és Krúdy vénája találkozna ebben a kis novellában, na meg persze a szögedi gógyi. Melankolikusabb, merengőbb felütéssel indul az *Emlékek, nem csak felkérésre*, ám végül ebben is megpendül a groteszk korhoz méltó groteszk-fanyar elbeszélői hang: amikor a szentegyházi iskolában a csibész gyerekek összeköpködik Ceaușescu elvtárs képét, élet-halál kérdéssé válik, hogy később mindenki tud-e erről hallgatni. A novella felemelő tanulsága Nagyvarjasi Szabó István egész eddigi munkásságának mottója lehetne: „És ha egyszer – feltéve, de meg nem engedve! – olyan idők jönnének, hogy a székelynek nem lenne testvére, barátja, akkor se maradna egyedül, mert hatalmas erő áll mögötte: az ősei. Meg a történelem és a Hargita.”

„Csak az van elveszve, aki elveszettnek érzi magát”

Laik Eszter beszélgetése
Nagyvarjasi Szabó Istvánnal

Tudása páratlan; aki őt hallgatja, olvassa, az az érzése, hogy maga a történelem szól belőle. Mindezt utánozhatatlan humorral, „szögedies” ízekkel, hangulatokkal beszél el. Sarkadon él, de a határ másik oldalán született, talán ezért is szemlél mindent több oldalról.

– Nevében is hordozza szülőfaluját, Nagyvarjast, amiből arra következtetek, hogy nagy jelentőséggel bír az Ön számára, honnan indult. Ha megnézi az ember a térképen, Nagyvarjas épp a román határon fekszik. Mit jelentett gyerekeskedni és felnőni egy határfaluban?

– Hogy nagyvarjasi „lettem”, mint olyan, Sarusi Mihály hatásának hála. Miska bátyám közölte, hogy több mint száz ilyen-olyan irkálgtató Szabó István ismeretes magyar nyelvterületen, hatalmas a káosz, vegyem fel ezt a „nemesi előnevet”, ha már írok, öntsünk tiszta vizet a borba. Öntöttünk.

Amúgy szó szerint Nagyvarjas földjéből keletkeztem. A nagyszülők is ott éltek, Nagyvarjas földje adta a búzát, amiből kenyér lett, a takarmányt, amiből a tej, a hús lett, az öregek meséi pedig a szépséget, érdekességet, a kihívásokat adták, amiből én lettem. De minek...? Mi végre...? Talán ezek miatt a kérdések miatt lettem úgynevezett filozófus.

– *Miközben azt írja pár soros kis önéletrajzában, hogy '88-ban családjával hazaköltözött Aradra. Ezek szerint Arad is az otthont jelenti?*

– Aradhoz Nagyvarjas és a vértanúk fűznek. És a barátok.

– *Végül aztán áttelepültek Magyarországra. Azt olvastam egy Önnel készült interjúbán, hogy ez nem volt egy „sima menet”, sőt, kalandosnak mondható...*

– De még mennyire kalandos, sőt abszurd! Éjjel történt. Célba vettünk egy fényt Dombegyháza irányába. Na, kúszunk, mászunk, lapulunk, átérünk. Elsőnek én, mert hát ugye, döngettem a mellem, én úgy ismerem a határt, mint a tenyeremet. Közben újra látjuk az erős fényt, de az már nem az volt, hanem a tornyai temető melletti szarvasmarha-tenyészeté. Úgy két-három óra alatt kétszer is átléptük az államhatárt – oda-vissza. Ez rekord! És megúsztuk. Nem kaptak el. Mikor világosodni kezdett, csak akkor láttuk, hogy tőlünk alig kétszáz méterre volt a „megfigyelő”, tetejében a granicsárral. Azóta is próbálom megfejtetni, hogy az őrzőangyal segített-e, vagy a vakszerencse. Aznap éjjel a tornyai marhatelep még egy egyeddel gyarapodott pár percre: velem. A társamat nem tekinthetem annak, hisz én „vezettem”. Pont. Bementünk, ott vettük észre a táblácskát: *Fumatul oprit, vagyis Dohányozni tilos!* A marhabőgésből nem lehetett kiszűrni, hogy magyarul vagy románul bőgne-e a marhák. Ennyi. 1990 elején rendes útlevéllal jöttem Magyarhonba.

– *Nehéz volt megélni az áttelepülést?*

– Egyetlen „hazaváltás” sem habostorta. Bay Zoltán, a világhírű fizikus írja, hogy aki hazát vált, előbb meg kell halnia, aztán az új hazában fel kell támadnia. Ölj ki magadból mindent, ami könnyekre kényszerít! Haljon meg a lelked egy része!

Nekem nem sikerült, olykor éjjel felriadok, hogy Nagyvarjason vagyok, éles, színes képek. Főleg azok az ősi halmok tűnnek fel ilyenkor. Kik emelték, miért, kiknek vagy minek? Rejtélyesek, némák és különösek. Ők a porladó, időtlen idő. Ősidők óta, létük első pillanatától kezdve kopnak, zsugorodnak. Mint valami egyirányú homokóra, porszemenként.

Rengeteg mesét, véleményt hallottam róluk, aminek egy részét itt-ott megírtam.

Ezekben a három-négyezer éves építményekben élnek három-négyezer év emberei. Az emlékük, talán a halhatatlan lelkük.

Találtam a környékünkön pattintott kőkorszaki nyílhegyeket, egyszer egy furcsa formájú, rozsdás vasdarabot. Mi ez? Senki se tudta, gyerek voltam még, eldobtam. Rosszvas – mondták az emberek. Hát, utólag visszaidézve, egy különleges honfoglalás kori vagy avar kori vagy éppen hun nyílhegy volt. Mert leginkább e három nép használt ilyeneket.

Az áttelepüléstől jutottunk idáig, de mondtam előre, hogy hajlamos vagyok az elkalandozásra...

– Ezek szerint az érdeklődése már egészen fiatalon a történelem felé fordult. Volt a családban, a felmenői között hasonló kutató-kereső lelkialkatú őse?

– Jócskán profánul hangzana, ha azt mondanám, hogy az anyatejjel szívtam magamba a historiofilíát (történelemszeretetet). A falu öregjei, nagyapáim rengeteget meséltek. „Tizennégyi háború” meg „negyvennégyi háború” – mert hozzánk akkor köszöntött be, '44-ben. Tíz napon belül volt románvilág, magyarvilág, oroszvilág, megint románvilág, azóta is. A veteményesben, a határban sok lőszert lehetett találni. Hétéves, ha voltam, mikor már, titokban – még egyszer mondom: titokban! – szétszereltem az éles töltényeket. Találtam egy golyószóró csövet, el akartam löni a töltényeket, majdnem sikerült, de szerencsére nem. És azon a Nagyvarjason sokan, sokfélét olvastak. Történelemtől ponyvákön át újságokig mindent. Meg a Bibliát. Ezt hosszasan, kimerítően megbeszélték – a hosszú őszi, téli estéken, petróleumlámpa-fénynél. Nem akarok hazabeszélni, de elképesztő tévedés, hogy a paraszt nem gondolkozik. Gondolkodik, ha kapál, ha krumplit fészkel, ha szerelmes, ha haldoklik, ha kocsmázik is. És mégsem szórakozott, mint a sokat emlegetett professzor. Apám mesélt egy varjasi történetet. Egy öregember kint kapált a határban. Egyszer csak, úgy ebéd után, odaszólt a családnak: – Na, én mögökök haza. – Hát osztán miért? – kérdezték. – Mert estére

mög köll haljak. Elgyütt az időm. Ráhagyták, biztos elfáradt már, hadd menjen. Mire a család hazaért, halott volt. És nem öngyilkos lett. Minden papírja, születési bizonyítványa, halotti öltönye kikészítve... előtte még evett is pár falatot. Mert az éhenkórászokat se a pokolban, se a mennyországban nem szeretik.

– *Nagyon beszédes az Önről készült fotó Rómában, a Constantinus-diadalív közelében.*

– Mikor ott álltam merengve és valami szent borzongással, a Colosseumban, arra gondoltam, csak arra, hogy állhatnék, bámszkozhatnék bárhonnan, biztos lehetek abban, hogy egy gladiátor, keresztény biztos ott látta utoljára Isten szent fényét, a fényt, talán a napot, a világot, valamit a világból, ami nékik akkor a világ volt, minden – a végtelen semmi előtt. Állítólag négyszáz év alatt, míg ez az aréna működött, közel félmillió ember halt a porondján. Na?

És tudja, volt még egy merényletem. Constantinus diadalíve előtt, diszkrétén, mintha lopnék, leejtettem egy Nagyvarjas határában begyűjtött ősi cserépdarabot, hogy keveredjen el Róma és az Idő porával. Ez talán többet mond el rólam, mint esetleg egy *Csendes Don*-hosszúságú életrajz.

Megszerettem az ősi Rómát, mindig oda vágytam.

– *Ennek fényében kézenfekvő lett volna, hogy történész lesz, vagy filozófus, Ön mégis a tanítást választotta. Hogyhogy így döntött? Vonzotta az iskola, a diákok világa, a gyerekszivaj?*

– Tanárkodás? Nem erre a pályára készültem. Az egyetemen azt mondták, közírók leszünk. De nem írtuk a közt, mert odafönt másképp döntöttek. Hát jó, tanárnak lenni se az Isten verése, hajrá! Egyenesen a mélyvízbe, egy különös székely kisvárosban, Szentegyházán. Érdekes városka volt, tele vassal és vasasokkal – itt dolgozták fel majd százötven évig a lövétei vasércet – és viccekkel meg adomákkal. A középiskola mögött rögtön kezdődött a préri. Vadnyugat vadkeleti módra, de mégis otthonos, mesészerű. Igazi, jellegzetes, értelmes és becsületes emberekkel. Hát szívesen ott ragadtam bő tizenhat évig.

– *Az az érzésem, nagyon kedvelt tanár lehetett... Biztosan nem az a típus, akitől a rettegnek a gyerekek, vagy épp halálra unják...*

Állítólag Sarkadon, ahol szintén hosszú ideig tanított, még ma is mindenki „tanár úrként” szólítja.

– Igen, többnyire még „tanár úr” a tituluszom. Erre mindig rávágom, hogy csak voltam, és Szabó István is inkább csak voltam. Hajjaj, 75 év... Hatalmas ívű pálya van mögöttem – a hajdan kötelező „elvtárstól” a nem kötelező „úrig.”

– *Úgy tudom, most is Sarkadon él. Végül is hova tartozónak érzi magát?*

– Sarkadon élek, és mindenhová tartozónak érzem magam, ahol magyarok (is) élnek.

– *A tanítás mellett nyilvánvalóan késztetést érzett arra is, hogy ne csak középszkolás fokon adja át a tudását – erről tanúskodik a négy megjelent kötet, melyek közül egyiknek szerzője, háromnak társszerzője. Hogyan született meg Önben a döntés, hogy írni fog?*

– Biztattak, már egyetemista koromban. De kinek, miért írnak, mikor nem mondhatom, amit akarok, ami szerintem igaz. Lössz, ahogy lössz – mondták mindig a nagyvajasok, ha kellett, ha nem. Ez egyfajta magyar fatalizmus. Érzem, tapasztalom, tudom, hogy van sors, ha nem is éppen végzet. Afféle lázadó alázattal vagyok iránta. Senki sem ugorhatja át a saját árnyékát. Be vagyok zárva a történelembe, a korszakba, saját magamba. Kezdjük el a csatát, és majd meglátjuk – mondta Napóleon is. Ő egyenesen a végzetben hitt, és végig is ment rajta.

– *Miután több kötetet is társszerzőként jegyzett, az első önálló könyve, az Isten háta mögül. Emberek, tájak, idők mindjárt egy óriási vállalás: történelmünk azon kiemelkedő mozzanatait tisztázza, amelyek körül általában sok a ködösítés. A rengeteg téma közül hogyan választotta ki azokat, amelyekről ebben a kötetben szól?*

– Néha úgy érzem, nem én választom a témát, hanem a téma választ engem.

– *Milyen munkamódszerrel dolgozik, hogyan tájékozódik az adott területekkel, témákkal kapcsolatban?*

– Kíváncsiság, beleélés, kíváncsiság, beleélés. Olvasok, olvasok, olvasok, és ne vegyék szerénytelenségnek, gondolkodom. Gondolkodom, tehát ilyen vagyok.

– *Úgy tűnik, elsősorban a huszadik század katalizma foglalkoztatják. Véleménye szerint „terheltebb” ez a század, mint a korábbiak?*

Igen, leginkább az átkozott huszadik század története érdekel. A magyar és nem csak magyar história krónikásai közül Miskolcзы Ambrus a kedvencem. Így kell történelmet írni, élvezni és élveztetni. Gyerekkoromban és később is nem értettem, mi történt velünk, magyarokkal, és mi történik velem mint magyarral. De vagyunk, élünk, küzdünk, és néha nagy meglepetéseket okozunk a világnak és magunknak is. A magyar vagy felülmúlja önmagát és másokat is – vagy alulmúlja magát és másokat is. Középut nincs, Isten is kiköpi a langyosat. Vagy tűz, vagy jég. Vagy pöcegödör, vagy az Ég. Egy híres francia, aki a két világháború között az Eötvös Collegiumban tanított, Aurélien Sauvageot mondotta, hogy a magyar egy nagyra törő nemzet, tehetséges, bátor stb., de a finisben, a cél előtt valamiért törést szenved. Mint valami Sziszüphosz (ezt már én mondom) újra és újra nekigyürkőzünk a hegynek, görgetjük a sziklát a csúcsra, az éghez mind közelebb-közelebb... Tulajdonképpen három sziklát: múltunkat, jelenünket, jövőnket, azaz önmagunkat. Abszurdum! Szerencsére a nagy talpra ugrások, a lendületes újrakezdések népe vagyunk. Csak az van elveszve, aki elveszettnek érzi magát. Ezt egy román tábornok, Eremia Grigorescu hangoztatta a mărășești csata idején. Nagyon találó, megnyugtató és egyben felkavaró igazság.

Muszáj Herkulesek, Gyürkőzz Jánosok, Toldi Miklósok, János Vitézek, Pató Pálok, Háy Jánosok és persze Tündér Ilonák, Zrínyi Ilonák és Árpád-házi szentek, plusz Bánk bán és Gertrudis... és rengeteg egetet hasogató káromkodás – belőlük vagyunk mi. A huszadik századi magyarság többször megjárta a poklot, néha a mennyország közelébe verekedte magát. Mégis itt vagyunk, s „ahhoz képest” nem is akárhogy. Persze, minden nép nagyra, a legnagyobbra tartja saját szenvedéstörténetét – de azért, őszintén, rajtunk kívül még két nép van, amelyik dobogós: az európai zsidóság és a lengyelek. Irtózatoss szenvedések, áldozatok árán, de ők legalább nyertek valamit. És mi? Tapasztalatot nyertünk.

Ebből kell, kellene tanulni, tanulni, tanulni. Ezért írogatok a történelemről. Ha tízen elolvassák, már nem éltem hiába – szoktam mondani, ha valaki felteszi a kérdést, miért írok.

Nem gránitból készült, simára csiszolt igazságokat akarok az olvasók vállára rakni, hanem az érdeklődést, kíváncsiságot vágyom fölkelteni. A magyar ember úgyis csak azt hiszi el, amit megrágott, amire saját maga jön rá. Minden és mindenki a múltból készült.

– *Tanulmányaiból világosan látszik, hogy nem fél szembe menni az árral, az évtizedek óta érvényes közvélekedéssel, és egy „igazságosabb” szemlélettel fordul a magyar történelemhez. Nem akadt régebben baja ebből a fő áramtól „elhajló” magatartásából, nem ütközött a hivatalos ideológia elvárásaival?*

– A kommunizmusról (én inkább bolsevizmusnak nevezném) nem beszélek. Ott csak szembe lehetett menni, vagy helyt állni, remélni, várni, tűrni. A „szabadságban” is voltak vitáim, pengeváltásaim – de nem bántottak. Nem vettem észre, hogy csak úgy, sportból, gáncsolnának. Azért Magyarország az Magyarország, bármennyire acsarkodnak is a pártok, ripacskodnak a politikusok. Egyetlen példa: 1989 decemberében, már vége volt a gulyáskommunizmusnak, ennek a népnek megmozdult a nagy szíve, a lényege: méretlenül, számolatlanul küldte a segílyt Romániába. S nem csak a magyaroknak, mindenkinek – emberek az embereknek. Akkor Aradon éltem. Válogattuk szét a csomagokat. Kezembe kerül egy zsírpapírba rejtett valami. Hát vagy kilónyi füstölt szalonna! Belül a papíron pár, reszketeg ceruzával írott sor. Idézem: „Nyolcvanéves, özvegy nyugdíjas asszony vagyok. Csak ennyit tudtam küldeni. Elnézést kérek, Isten áldja meg magukat.” Ekkor zokogni kezdtem. Katarzisz, megtisztulás, újjászületés? Megfogalmazhatatlan.

A kérdésre válaszolva, elhajló esetleg annyiban vagyok, hogy a saját fejemet használom. Olyan, amilyen, na! Túl sok az „-izmus”. Ezeket nem szeretem. Mindegyik abból az izmusból ered, amit senki se vállal, hirdet: egoizmus.

– *A könyv visszatérő témája a trianoni határrendezés és következményei. Mit gondol, mi a tanulsága elsősorban Trianonnak a ma élők számára?*

– Trianon ott volt, ott van szülőhelyemtől másfél kilométerre. Trianon kedvezményezettjei csak a lényegét nem értik: hogy a magyarnak mindenekelőtt az igazságtalanság, aztán a megaláztatás, aztán a pimaszság... és csak azután a területek fájnak. Nézzük meg Izraelt. Kicsi állam, mégis nagy. A zsidóság nagy múltjában, üldöztetésében, megmaradásában és feltámadásában. Egyebekben is. Nem a nagy terület tesz naggyá. Nem a mennyiség számít csak, hanem a végén mindig a minőség a nyerő. De azért közel három és félmillió magyar kerül idegen uralom alá, a székelyeket kivéve szinte mind a jelenlegi határok mentén. Ismerem a fajtámat. Annnyira vágyik a jó szóra, a megértésre, hogy ne mondjam, a szeretetre, hogy a több mint hárommillió kisebbségi sorba jutott magyar fele már beolvadt volna a románoknak, szlovákoknak, szerbnek, ha képesek lettek volna megszerettetni magukat és megszeretni minket. Ezért mondtam, hogy nekünk kellene szobrot állítanunk Ceaușescunak, Mečiarinak, Miloševićnek – mert felébresztett bennünket. Durván és bunkó módon. Nem hagyták, hogy édesdeden átszenderedjünk magunkat románá, szerbbé, szlovákká satöbbi. Nem ismerik a magyarokat. A baj, hogy mi sem ismerjük saját magunkat. Csak tapasztaljuk...

– *Volt olyan tény, amely a kutakodásai során Önt is meglepte, amin meghökkent, vagy különösen izgalmasnak találta, amikor olvasott róla? Lehet egyáltalán még újat mondani, mutatni Önnek a történelemből?*

– Igen. Meglepő lesz. A több mint háromszáz éves török–magyar háború. És ami közben történt. Elképesztően sok magyart hurcoltak, rabszíjra fűzve, török rabságba. Ezzel a magyar történettudomány alig foglalkozott, foglalkozik. Becslésem szerint 1375–1718 között legalább 700 ezer, legfeljebb 1 millió 300 ezer ősünk kötött ki a szarajevói, isztambuli, egyiptomi, damaszkuszi rabszolgapiacra. Fel tudjuk ezt fogni?

Vagy egy másik történet. Az erdélyi Rhédey Claudia grófnő, aki az Aba Sámuelről származtatott Rhédey család tagja, a Windsor uralkodóház özanyja. Szegény asszony épp a negyedik gyermekével volt várandós, amikor 1841. szeptember végén a

férjéhez utazott Grazba, ahol az már hadtestparancsnok volt, tábornoki rangban. A város közelében azonban a megbokrosodott lovak a hintót az árokba, a családot gyászba borították. A szerencsétlen nő belehalt a sérüléseibe. Holttestét, óhaja szerint, hazavitték szeretett Erdélyébe, és szülőházával, a családi kastéllyal szemben, a református templomban helyezték örök nyugalomra. A házaspár egyébként megkapta a Teck hercegi címet, a továbbiakban a leszármazottak is ezen a néven szerepelnek. A könyvben részletesen leírom a házasságokat, mikor került Rhédey Claudia unokája a brit királyi családba. Ezek alapján világosan látszik, hogy II. Erzsébet angol királynő Rhédey Claudia ükunokája volt, és így 1/16-od részben magyar, ezen belül sarkadi eredetű is!

– *Hogy áttevezzünk a szépirodalom vizeire, gondolom, vannak olyan kitüntetett szerzők, akiket szívesen olvas...*

– Persze. József Attila. Költő és filozófus. Filozófusköltő? A fájdalmat, magányt és reményt senki se tudta úgy ötvözni, mint ő. Élete utolsó pillanatáig küzdött, de tudta, hogy nem győzhet, mert saját magát kellett volna legyőznie. A szív, a lélek és az ész oly hatalmas volt ebben a költőben, hogy azt egy József Attila nem győzhette le. Maradt a vonat, mint megbékéltető.

Szívesen és szívvel olvastam, olvasom Moldova Györgyöt. Őszintesége, gyötrődése, emberekre figyelése, emberek láttatása – amit metsző iróniával és öniróniával old fel – egyszeri és megismételhetetlen. Bár más pártpreferenciáink voltak (vannak), ez nem számít. Sok érdekes és tartalmas órát köszönhetek neki. Annak idején, az „aranykorszakban”, a Székelyföldön Moldova-idézetekkel vigasztaltuk és neveltettük egymást. Hogy így is lehet, ilyet is lehet... ezt is merte, azt is merte.

Gárdonyi Géza mindig velem van. Szerintem senki olyan tökéletesen, világosan, szépen meg nem írta a magyar sorsot, mint ő az *Egri csillagokban*, és a nő–férfi sorsát, ahogy a *Hosszúhajú veszedelemben* olvashatjuk. Ugorjunk. Sarusi Mihállyal úgy vagyok, hogy nem tudom, mi az, ami leginkább megkap, megrendít, felemel műveiben. Vagy a személyiségében. Hiába mondom neki, hogy óriásit, páratlant alkotott a *Magyar Krisztusban*, rám

se hederít. Jó, jó... na! És ennyi. Sarusit nem csak olvasni, tanulni is kell. Ha mint tanulnivalóhoz ülsz le hozzá, élvezni kezded. Egyre inkább. Ez ő. Igazi szögedi-csanádi, világlátott fajta. Igazi alföldi gyerekek.

Jókai Mór. *A kőszívű ember fiai* a szabadságharc legjobb szintézise, egy csodálatos, letehetetlenül szép mese. Minden igaz – egy családba sűrítve. Még a vereség is dicsőséges! Mert így volt, az akkori magyarok ezt tették, ezt érezték. Nem szeretnék cinikus lenni, de akár azt is állíthatnám, hogy kórisme. Látlelet. De nem az! A magyar irodalom Iliásza, Roland-éneke, Nibelungja és Marseillaise-e egyszerre. Magunkra ismerünk, hogy többé ne feledjük el magunkat.

Petőfi, Arany, az más. A faluban sokan tudták, mondták a verseiket. Mint az imádságot. Hogy szeretem-e őket? Ez olyan, mintha azt kérdeznék, szereted-e anyádat, apádat. Ennyi.

– *Az Irodalmi Jelenben két novellát is olvashattunk öntől, amiből arra következtetek, hogy mostantól talán szépíróként is szívesen megnyilvánul.*

– Írogatom reménybeli kötetem anyagát. Ebből az egyik novella az *Amikor miénk volt a Főtér!*

Gyorsan ment az írás. A kizökkent idő (Hamlet) hamar visszazökkent. Hogy úgy mondjam, otthon éreztem magam. A suhanócok, akiket megírtam, végigpofozták a fél megyét, végigpofozták őket a fél megye. Gyerekkoromban (még) megszokottak voltak ezek a tüzes verekedések.

Mikor a Székelyföldre kerültem tanárnak, jó anyám félig aggodva, félig óva engem, aszonta: Vigyázzá fiam, azok a székelyök nagyon bicskások! (Honnan tudta? Mi volt ő, székelyszakértő?) Én, némileg fölényesen, némileg sztoikusán annyit mondtam: Hát a varnyasiak milyenek?

Apai nagybátyámat, Szabó Lajost (Varjason rengeteg volt a Lajos, Kossuthra emlékezve) egy bálban „mög bicskázta” Farkas Antika. Antika vele egykorú volt, csak rajta maradt a becenév, mint rajtam a Pityu, máig napig. Valami miatt összezsáptak, mind egy, ők se emlékeztek rá, miért. Jó pár év múlva együtt dolgoz-

tunk a kolhoz kőművesbrigádjában, akkor ők a legjobb haverok voltak. Én ebben a brigádban szedtem össze a legjobb történeteket, mert mások, ráérő öregemberek is oda jártak beszélgetni. Lesték, mikor ülünk le pipahujázni, rágyújtani, és akkor jelentkeztek, mintha véletlenül arra járnának. De ezek a beszélgetések nem akadályozták a szocializmus építését. Sőt! Egy-egy tartalmas, eredeti tíz perc, negyedóra után lendületesebben dolgoztunk. Kevés ember hiszi el, vagy inkább érti, hogy ezek az agrárproletárok rengeteget gondolkoztak. Hányszor hallottam, hogy kapálás közben eszömbé jutott, vagy kenyérnekvaló dagasztása közben arra gondoltam, vagy kendőrvágás közbe rágyüttem, hogy... A nehéz, monoton, de kötelező tevékenység elől a paraszt a gondolkodásba, képzeletbe menekült. A paraszt mindig gondolkodott, még szeretkezés közben is. A pécskai középiskolában volt egy mindenesünk, András bácsi, már túl az ötvenen. Egyszer nagyon lehangoltan állított be. Kérdeztük, mi van. Hagyjatok, a kutyaúristenit! Hagytuk. Majd újra. Most nagyjából őt idézem: Hát hajnal felé rámásztam a zasszonyra. Mindön röndbe vót, éppen a legjobb svungban vótam, mikor aszongya a zasszony: Tudod, András, én épp arra gondolok, mennyibe kerül vajjon a malac párja a piacon. Hát, én rögtön leugrottam rulla! Azúta, tuggyátok, gyerökök, száraz kib...szottnak érzöm magamat. Ez úgy hathatott rá, mint az 1939-es Molotov– Ribbentrop-paktum a hithű kommunistákra. (Ezt már nem ő mondta, hanem én próbálom érzékeltetni.)

Ha tudtam volna akkor, hogy egyszer írhatnékcom támad, jobban, több megértéssel odafigyelek a fajtámra. Mi minden került már a föld alá, a semmibe! Vagy az örökkévalóságba...?

Viola Szandra

„A költő trófeái”

Kedves Olvasó! Szokott néha arra gondolni, hogyha holnap meghalna, akkor mit hagyna maga mögött? Létezik egy emberfajta, aki szinte naponta farkasszemet néz ezzel a kérdéssel: a költő.

Böszörményi Zoltán *Fellázadt szavak* című kötetének is a szembenézés fent említett gesztusa a legértelmezesebb mozgatórugója. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a szerző Ettore Majorana álarca mögött szól. Persze ezek nem szerepversek, sokkal inkább az alteregó-teremtés sajátos kísérletei.

A fizikus nem csupán kutatásai okán vált ismertté, hanem eltűnésének rejtélyes körülményei miatt is. Melyik költő nem gondolt legalább egyszer a saját eltűnésére? Vesd össze: „Talán eltűnök hirtelen.” Böszörményi Zoltán azonban nem csupán a megszokott életből történő „kimetszés” lehetőségével játszik el verseiben, hanem egyúttal egy boldogabb, távolabb élő alteregót is teremt. Ettore Majorana története ugyanis nem csupán azért kiváló irodalmi alapanyag, mert nem tudni, mi történt vele a Palermóból Nápolyba tartó hajóút alatt, hanem ezért is, mert állítólag 20 évvel később feltűnt Argentínában egy fényképen, az öregedés nyomai azonban egyáltalán nem látszottak rajta. Lehetséges, hogy a fizikus képes volt az idősíkok közti átjárásra? De hát mi mást tesz a költő, ha nem épp ezt? Kicszelezi az időt, újjászületik egy másik testben, egy másik földrészen, és alteregójával pótolja saját hiányát.

Az idő relatív jellegét olvasás közben is megtapasztaljuk, hiszen hol állóképszerű „szófestményekben”, hol gyorsított moz-

góképre emlékeztető tér-idő ugrásokban találjuk magunkat: „... hajónk és a part között / a távolság / furcsamód / egyre nő / de nem lesz baj Spinoza mester / csak tartson ki az anyag / és a tér-idő” – hangzik Az óceánon című költeményben.

Az idő-tematika egyébként Böszörményi több versére is jellemző: „Nézz vissza arra a napra, / Akropoliszát a fénynek titokba öntsd / zörgesd az idő vázát...” – kezdi San Franciscó-i reggel című versét.

A *Majorana homokórája a Majorana helyzetjelentése a tökéletes boldogságról* című, korábbi Böszörményi-kötet darabjaiból válogat, ez a ciklus azonban több pusztá ismétlésnél, amint ezt már címében is mutatja. Az egyes részletek újragondolása, a szövegek sorrendiségének felcserélése még erőteljesebbé tette a költeményeket. Az életmű egybelátásának e kötet kínálta lehetősége maga is mágikus homokóra, melyet megfordítva nem csupán visszarepülhetünk az időben, hanem több variánsban is újraélhetjük a versekben rögzített élettapasztalataink. Ugyanis szó sincs róla, hogy itt a szerző saját életéből vett mozzanatai volnának igazán lényegesek. Ha ugyanis így lenne, akkor nem volnának igazi költemények, legfeljebb naplóbejegyzések. Ezek a versek azonban mindössze néhány sor olvasása után a befogadó saját világának tapasztalatává válnak, vagyis képesek arra a létsűrítésre, ami egyszerre jelenti az univerzalist és a végletekig személyeset. És ez már varázslat. Ki ne akarná magát kívülről látni, miközben egy világok közt utazó személy legbensőbb megéléseit tudhatja meg? Ki ne volna néha kíváncsi mások, például a költő, a versbéli én féltett titkaira? Böszörményi Zoltán verseit olvasva ezt az érzést tapasztalhatjuk meg. Olyan, mintha olvasnánk a szerző épp most megszülető gondolataiban. Mintha hirtelen képesek volnánk belelátni egy másik ember fejébe, szívébe.

Hogy minek köszönhető ez az érzés? Bizonyára a versek könnyed keresetlenségének, vagy annak, hogy a szerző nem akarja líráját mindenáron formába kényszeríteni. Helyette inkább az áradás érzésének lebegését nyújtja át. Feltételezem persze, hogy hosszas munka és újraolvasások sora előzte meg a publikációt,

s a *Fellázadt szavak* bevezetőjében olvashatjuk is a szerző sora-
it, mint annak bizonyítékát, hogy gyakran nem az első szöveg-
változattal van dolgunk. Az illúzió, az élmény azonban a miénk;
mintha a szavakkal teremtés örök jelenidejének részesei lennénk,
mintha csak játék lenne az egész, mintha épp most pattanna ki
Böszörményi Zoltán fejéből a vers. Mi ez, ha nem időmágia?
Aminek legteljesebb, magából a válogatáskötetből kiragadott
metaforája a *Majorana homokórája*.

Majorana alakmása nemcsak a nevét viselő ciklusban jele-
nik meg, hanem felbukkan távolabbi szöveghelyeken is: első-
ként a *Játék a széllal* című ciklusban találkozhatunk Majorana-
versekkel, s később, ugyanolyan rejtélyesen, mint a 20. századi
fizikus maga, eltűnik karaktere, majd a legváratlanabb helyen és
szöveggörnyezetben bukkan fel.

Az életmű kiemelkedő alkotása a *Mint sárgán várakozó sze-
maforok, megvillantak a narancsok* című költemény, amelyben a
versbéli elbeszélő a szöuli nemzetközi kiállításon tett látogatását
örökíti meg. A vers egyik legtokéletesebb példája annak, amikor
a merengések, a romantikus és fennkölt gondolatok a hétközna-
pi események leírásával keverednek, e két, különböző stílári-
s tartalmi réteg azonban nem válik el zavaróan egymástól. Úszni
lehet ebben a versben, ahol a hideg és meleg áramlatok jólesően
érintik meg a szövegben fürdőzőt, sodrása pedig anélkül ragadja
magával, hogy felkavarná nyugalmát. Ez a vers tulajdonképpen
turisztikai élmény, egyszerre utaztat és enged bepillantást a sze-
mélyes élmények sorába is. Az ilyen íróké a jövő, a ma embere
ugyanis tudni kíván a világ minden részéről, szívesen bolyong,
még ha csak gondolatban is, távoli országokban, s minden bi-
zonnyal szeretné átélni, hogy milyen lehet Szöul egyik elegáns
éttermében vacsorázni. Azonban ebből a versből nemcsak a té-
nyeket, hanem a táj arcát és a váratlan helyzetek tragikomiku-
mát (például a kutyahús fogyasztását) is művészi szintre emelt
megfogalmazásban ismerhetjük meg: „...máris szaladtunk az
étterembe, ahol nyersen pácolt, / rózsaszín lazacot tettek elénk,
/ és egy rántással kihúzták a csontvázát, anélkül, / hogy egyetlen

szelet hús elmozdult volna a tálon / kimcshit adtak mellé, kínai kelből, retекből, uborkából készültet, / úsztak a lében a nyers fokhagymagerezdek, / akkortájt már erősödni kezdett a Samsung cég, / meg a KIA és a Hyundai, / érezni lehetett a levegőben az erőt, / mely Dél-Koreát hamarosan / az ipari országok élvonalába segíti.” Böszörményi a gazdasági és gasztronómiai kitérőktől egyetlen sor után jut el a szerelmi vallomáshoz, s pont ez által mutatja meg legjobban ennek az érzelemnek az igazi arcát. Hiszen aki igazán szerelmes, az előtt a legképtelenebb szituációkban is feltűnik szerelme arca, annak mindenről a közös emlékek villannak eszébe.

Egy egész kötetnyi ciklust alkot az „el nem küldött levelek” sora. Böszörményi itt episztolát címez többek között Thomas Mannak, Ady Endrének, Szabó Lőrincnek, Petőfi Sándornak, Szöcs Gézának és Tandori Dezsőnek. A híres elődökhöz és kiváló kortársakhoz való kötődés nemcsak a fenti ciklus sajátja, *A lélek varázshotja* című ciklusban is találhatunk Descartes vagy Spinoza alakját, munkásságát megidéző verseket, egy Majorana-alteregő jegyezte, Szilágyi Domokosról írt költeményt, Bartók Béla és Szabó Lőrinc elképzelt találkozását a Whitney Múzeum előtt, Manhattanben. A ciklus egyik kiemelkedő darabja pedig a műfajteremtő *Krúdiász*, mottója az „*Egy letűnt világ színeiben pompázó emlékei*”: a sarkantyús lovag szerepébe bújó lírai én a mindenkor ismerős nosztalgia érzésének ad hangot, a *Zrínyiászt* idéző satirikus áthallások azonban ellensúlyozzák a gyakori melanankóliát, a túlzott pátoszt, s így a sorok mintegy önmaguktól, saját maguk teremtette világuktól is képesek távolságot tartani: „*Lila csomagolópapír az abrosz, lila gyertyák / fénye lobogtatja az éjszakák tünékeny árnyait, / tűzpiros szegfűkosarat visz valaki a Pattantyús utcán. / Strucctollal fellobogózott a világ, / kifürkészhetetlen benne a sors. / Alvinczi Eduárd vörös postakocsija száguld / a halkuló emlékezet sugárútján.*”

A *Fellázadt szavak* válogatáskötet utolsó darabjáról, *A költő trófeái* című versről is érdemes szót ejteni. Az ars poeticákat gyakran helyezik el a szerzők, szerkesztők a kötet elején, ezúttal

azonban zárásként és összegzésként olvashatjuk a költeményt, mintegy magyarázatul több tíz évnyi, szenvedélyes alkotásra: „*Ritka szavakat gyűjtök, metaforákat, / városok illatát, / mint ahogy Schumacher halmozta fel / versenyautóit, / kezeslábasait, a sok trófeát.*” A száguldás és a szabadság érzete az egész versen átvonul: „*S ha megláncolják is kezed, / a szabadon száguldó / gondolattal működik képzeleted, / új világot teremthetsz, / dimenziót, / látványt, / fényességet, / új fészket a fényűző szónak.*”

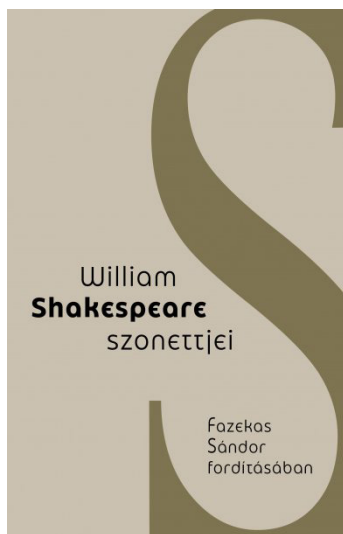
Pusztai Ilona

„Ahonnan Ámor új tüzet merít”

„Az vagy nekem, mi testnek a kenyér
/ S tavaszi zápor fűszere a földnek”...

Ki ne ismerné fel rögtön Shakespeare 75. szonettjének kezdő sorait, amely Szabó Lőrinc tolmácsolásában lett az egyik legkedveltebb szerelmes versünk. Bár, mint Fazekas Sándor kötetéből kiderül, ez a költemény Angliában pont antipetrarkista jellege miatt nem örvend népszerűségnek. Nagy merészség tehát Szabó Lőrinc után belefogni Shakespeare szonettjeinek újrafordításába.

Pedig a sorban nem is Szabó Lőrinc volt az első, ám máig vitathatatlanul ő a legnagyobb hatású. Még a 19. század második felében Arany barátja és költőtársa, Szász Károly magyarította először a szonetteket Győry Vilmossal közösen (1878). Majd az első világháború előtt Ferenczi Zoltán tett kísérletet a szonettek átütetésére (1916–1919). Igazán klasszikussá azonban Szabó Lőrinc fordításai váltak, pedig az első változat megjelenésekor, mint Szabó T. Anna doktori dolgozatában kimutatta, még nem is tudott igazán jól angolul. A Szász–Győry-féle fordítás mellett erősen támaszkodott Stefan Georg német verziójára, mint a legismertebb 75. szonett esetében is. Az 1921-es első változat után Szabó Lőrinc 1948-ban átdolgozva jelenteti meg fordításait, amelyeket 1955-ben tovább finomít. A második kiadás előszavának kísérőtanulmánya viszont már a korszak és Shakespeare mély ismeretére vall. Rövid portrékban mutat be olyan kortársakat, mint Edmund Spenser, Sir Thomas Wyatt, Thomas Lodge.

A negyvenes években Keszthelyi Zoltán is megkísérli a teljes szonettkoszorú fordítását (1943). Majd a Rajk-perben elítélt Justus Pál a börtönben fordítja le a szonetteket (1956). Ő az első, aki nem finomkodik, és Shakespeare pajzán, sikamlós utalásait is szöveghűen fordítja. Így munkáját tekinthetjük az eddigi legmerészebb magyar szonettfordításnak. Napjainkban Szabó T. Anna az, aki nemcsak Szabó Lőrinc fordításának elemzésével foglalkozott, de több szonettet is újr fordított. Illetve említésre érdemes még Papolczay Péter kamaszoknak készült válogatáskötete, a *Hogyne szeretnélek*, amely az angol nyelvű szöveg és Szabó Lőrinc fordítása mellett egy mai kamasz-szlangban írt változatot és egy rövidke nyelvi magyarázatot tartalmaz.

Ám bármennyire is klasszicizálódott Szabó Lőrinc fordítása, az eltelt 70 év alatt angol nyelvterületen sok új ismerettel bővült a szakirodalom. Az Edmond Malone által meghonosított fikatív életrajzi olvasattal szemben, amely egy férfi (1–126) és egy női (127–154) címzetthez szóló részre osztotta a szonetteket, ma már mikrociklusokra bontják, és több, változó nemű címzetthez társítják a verseket. Hasonlóképpen a Shakespeare szemérmességére vonatkozó nézetek is megdőltek Eric Patridge művének köszönhetően, egészen a mai homo- illetve biszexuális olvasatokig. Fontossá vált ezért, hogy az új eredmények tükrében elkészüljön egy új, teljes fordítás.

Fazekas Sándorban Hódosy Annamária Szonettek szemináriumán merült fel a Shakespeare-versek újr fordításának gondolata, amit Szabó T. Anna doktori értekezésének megismerése csak tovább erősített. De a döntő lökést Nádasdy Ádám drámafordításai adták számára, amelyek nélkül, mint előszavában említi, bele sem mert volna vágni a munkába. Nádasdy ugyanis a Nyugat nemzedékének, a „szép hűtleneknek” műfordítói hagyományával szemben a „csökkenhet a költőiség – növekedhet a shakespeare-iség” szellemében, a szöveghűség vezérelve alapján fordítja újra Shakespeare darabjait. Bár Fazekas Sándor maga is elismeri, hogy ezáltal munkája költőiség tekintetében nem éri el Szabó Lőrinc vagy akár Szabó T. Anna fordításait, a szöveg-

hűségre való törekvésében meghaladja azokat. Ugyanakkor Nádasdyval szemben nemcsak a szöveg, de a forma pontosságát is megőrzendőnek tartja. Osztva ezzel a Milton-fordító Horváth Viktor nézetét, miszerint a forma és tartalom nem választható ketté. Ezért nem csupán verses fordítást készített, de Szabó Lőrincsel ellentétben, aki szívesen kevert trocheusokat is fordításába, ragaszkodott az eredeti jambikus ritmushoz. Sőt a hím- és nőrímek váltakozásához is, melyeket szerinte Shakespeare tudatosan használt a címzett neméhez, a szonett témájához igazodva.

Fazekas Sándor a Shakespeare-kutatás legfrissebb eredményeit figyelembe véve követi a mikrociklikus beosztást, kitér a női vagy férfi, illetve néhány esetben eldönthetetlen nemű címzettekhez. Viszont Montaigne *Esszéinek* alapján a férfi címzettekhez írt versekből a reneszánsz kor által eszményített tökéletes barátságot véli kiolvasni, nem pedig a mai szakirodalomban egyre elfogadottabb homoerotikus érzelmeket. Szakmai lektorával, Pikli Natáliával és a Shakespeare-kutatók többségével ellentétben az erotikus jelleget csak a női címzettekhez írt versekben érzi indokoltnak. Összhangban talán azzal a ma egyre erősödő nézettel, miszerint az anglikán Tudor-korban Shakespeare és családja titokban megőrizte katolikus hitét, legjelentősebb pártfogójához, Southampton grófjához hasonlóan. Több szonettjében bibliai utalásokat találni, és a 107. szonett allegóriájában Erzsébet halálának megverselése kapcsán felsejlik: a katolikus skót Stuart Mária fiának, I. Jakabnak trónra lépésétől várja az üldözött katolikusok helyzetének jobbra fordulását.

Kötetének felépítése hasonló Papolczay Péteréhez. Az angol szöveggel együtt olvashatjuk Fazekas fordítását jegyzetekkel. (Bár már Justus Pál munkája is kétnyelvű kötet volt.) A magyarázatok egyrészt a versek rövid elemzései, címzettjük, keletkezésük, motivikus hálójuk, irodalmi párhuzamaik feltárása, másrészt nyelvészeti, nyelvtörténeti értelmezések.

A szonettekben gyakorta felbukkanó rózsa-motívum sem csupán a középkori *Rózsaregény* hatása, a szerelem jelképe, hanem az angol történelemre is vonatkoztatható politikai szimbólum.

A rózsák háborújának (a York- és a Lancaster-ház hosszú hatalmi harcának) végül a Tudorok hatalomra kerülése vet véget. A Lancaster VII. Henrik, a Tudor-ház megalapítója egyesíti majd a fehér (York) és a piros (Lancaster) rózsát a tarka, azaz rózsaszín Tudor-rózsában, békét és gazdasági fellendülést teremtve ezzel Angliában. De szintén sűrűn visszatérő motívum a fülemüle, utalva Philomela történetére Ovidius *Átváltozások* című művéből, akárcsak a zene, a csillagok és ehhez kapcsolódva az asztrológia. Sőt olyan profán téma is gyakran szerepel, mint a pénz, a pénzkölcsönzés. Talán nem véletlenül, mert Shakespeare köztudottan sikeres üzletember volt, és a barátságon túl anyagi érdek is fűzhette gazdag pártfogóihoz.

Fazekas Sándor munkájának nagy érdeme, hogy a szonetteket az Erzsébet-kori angol irodalom kontextusában helyezi el, több párhuzamot mutatva ki a „riválisok”, a már Szabó Lőrinc említette költők mellett Michael Drayton, Phillip Sydney, Robert Greene, John Donne, Richard Barnfield verseivel. De kitér a Shakespeare-darabok (*Hamlet, Szentivánéji álom, Rómeo és Júlia, Lear király, Macbeth, Ahogy tetszik, Vízkereszt, vagy amit akartok, Sok hűhó semmiért, Otelló, A vihar, A velencei kalmár, Lóvá tett lovagok, A makrancos hölgy, III. Richárd, Titus Andronicus, VI. Henrik*) és a szonettek szövegösszefüggéseire is.

Bár Fazekas Sándor kötete elsősorban az angol szakos egyetemisták, az angol irodalommal behatóbban foglalkozó kutatók figyelmére tarthat számot, Shakespeare művei, illetve a korszak irodalma, kultúrája, történelme iránt érdeklődő nagyközönség számára is élvezetes olvasmány lehet. Sőt, akár a középiskolai tanításban is felhasználható egy-egy vers fordításgyakorlatként.

Lőwy Dániel

Befejezetlen mondatok és élő álmok között

A kötet címe a sokasodó életévek okozta erózióra utal, ami fokozza az egészségi gondokat és az érzékszervek gyengülésével jár:

*„amikor már nem úgy lát a szem
amikor már nem csak szó a nem.”*

Az erózióknak van kimutatható, tudományosan magyarázható tünete: a *sejtproteosztázis elvesztése*. Az idő múlásával sérül a sejten belüli és a sejten kívüli fehérjék keletkezése, azok feltekeredése, forgalma és lebomlása. Ez a jelenség alapvetően befolyásolja az egészséges öregedést és a környezeti stresszel szembeni ellenállást. Elvesztése a 70. életév körül következik be.

Az öregedés által előidézett életműködési törésvonalnál nehezebben meghatározható a lelki válság beállta, a múlt és az új világ közötti útkeresés, amikor:

*„a szív is méri időnk rohanását,
(...) a múlt csak múltat idézhet.
(...) csillagidőhöz hogy rendelhetnénk mutatókat?”*

Az élt évek kísértő kérdése, hogy mi az, amit elvégeztünk, és mit tennénk másként, ha erre esélyt kapnánk. Az emberi élet azonban, akár az időjárás, nagyszámú tényezőtől függ; belátható módon aligha változtatta volna meg egyetlen vagy akár több múltbeli döntésünk a jelenbe vezető utat. *„Az ég igazát nem*

cáfolhatja idő” – mondja Benyhe István, aki a *„múltat és az új világot”* összekötő idősíkok között keres – nehezen fellelhető – átjárást, mert:

*„Kisiklik most a múlt kezéből,
bolond szelek hátára kap,
Ma párás baljós köd sötétlik
tegnap még csendes víz felett”*

Egymást követő és alapvetően különböző nemzedékek időben változatlan szorongása, folytatja-e majd valaki az általuk megkezdett munkát. Gyötrő érzés, hogy az évek során kialakított és állandósított értékrend nem továbbadható; mindaz, amire törekedtek és sikerre vittek, vagy legalábbis nekikezdtek, óhatatlanul elévül, a semmibe vész. Lehetséges-e az *„újban megóvni régvolt árnyakat”*? – teszi fel a kérdést a költő. A közéletből kilépő, az életből is hamarosan kisétáló korosztály borúlátással szemléli a körülötte megváltozott világot, a *még itt vagyunk, de már nem itthon* érzés keríti hatalmába, ránehezedik a múlt nélküli jelen és a jelen nélküli jövő érzése, amikor *„a tegnapot köszönteni / vezet csak az útja”*:

*„Menekül a múlt, jövend a jövő,
de nem érhet el, sorsom átmenő.”*

Semmibe foszlanak történelmi hagyományok, mert nincs, aki őrizze azokat: *„megtagadott múltunk úszó emléke, (...) éget, mint a befejezetlen mondatok”*.

Szinte halljuk a költő sóhaját, amint szavakba önti a lelkének oly nehéz a felismerést:

*„Beléptem én is az őszbe,
már a senki földjén járok,
bár nagy kísértőm még az élet,
halottaim élő álmok.”*

Benyhe István az életkor által óhatatlanul ránk szabott „*múltat és az új világot*” összekötő idősíkok között keres átjárást, „*az Ég és a Mély*” választóvonalán, amelyek nem hagyják el soha:

„míg új időt tapint az alkonyat.

(...)

*Betöltjük sorsunk ég-szabta ívét:
újban megóvni régvolt árnyakat.”*

Az idő síkjai óhatatlanul ötvöződnek a térbeliséggel. A virtuális valóság mondatja a szerzővel: „*Minden világon átfutó sejtelem / összeköt, elszakít? Ránk tört a végtelen.*” A sors által ránk szabott idő „*az ég és föld között*” folyik, ahol „*Hamis álmok fénylétrája / köt össze (...) két világot / és elképzelt légvárakat.*”

A kötet egyik verse méltó megemlékezés a mentoráról, akinek a biztatása adott indítást Benyhe István írásainak. Szőcs Géza, a költő, a példakép és barát:

*„angyali szárnyakon már messze jár,
és az új szelek dalából ébred, amelytől
a föld az ég fölébe száll,
s a fáradt alvó rög égi magjára vár”*

A kötet versei az életút bölcsességévé lényegülnek, elérkezett az ideje felmérni, mit cselekedtünk, és mit tennénk ma másként, ha esély nyílna rá, „*hogy a tetteket újra ítéljük / szembesítésben azzal, hogy mi vezette a sorsunk. / (...) az ég igazát nem cáfolhatja idő.*”

Juhász Kristóf

A tarka egység meg a részei

Van egy sajátos, korokon átívelő, stílárius metszéspontokon átevicckélő, kortalan műfaj, amit a mai köztudat (közérzet, közjó, közszáj, közoktatás) méltatlanul nem használ ki. Vagy mondhatjuk úgy is, hogy épp a közösség tudata van válságban és kisebbségben, míg a többségi helyet a mainstreamben dagonyázva önmagát fölmentő közretség vette át. A társadalmi többség ma egyszerűen kima-rad beavatási rítusokból, közvetlen életélményekből, valódi meg-tapasztalásból, valódi összegzésből. A technokrácia fogyasztói feketemágiája kínálta instant pocsoltyában nehéz tisztán tartani szemet és szívet.

Meghalljuk még a tiszta éneket a szintetikus zajban? Érezzük még a verszenét? El tudnak minket gyönyörködtetni, föl tudnak minket szabadítani anyanyelvünk végtelenbe nyúló színei és árnyalatai?

Ahogy a *versénekmondó* kötetel hátizsákomban járom a budapesti utcákat, mintha egy párhuzamos világot cipelnék magammal a jelenvalónak hazudott fátyolsivatagban. Vagy legalábbis egyfajta kapunyitó tárgyat egy kortalan valóságba, ami minduntalan átsejlik a szürke fátyolon aranyragyogásával.

Versénekmondó? Ez egy műfaj? Vagy az ember, aki versénekmond? Vagy versmond? Vagy versénekel? Ilyen kérdés persze csak a jelen kultúrkorszakban merülhet föl – emberi történe-tünk legnagyobb, ismert részében a hátán kobozzal-lanttal ér-kező vándor énekmondót nem faggatták a fogadóban a művészi öndefiníciójáról. S persze számlát se kértek tőle. Leginkább meg-hallgatták énekét, aztán vagy asztalukhoz ültették, vagy hasonló közvetlenséggel fejezték ki nemtetszésük.

De ha már itt vagyunk a jelenben, és bírunk egy ilyen szép könyvvel, beszéljünk róla!

A kötet ötletgazdája, szerkesztője, fotográfusa és a benne szereplő interjúk kérdezője egyaránt a Misztrál együttes egyik alapító-frontembere, Török Máté. Mert interjúkötet ez; avagy folymodjunk pontosításért a *verséneklő* alcíméhez: *verséneklő és éneklő portrék szövegben és képen*.

Idézzük Török Máté bevezetőjét, hogy tisztában legyünk a kötet alapállásával:

„»A tarka egység részekre-szakadt, / rázműdult a különbség-áradat« – fogalmaz Weöres Sándor, s még mindig nem tudjuk, hogy a verséneklés esetében az egység tarka, vagy részékké szakadt-e (...) Kátai Zoltán szerint »a nemzet napszámosai a verséneklők és az éneklők«, s nehezményezi, hogy »nincs olyan szervezet, ami összefogná őket, nincs mögöttük senki«. Nagy álma volt, hogy az »éneklőnek legyen egy helye«. Ezt az álmát érdemes továbbgondolnunk, tovább álmodnunk, és tenni azért, hogy a verseket szerető, értő, költő, megéneklő emberek rendszeres találkozással alkalmat adó otthona legyen, ahol korunk költője úgy csodálkozhat korunk verséneklőire, ahogy Nagy László csodálkozott a Sebő-együttesre: »az újkori versek Sebő-szerzette dallamai azért oly megragadóak, mert szigorúan őrzik a zenei anyanyelv tisztaságát«, vagy Kányádi Sándor a Kaláka dalaira: »kimuzsikálják a versből a benne lévő eredeti dallamot«. (...)

Számos beszélgetésen túl, negyedszáz év versénekléssel a hátam mögött sok minden tisztulni látszik. Az biztos, hogy a verséneklés élvezete nem egyenlő azzal, hogy gondolatlanul átadjuk magunkat a pihenésnek, s a verséneklő előadóművésznek sem feladata csupán a szórakoztatás. A színpadra álló előadónak közvetítő szerepe van, s a rajta keresztül átadott üzenetet nagy eséllyel csak általa kaphatja meg a hallgató.”

23 beszélgetést olvashatunk e ritka, ám kultúrtörténetileg annál beágyazottabb hivatás muzsikusaitól. Nem barátom a hoszszas fölsorolás, ám most kivételt teszek, hátha akad olvasónk, aki épp egy kedves ismerős miatt veszi majd kezébe a könyvet:

Becze Gábor, Dévai Nagy Kamilla, Fábri Géza, Fenyvesi Béla, Gryllus Dániel, Gryllus Vilmos, Huzella Péter, Ivaskovics József, Kátai Zoltán, Kiss Ferenc, Kobzos Kiss Tamás, Krulik Zoltán, L. Kecskés András, Lakner Tamás, Mikó István, Nagy Tivadar, Radványi Balázs, Rozs Tamás, Savanya István, Sebő Ferenc, (Lantos) Szabó István, Tolcsvay Béla, Vitai Ildikó.

Kíváncsi volnék, hány olvasónknak támad hiányérzete e listát olvasva – én személy szerint Róka Szabolcsot hiányolom erősen, bár tény: ő újabb generáció tagja, életműve nem oly teljes, mint az itt szereplő „nagy öregeké”. A Misztrál hiánya magától értetődő: olyan szenvtelenséget mégse várhatunk el a szerzőtől, hogy a saját zenekarával – köztük önmagával – készítsen interjút. Talán az utánuk jövő nemzedékre vár a folytatás.

A beszélgetésekből érezhető: Török Máté kollégákat, barátokat interjúvol, jó ismerősként kopogtathat. (Lantos) Szabó István éppolyan fölszabadultan ecseteli neki gondolatait Petőfi bordalairól és borivási szokásairól, mint Gryllus Vilmos a szöveg hangsúlyos szótagainak „kiugrasztásáról” a dallamból, vagy Nagy Tivadar a példaképek szerepéről, utóbbit idézzük is:

„Sajnos a mai világ arcokat keres, nem tetteket, nem munkákat, nem eredményeket. Mégis mi példákat szeretnének mutatni az együttessel, nem magunk által, hanem az által, amit és ahogyan teszünk és akiről beszélünk. Itt van például Kájoni János, aki itt, Csíksomlyón élt a 17. századi tatárjárások idején. Fűvészkönyvet írt, orgonát, nyomdát, templomot épített, orgonatabulatúrás könyvet írt, zenét gyűjtött.”

Itt fontos említeni: nem „közönséges” muzsikuskok gondolatait olvassuk, hanem olyan kultúremberekéit, akik szenvedélyesen

kutatták-kutatják a zenetörténetet vagy választott instrumentumaik történetét, végeznek ismeretterjesztői vagy pedagógiai szolgálatot. Vagyis olyan értékek átadását, átmentését végzik, amik egy nem elképzelhetetlen, de egyelőre csak vágott Magyarországon az alpműveltség részei. És ennek során sokszor bizarr, bár ismerős bürokratikus akadályokba ütköznek. Dévai Nagy Kamillát idézzük az általa alapított, hiánypótló és egyedülálló Krónikás Zenede (régi nevén Krónikásének Zeneiskola) akkreditációjának nehézségeiről:

„Át kellett volna alakítanom az egész Zenedét a már meglévő zeneiskolák mintájára. Fel kellett volna adnom a lényegét. Például egy zeneiskolában nem lehet mozgásórát tartani vagy beszédgyakorlatot. Nem lehet egy diáknak három gitártanárja, illetve olyan, hogy gitáros-énekes tanár, hivatalosan nincs is, pedig az általam elképzelt struktúrában ezek nagyon fontos elemek.”

Ebből a néhány gondolatból is látszik: a *versénekmondót* nemcsak a műfaj rajongói vehetik örömmel kézbe, hanem zenekutatók, zenepedagógusok is, de minden gondolkodó, ízléssel bíró ember talál benne töprengésre vagy vitára invitáló mondatokat.

A vaskos, albumszerű, könyvtárgyként is impozáns kötet ritkán egységes, hisz a belbecstől a tipográfiáig mindenért Török Máté felelt, akinek portréképei mellett az illusztrációként szolgáló hangszerfotói is művészi értékűek. A forma épp olyan különleges, mint a tartalom – amolyan fotelban lapozgató kiadvány ez egy pohár bor, csönd vagy zene mellé. S amilyen hiánypótló, éppoly gondolatébresztő, hisz olyan kulturális területet érint, ahol ideje volna a legfőbb szinten is átgondolni közös dolgaink.

Vasi Szabó János

A magyar nyelv virtuóza

Laczkó Géza 1884-ben született Budán. Neves színész – Laczkó Anna – törvénytelen gyermekeként. A kolozsvári piarista gimnáziumban végzett. Az Eötvös Collegium ingyenes ösztöndíjasa, bölcsészdoktorátust, tanári oklevelet szerzett. A proletárdiktatúra igazgatóvá tette, a bukás után nyugdíj nélküli állásvesztésre ítélték. Dolgozott az Est konzern lapjainak, a Nyugat folyóiratnak. 1945 után rehabilitálták, 1948-tól élete végéig a nagyregényen, a *Rákóczin* dolgozik. Laczkó korán csatlakozott a Nyugat körül kialakuló értelmiségi csoportosuláshoz; elbűvölte a francia szellem, irodalom: Rabelais, Flaubert, Anatole France. Önéletrajzi ihletésű regényei: *Noémi fia*, *Királyhágó*, *Szent Iván tüze*. Fő műve a halála miatt torzóban maradt *Rákóczi-eposz*. Posztumusz megjelent kötetei: *Isten árnyéka a földön*, *Vörös zászlók alatt*.

A kritikusait is lenyűgözte tehetsége, nagy műveltsége, epikus bőrsége. „... nincsenek ősei, s nagy kérdés, lesznek-e utódai” – írták róla.

Bár a regényformát tekintette mérvadónak, pályája minden állomásán jelen volt a novella is. Ezek alkalmi írások – a korabeli lapok terjedelmi korlátai is szorították –, mégis értékes, cizellált kis remeklések. Kötetbe rendezve először a Kozmosz Fantasztikus Könyvek gondozásában jelentek meg *Innen és túl* címmel 1981-ben.

A *Merlin a kosárban* az egyik magyar „ős-fantasynek” is nevezhető. Finom ecsetvonásokkal megfestett kép Artúr – Artus – és a kerekasztal lovagjainak korából. A főhős a ravasz varázsló,

ám Merlin ebben az írásban igencsak emberi oldaláról mutatkozik be, el akarja csavarni a csinos úrhölgy, Aigentine fejét (ki mellesleg az egyik lovag asszonya). A könnyűvérű hölgy megunja a „vén kecske” koslatását, megszegyeníti a magust: a várfal közepén hagyja a kosárban, amiben az a légyottra „utazik”.

Merlin furfangos bosszút áll, a városban valamennyi tűz ki-alszik, s amikor a népharag már elérné a királyi palotát, tudtára adja Artusnak: itt bizony csak akkor lesz meleg, ha Aigentine beteljesíti ígérését. Laczkó írhatott volna ebből egy sötét középkori nőelnyomásról szóló történetet, ám nála a bölcs király gyengéd erőszakkal, nem kevés iróniával oldja meg a problémát.

A *Pengő és sestertius* egyszerű, mai szemmel kicsit lerágott csontnak tűnő novella. Főhőse a szobatudós numizmatikus, ki szokott vendéglőjében, ebéd közben különös, sötét alakra lesz figyelmes. Kíváncsisága szakmai jelleget ölt, midőn az illető különböző történelmi korok magyar pénzeivel próbál fizetni; amik persze vadonatújnak tűnnek (előkerül néhány Kr. e. II. századi, Makkabeus Simontól származó ezüst sékel is). A feketébe öltözött alak persze maga az ördög, mi viszont megismerkedhetünk a régmúlt idők fizetőeszközeinek pontos leírásával.

A *Leukopolisz utolsó órái* szabályos science fiction! Érzékletesen megírt történet a következő jégkorszak emberiségéről. Élet csak Afrikában lehetséges, két emberfaj osztozik a kontinensen: a kevert fajú narancsszínűek – a zöldellő Szaharában élő magas kultúrájú, „környezetbarát” civilizációt létrehozó pacifista nép –, s a fehér faj utódai, kik a Kalahári dzsungelében építettek ki militarista, technokrata társadalmat. A narancsbőrűek fővárosa Leukopolisz: mintha a mai zöld-mozgalmak eszményi településformáját előlegezné meg a szerző! Ez a békés társadalom sokáig távol tudja tartani harcias déli szomszédját, többi közt egy Maginot-vonalhoz hasonló védművel.

A novella keletkezési ideje letagadhatatlan: a kegyetlen, ám ravasz melanopolisziak túljárnak a kissé elbizakodottá vált északiak eszén, a pusztítás teljes; s az olvasó bizony kihallja az akkor még verhetetlennek tűnő Wehrmacht tankjainak dübörgését.

A *Lázadás a Panteonban* ötlete is klasszikus sci-fi (Siudmak és Beljajev regényeit megelőzve). A nem túl távoli jövő utópiájában a haldokló nagy emberek – a „lángelmék” – agyvelejét kioperálják, s a biológiai léthez szükséges körülmények biztosításával a Panteon nevű épületben helyezik el, ahol tovább folytatják, immár test nélkül, a munkájukat, felfedezéseiket: az utópia társadalmának javára. Az olvasót kirázza a hideg, ha belegondol: a töretlen tudományos fejlődés érdekében ma is mennyi, az emberi etikával szembe menő dolgot művelhetnek a világ nagy kutatóintézeteinek elzárt világában! Laczkó Géza „agyvelői” nagyon is emberi megoldást választanak: a kollektív öngyilkosságot...

Az *üvegemberek* a lélektani művek közé tartozik. Kafkai világú írás: a főhős különös, átlátszó, emberszerű külsőt felvett lényeket kezd látni maga körül. Az üvegemberek idővel a mindennapok részeivé válnak, gyűlöli őket, ám nem tud meglenni nélkülük.

Az *Akárki János úr a jégkorszakban* a kedvenc Laczkó-novellám! Érzékletes írás a feltartóztathatatlan eljegesedés következményeitől nyögő Budapestről. A legújabb katasztrófafilmeken edződött olvasó is élvezi a hóborította főváros – akkori nevén Gőzváros – lehetetlen mindennapjainak leírását (érdekes, a jégkorszak mintha csak Európát változtatná összefüggő gleccserfolyammá. Rokona Ilja Ehrenburg *A D. E. trösztjének*, abban egy zseniális elme bosszúja pusztítja ki az öreg kontinenst). A remek történetnek egy gyenge pontja van, a sablonos befejezés: Akárki János rémálmából felébredve otthon találja magát a meleg, családi fészekben.

Az *első emberpár* mintha az *Akárki János* újraírt változata lenne. Itt már az egész földre rászabadítja a jégkorszakot a szerző, ám végigviszi a mesét, nincs feloldozó befejezés: az emberi faj kipusztul, egy fiatal pár kivételével. A férfi úri származású, magyar berepülő pilóta, társa egy olasz cselédlány, kit kétségbeesett keresése során, csodával határos módon a jégtenger közepén zölden maradt, édeni vidéken talál. Laczkó Ádám és Éva-története mentes a pátosztól, s a bibliai méretű tragédiáktól: a fiatalok

dolgoznak, szeretnek, gyermekeik születnek, s mikor idejük eljő, meghalnak; az emberi faj utódaikban él tovább...

A *Hatsopszitu királyné főkancellárja* az egyes szám első személyű narráció okán végig izgalmas olvasmány, pedig a történet közepén már sejthető: az arab származású elbeszélő az ősök szépséges vonását öröklő, korán elhunyt öccsének állít örök emléket, mikor évezredek balzsamozási technikáját alkalmazva a halott szegény ifjút Hatsopszitu hajdani, fenséges főkancellárjává változtatja. A tökéletesre sikeredett múmiát egy angolnak adja el, az a British Múzeumba kerül, s a világ a csodájára jár. Az elbeszélő a történet végén nyomorúságos körülmények közt hal meg...

Laczkó Géza fenti novellái a múlt század húszas-harmincas éveiben készültek, áthatja őket a korszellem, ám az összetéveszthetetlen egyedi stílusnak, a lenyűgöző nyelvezetnek hála a ma olvasója is elevennek, élvezetesnek találja a kisprózákat. Miként a nagy pályatárs, Karinthy Frigyes elbeszéléseit is.

Losonczy Attila

Háló és fullánk

Morgan Loyd Malcolm *Darázs* című műve kétfős kamaradráma, amelyet Bognár Péter fordítása nyomán dolgozott át Bíró Bence dramaturg, állított színpadra Ördög Tamás rendező (Centrál Színház, Budapest).

Az alaphelyzet két nő – egykori osztálytársak – újbóli találkozására, húsz év múltán. A darab ismertetőjében a következőt olvashatjuk:

„Nagyon máshogy alakult az életük, mégis van valami, ami összeköti őket. Mindkettő nagyon akar valamit a másiktól. Az egyiknek pénz kell, a másiknak segítség. A segítségkérésből bosszúhadjárat lesz, a small talkból kegyetlen pszichothriller.”

Az előadás egyfelvonásos, hetven percbe sűríti össze a két szereplő történetét, egymáshoz való viszonyát a múltban és a jelenben. Kettejük párbeszéde során fokozatosan sejlenek fel a múltbeli – ki nem beszélt – sérelmek, traumák. Rövid idő alatt világossá válik a néző előtt, hogy a két szereplőnek számadása van egymással.

Két eltérő sorsot láthatunk: a középosztálybeli, félenk Heather (Kiss-Végh Emőke), aki kövér gyerekként a gúnyolódások állandó célpontja volt, felnőttként dögös *femme fatale*-lá vált, jómódban, luxuskörnyezetben él.

A másik nő, Carla (Sodró Eliza), nem tudott kitörni a nyomorból. Továbbra is rendezetlen családi körülmények között él, negyedik gyermekét várja az alkoholista élettársa mellett, a biológiai apa személye kétséges.

Közös a két szereplőben, hogy egyikük sem boldog. Carla az otthoni viszonyainak csapdájában vergődik, fiatalon belefásulva a kilátástalannak tűnő életébe, Heathernek pedig nem lehet gyereke, részben ez okból is futott zátonyra a házassága.

A magyar változatban nem hangzanak el a karakterek nevei, semmilyen konkrét utalás nincs rá, hol játszódik a darab. Akár Magyarország is lehetne a helyszín, mivel a téma egy általános problémakört érint: az iskolai zaklatásokét. Amely sokszor kéz a kézben jár a családon belüli erőszakkal, valamint a szűkebb-tágabb környezet közönyével, így fokozza a kiszolgáltatottság érzését.

Ördög Tamás rendezésében egy csavarokkal teli szociokrimitt láthatunk, amely ügyesen mozgatja az alábbi dilemmákat.

Vajon az életünket meghatározó döntéseinket önállóan hozzuk meg, vagy a belénk rögzült viselkedésminták alapján cselekszünk?

Elévülhetnek-e az iskolában elkövetett bűnök, vétségek? Elinthetjük-e annyival, hogy „régén volt”? Tényleg úgy kell felfogni a diákélet viszontagságait, mint egyfajta beavatást a felnőtt életbe?

A cím a Pulszky Ferencről elnevezett hősdarázsra vagy pókölő darázsra (*Pepsis pulszkyi*) utal, amely idegmérgével lebénítja áldozatát, majd a fészkében elraktározza az utódai számára. E darászfaj gyakori prédája a nálánál jóval természetesebb tarantulapók, amely rossz látása miatt szinte védtelen az „élő vadászbombázóként” lecsapó rovarral szemben.

A játékidő során váltakozik Heather és Carla között a pók és a darázs szerepe.

A dialógusok kíméletlenül szókimondóak, trágárságokban is bővelkednek, de nem öncélúan. Kiss-Végh Emőke és Sodró Eliza játéka hiteles, őszinte, mellőzi a manírokat. Mintha valódi, hétköznapi beszélgetést hallanánk, nem pedig előre megírt szöveget. A színésznők kiváló ellenpontjai egymásnak, közhely, de tényleg jól működik köztük a kémia. A *Darászt* nehezen tudnám elképzelni más szereposztásban.

A rendezés további erénye a formabontó ábrázolásmód: a bevezetőben, Carla és Heather véletlen találkozásakor fátyolszerű, vagy inkább pókhálóhoz hasonló függönyre vetített videóbejátszásban láthatjuk, hallhatjuk a dialógust. A kamera mindig a beszélő arcára fókuszál, közelképben.

Ezután változik a szín: immár Heather lakásán vagyunk. A függöny mögül egy nagypolgári szalont sejtető szobabelső buk-

kan elő, kerek teázóasztallal, két székkal. A díszlet minimalista, mivel a szavakon van a hangsúly. Ahol nincs helye szépeltő, álszent pátosznak.

„Négykézláb tapicskolsz a szarban. Egy senki vagy. Egész életemben azt vártad, hogy majd minden jobbra fordul, de nem. Bármit megtennél, hogy ki tudj szállni. A gyerekeid miatt, önmagad miatt. És most itt a lehetőség, hogy tiszta lappal indulj.” (Heather)

A feszültségkeltéshez alkalmazott fény- és hangeffektus a kiégni készülő villanykörte zizegése, amely időnként a darázs zümmögéshez is hasonlít. Ezzel egy időben a színpad rövid időre sötétbe borul, majd ismét kivilágosodik, a nézők ekkor szembe-sülnek egy újabb fordulattal.

Carla gyerekkorát végigkíséri az erőszak, ennek mintázatát követve a gyengébb, sebezhető osztálytársán vezeti le frusztrációját, de ezzel együtt szörnyet teremt. Heather húsz év múltán törleszteni akar, ezért ördögi csapdát állít Carlának. Ez lépésről lépésre derül ki a kiváló történetvezetés során. Az elhangzott mondatok a szükséges információ újabb és újabb rétegét hántják le, ezzel párhuzamosan válik komorabbá a légkör.

A *Darázs* életszagúsága miatt válik döbbenetesen sokkolóvá, különösen a végkifejlet által. A konfliktus gyilkosságba torkollik, de hosszan lehetne vitázni arról: ki a tettes, és ki az áldozat?

A konklúzió, hogy némi odafigyeléssel, kedvességgel – talán – megelőzhetőek a tragédiák. Heather és Carla történetében a legszomorúbb, hogy más körülmények között akár barátnők is lehettek volna. Végző soron mindketten áldozatai egy rendszer-szintű problémának. Nevezetesen: a családon belüli erőszak és az iskolai bántalmazások elszenvedői nem kapják meg a kellő segítséget. Nem kerülnek ki időben a mérgező közegből, vagy szakemberhez sem jutnak el, hogy feldolgozhassák a traumákat. Annál gyakoribb viszont az áldozathibáztatás.

Az előadás a Delta Produkció égisze alatt készült, tizenhat éven aluliaknak nem, tizennyolc éven felülieknek viszont erősen ajánlott!

Sántha Attila

A közösségi szellemű irodalomról

Szilágyi Domokos *Bartók Amerikában* című versében azt mondja: „*Aki alkot, visszafele nem tud lépni – / s ha már kinőtt minden ruhát, / meztelenül borzong a végtelen partján, / míg fölzárkózik mögé a világ.*” A zseni magányának e szép és hatásos képekből összerakott víziója magán viseli Szilágyi Domokos koncepciójának jegyeit a korát lehangzó, a végtelen partján borzongó alkotóemberről, akit csak később értenek meg. Szerinte a génusz sorsa a nagy, metafizikáivá növesztett magány.

Talán ugyanerről beszél József Attila is, mikor azt mondja: „*A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnek szeliden / s nézik, nézik a csillagok.*” Talán. De az is lehet, hogy egyszerűen egyedül van. És egyedül lenni nem embernek való állapot. Igaz, József Attilánál sokkal emberibb a Szilágyi Domokosos zseni-magány e megjelenítése, nincsen benne – hogy hozzunk be értékelést is a szavainkba – semmi übermenschés háttér, vagy nincsen benne áltragédia.

Az a gondolat, hogy a költő egy vátesz, aki a túlvilágba lát, vagy világrekorder atléta, ki túl gyorsan fut, esetleg fárosz, mely a transzcendenciába vezető utat mutatja, a romantika zsenikultuszára megy vissza. A romantika számára a zseni olyan, mint az Őszövetség Istene vagy az Újszövetség Jézusa: a szerző minden szavacskáját elemezni, megérteni kell, szimbólumokkal telíteni. A romantika óta szeretünk fetisizálni: először a költőt, a szerzőt tettük ebbe a helyzetbe, aztán később a szöveg foglalja el a helyét, mely „önmagában áll”, és amelytől el lehet alélni, hogy a semmit írja meg, de azt milyen szépen.

S mivelhogy a génuszoknak kultusza keletkezett, mára azt látjuk, hogy a rá jellemző jegyek utánzása tömegjelenséggé vált. A hajszo-lás művészete, a minél jobb és minél több bővölete szintén erre az elképzelésre vezethető vissza, az emberiség lassan nem lesz egyéb,

mint sok-sok kicsi géniusz gyülekezete, akiknek tagjai futnak az újabb és újabb csúcok meghódítása után, mert úgy gondolják, milyen jó lehet a Csomolungmát megmászók egyre kevésbé elit, de azért még mindig tiszteletet parancsoló kasztjához tartozni, a mind exkluzívabb helyeken nyaraló gazdagok csoportjában lenni, a legfinomabb ételeket evő gourmet-kkel cseresznyézni egy tálból. Pedig nem. Cioran, aki nyakig benne van a slamasztikában, ezt úgy mondja: *„Minden élmény ez esetben ugrás a semmibe. Amikor az élet minden adományát végigélted a csúcspontig, a főbenjáró összerándulásig, eljutsz abba az állapotba, amikor a továbbiakban semmit sem tudsz átélni, hiszen már nincs mit.”* Ezt nevezném én a csömör kétségbeesésének. Cioran nem talál kiutat ebből, talán azért, mert a világot a plebsre és az übermenschekre osztotta, ő nyilván az utóbbiak megcsömörlött kasztjához tartozott. Cioran kizárólag azért fogja vissza magát a maga emberfeletti emberes örültségei végrehajtásától, mert fél attól, hogy sok lúd disznót győz: *„Sohase tévesszük szem elől, hogy a plebs visszasírta Nérót. Ezt mindig emlékezetünkbe kellene idéznünk, valahányszor megkísért bennünket egy agyrém, bármi legyen is az.”*

És itt jön be a képbe a címben említett fejlődés. Valami okból úgy képzeljük, hogy vannak, akik előrefutnak, aztán utoléri őket a világ, és újra kerül valaki, aki még előbbre fut, és újra utoléri, és így tovább. Így menegetünk szépen előre, egyre többet tudunk meg a világegyetem titkairól, egyre szofisztikáltabb kütyüket használunk, egyre gyorsabban utazunk, egyre többet dolgozunk, hogy növekvő igényeinket kielégítsük, és egyre jobb nekünk – igen, ez a fejlődés. Azt gondoljuk, a szellemi szféráról is mind többet tudunk, ma már jobb műveket írunk, mint mondjuk száz éve a zsenik, úgy haladunk az égbe fel, mint a rakéta. Vagy mégsem? Hát nem.

Remélem, ma már sokan mosolyognak azon, ha valaki arra teszi fel az életét, hogy előrefusson, hogy újabb és újabb „magaslakat hódítson meg az emberiségnek”. Talán Szilágyi Domokos verse az utolsó nagy megjelenítése a zseninek, a kiválasztottnak a romantika korából származó ezen képének – mára szerencsé-

re változott a helyzet, a posztmodern kétségbe vonta ennek is – mint mindennek – a létjogosultságát. És jól tette. De adott-e helyette kiutat, egyáltalán: valamit?

Most forduljunk vissza Bartók Bélához: ő vajon zseninek képzelte-e magát, aki lehagyta maga mögött a világot (mint képzelet az róla Szilágyi Domokos)? Meggyőződésem, hogy nem, ugyanis így ír az általa parasztzenének nevezett művekről: ez a zene „tulajdonképpen nem más, mint városi kultúrától nem befolyásolt emberekben öntudatlanul működő természeti erő átalakító munkájának eredménye. Ezért ezek a dallamok a legmagasabb művészi tökéletesség megtestesítői. Valósággal példái annak, miként lehet legkisebb formában, legszerűesebb eszközökkel valamilyen zenei gondolatot legtökéletesebben kifejezni.” (Megjegyzem, ezen fajta zene illusztrálására elég, ha csak Bartóknak az *Este a székelyeknél* fenséges nyugalmat árasztó művére gondolunk.)

Majd Bartók így folytatja: „Eddig többször használtam ezt a két jelzőt: paraszti és primitív. Nehogy félreértsenek, én ezt a két jelzőt egyáltalán nem lekicsinylő értelemben használom. Sőt éppen ellenkezőleg: mind a kettővel valami salaktól mentes, ősi, ideális egyszerűsége akarok rámutatni.”

Igen, Bartók nagy-nagy újíttása ez a visszatérés (és nem egyéb), ez az, amiért egyedül és meztelenül borzong a végtelen partján Szilágyi Domokos felfogásában. Lehet ezt ugyan úgy is értelmezni, ahogy Szilágyi Domokos teszi, hogy ezáltal kizárja magát azon zeneszerzők köréből, akik a paraszti és primitív jelzőt pejoratívan használják, és milyen rossz neki az emiatt érzett magány. De ez csak féligazság, vagy még annyi sem. Bartók ugyanis visszatért a közösség ősi zenéjéhez, odament a sok-sok emberhez, akik a parasztzene közösségét adják. Élek hát a gyanúperrel, hogy Bartók egyáltalán nem érezte magát magányosan e pozícióban, Szilágyi Domokos szerint a végtelen partján – mert ott volt vele, egy kis (vagy nagy) képzavarral élve, a nemzet táncházában az akkor még létező paraszti társadalom egésze.

Miért is kezdtem erről beszélni? 1990-ben felkerültünk jópáran Kolozsvárra, az egyetemre, köztük Lakatos Mihály,

a laudáció szerzője is, és a hirtelen ránk tört szabadság bódító levegőjében beszélgetni kezdtünk az irodalomról (egész akkori életünk csak erről szólt, no meg a nőkről). Egy idő után azt kezdtük érezni – már nem tudom, pontosan ki mondta ki először –, hogy hagyjuk a francba a váteszsorsról való beszédet, még annyiban se érintsük, hogy kétségbeesünk azon, hogy kiment alólunk (kezdő váteszek alól) a talaj. Addig-addig formáltuk szavainkat, amíg megfogalmaztuk az általunk transzközépnek nevezett irodalom elméletét.

Erdélyi vonatkozásban a messianisztikus transzszilvanizmus ellen lázadtunk, amely nagy költői teljesítménynek kiáltotta ki a „Ne hagyjátok a templomot, a templomot s az iskolát!”-szerű szlogeneket. Szegény Reményik Sándor írt egy rossz verset (úgy emlékeztem, még 1989 előttről, hogy írt jókat is – sajnos a mostani újraolvasásomkor kiderült, hogy nem), s hát nem pont azt kapták fel? A mondanivalóval semmi bajom (sőt!), de ezt el lehetne mondani úgy is, hogy a kiáltvány-rész mellett van benne kép, amely megfoghatóvá, kézzelfoghatóvá teszi a szöveget, verssé a verset. Az összes erdélyi költő közül nála a legzavaróbb a váteszszerep vállalása.

Bezzeg mennyire másképpen tudta ugyanazt a mondanivalót közvetíteni Farkas Árpád az *Alagutak a hóban* című versében:

*„Kaszák és kések éle
mennyboltig bebugyolálva,
fuldoklón fordul fehérbe
a falvak szuszogása,
nem koccan kő a kőhöz,
hótömte szájjal szól, aki beszél –
s nagy havak gyomrában az értelem
békésen elüldögél.”*

Mennyivel visszafogottabb (és ugyanakkor mennyire hatásosabb) az, ahogyan a szimbólumokká növesztett, megfoghatatlan Templom és Iskola helyett Farkas Árpád semmi egyébről nem

beszél, mint arról, hogy alagutakat kellene építeni a hó alatt, hogy találkozzanak, eljussanak egymáshoz azok, akik összetartoznak! A közösség felépítésének, az ahhoz való visszatalálásnak Farkas Árpád-féle titka pedig abban rejlik, hogy a szerző maga is ott van a hó alatt, ugyanúgy ássa az alagutat, mint a többi ember. Nem pedig felülről mondja, mint a vátesz Reményik, hogy nem hagyjuk tönkretenni közösségmegtartó intézményeinket.

Mi ott, a kilencvenes évek Kolozsvárján az erdélyi váteszköltészet mellett az összmagyar és világviszonylatban akkor erősen divatos posztmodern tervet vettük célba. Mi bajunk volt vele? Az, hogy nagyon nem jöttek be nekünk azok a szövegek, amelyek az ember felfelé törekvésének kudarcáról szóltak (mondván, mi közünk egy álkérdéshez), sem azok, amelyek a felfelé törekvés reménytelensége folytán a játszadozásban látták a kiutat (vagy nem is láttak semmit, csak voltak, merthogy a szöveg szerintük ilyen: lennie kell).

No de miért éreztünk így? 1989. december 22-én meghalt Beckett, az európai kultúra szemetesembere, a modernizmus szimbóluma (ugyan mi nem tudtunk akkor semmit Beckett hogylétéről, mert éppen mással voltunk elfoglalva: a kommunista utópia következményeinek felszámolásával magunkban). Balassa Péter Beckett halálának világtörténeti eseményét így értékelte 1991-ben: *„Vége van valamilyen, mindegy, milyen érdekes vagy érdektelen, de nagyon valamilyen, csak tudnánk, miféle előadásnak, amely a modernség kétezere éves kifejlődését és végkifejletét jelentette, s amely 1914-gyel, 1945-tel, 1989-cel összeomlott”*. Farkas Zsolt ezt a *„modern metafizikai hagyomány XX. századi bukásának, a jelenség mögött a lényeket kereső attitűd csődjének”* nevezi.

Ezzel egyet is értettünk, mivelhogy a felfelé törekvés, a transzcendencia megfogásának, az ember megistenülésének kudarcát mindannyian láttuk. De ebből nem azt a következtetést vontuk le, hogy Isten nincs, hanem azt, hogy Istent nem odafenn kell keresni, nem törtetni kell feléje, mivelhogy Ő nem fenn van, az égben, ahová fel kell mászni utána, hanem mindenütt – a földben, a vízben, odafent és odalent, odakint és odabent bennem,

és néha csak úgy magához odaint, az istennek sem akkor, amikor mi kívánjuk.

A kiváló, senki által fel nem kapott vallásfilozófus, de ugyanakkor az agrár- és élettudományi egyetemen tanító Staller Tamás mondja el, hogy: *„A világ egyik felén az emberek idestova kétezer-öttszáz esztendeje egyebet sem tesznek, mint elbirtokolják az élővilágot, élőhelyeivel, talajával, vizeivel, levegőjével egyetemben. A Teremtés bibliai könyvének van két passzusa. Az egyik arról szól, hogy az Isten az egész világot, az élőt és az élettelenet, azért teremtette, hogy az embert szolgálja. Néhány bekezdéssel odébb van egy másik passzus, amely arról szól, hogy az emberre, akit legutolsónak teremtett az Isten, rábízta a világot, azzal, hogy azt felelősséggel gondolja.”*

Talán erre (is) gondoltunk ott Kolozsváron, amikor láttuk a világot maga alá gyúrni akaró ember kudarcát, a kudarcból származó reményvesztettség állapotát: az értelmét vesztett tragikumot; láttuk a modernitás utáni, a tragikum eltűnése folytán céltalanná vált intellektuális játszadozásokat, melyek folytán vagy unalom vesz erőt az olvasón, vagy pedig felvágja az ereit (maga Beckett véleményem szerint egyaránt tekinthető a modernitás lezárójának és a posztmodern atyjának). És láttuk azt is, hogy a felelősséggel gondozott világ bibliai követelményéből nem lett semmi, mert az istenségre törő ember oly távol van a maga individualitásának kiélésében ettől, mint Makó Jeruzsálemtől (ez, kérem, nem képzavar: nem Makó városról van szó a mondásban, hanem arról, hogy egy Makó nevű vitéz Spalatóban részegeskedett, s amikor felébredt, azt gondolta, hogy Jeruzsálemben jár).

Azt kell mondanom, hogy ott, Kolozsváron, a kilencvenes évek legelején egyszer csak azt éreztük, lepereg rólunk a modernitás és a posztmodern.

S akkor vajon mi az irodalom (vagy bármely művészet) előtt a járható út, milyen az az irodalom, amelyik értelmes, amelyet érdemes csinálni, miközben tudjuk, hogy felfelé, a transzcendencia irányába hiába törtetünk, mint tette azt az utóbbi kétszáz év irodalma, és tette a visszafelé kétezer–kétezer-öttszáz

évre, Arisztotelészig visszamenően megkonstruált modernitáshagyomány?

Sokat vitatkoztunk erről, meg is találtuk az utat egyénenként – ám csak manapság, 2022-ben talákoztam egy olyan megfogalmazással, amely kifejezi az erről szóló, kissé amorf formában jelentkező érzéseimet.

Gál János, a 2022-ben mindössze 23 éves, nagyszerű költő mondja el, meri kimondani korából eredő bátorsággal, hogy az irodalomnak újra meg kell találnia a közösségi szerepét, és a szerzőnek le kell mondania a *márványbavéssükanevünketségről*. Így beszél Gál János, és szavai ugyanolyan fontosok, mint annak idején Nietzsche *Imígyen szóla Zarathustrája* volt az emberfeletti emberről: „*Lényegében minden gond eredője az alkotói individualista hübrisz, az a bizonyos előjelű alázat hiánya. Az emberiség történetében túlnyomórészt közösségi funkcióval bírt az irodalom, akár a szakralitásra, akár a szórakoztatásra gondolunk. És nem igazán szólt mindig az örökkévalóságról, a horatiusi »márványbavéssükanevünketségről«.* Nagyon leegyszerűsítve, az egyén, az alkotó szerepét a romantika oktrojálta bele minden korba, ahogy például Marx fűzte fel a történelmet osztályharcok sorozatára. Horatius bizonyára elgondolkozott azon, hogy de jó volna, ha emlékeznének rá kétezer év múlva is, de a versei egyáltalán nem a *l'art pour l'art* örökkévalóságnak íródtak.”

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy *szinte* mentora lehettem Gál Jánosnak, aki megtisztelt most jelenlétével. Azért lettem csak szinte a mentora, mert az Előretolt Helyőrség Íróakadémián nem velem, hanem Orbán János Dénessel dolgozott – pedig milyen jókat beszélgethettünk volna az irodalomról. Ezért is irigylem annyira a két Jánost. De sebaj, megtehettem ezt más, kiváló költőkké érett fiatalokkal, mint Regős Mátyással vagy Marcsák Gergellyel.

No de milyen is az az irodalom, amelynek a szerzője lemond az egyéni halhatatlanságról (értsd: nevének ideig-óráig, akár pár évezredig való fennmaradásáról)? Gál János ezt úgy fogalmazza meg, hogy két, közösségi funkcióval bíró irodalom létezik: az

egyik, amelyik a szakralitásra, és egy másik, amelyik a szórakoztatásra tör.

Kezdjük a másodikkal. 1965-ben adják ki Mihail Bahtyin *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája* című könyvét, amely véleményem szerint azóta egyre fényesebben ragyog az irodalomtudomány mind sötétebb éjjeli egén. Ez a politikai okokból ideig-óráig elhallgatott mű egyszerre a populáris/népi/népszerű irodalomra (illetve annak egyik ágára, a pikareszk-karneválira) irányítja a figyelmet oly módon, hogy a világirodalom eddig nem túlságosan nagyra becsült művét, a *Gargantua és Pantagruelt* egyértelműen a „tömegirodalom” jellemzőivel írja le, és az összirodalom egyik csúcsaként jelöli ki helyét. Már most elmondom, mielőtt egy kissé hosszabb kitérőt tennék: a bahtyini értelemben vett populáris irodalom művelése az, ami értelmes cselekedetté tette számunkra az írást a kilencvenes években, akkor, amikor kimúlt közülünk a nagybetűs Irodalom, mely a transzcendencia kagylóba vagy szelencébe zárásával foglalatoskodott (és az istennek sem sikerült neki).

És akkor jöjjön a kitérő. A már idézett Farkas Zsolt, aki tangenciálisan a populáris irodalommal is foglalkozik, azt tartja viszont, hogy „a populáris művészet *contradictio in adiecto*” (a népszerű művészet kifejezés önmagában, önmagával ellenétes). Igen, az a populáris művészet, amelyiknek egyik csúcsa a Bahtyin által jogosan felmagasztalt Rabelais – mármint Farkas szerint a populáris irodalomról lehet értekezni, de az nem írható le a művészet mai fogalmaival, mivel a művészetten menthetetlenül valami egyebet (magasztosat? mélyet? nehezen érthető?) értünk. Mielőtt én – mint Rejtő Jenő nagy tisztelője – felháborodottan sutba dobnám e megállapítást, nézzük egy kicsit közelebről, miről is van szó. Milyen is a Művészet (vagy amit az utóbbi kétszáz éven keresztül róla hittünk)? A nagybetűs Művészetet olyan szerző hozza létre, aki nevének márványba vésését reméli. (Tudom, egyes elméletek szerint a szerző halott, és minden a szöveg. Dehogy van így, a nagyon is létező szerző milyensége az irodalomról szóló beszéd központi kérdése.) Nem mondom azt, hogy bezegg vele szem-

ben a modernitáson és a posztmodernen kívüli, a kollektivitást kifejezni akaró szerzőt ez nem érdekli (merthogy azért emberből lenne gyúrva ő is, hiúsággal megáldva), csak azért egy dolog a halhatatlanság modernista mítosza, és más az, ha az ember például az örökkévalósághoz vagy az örökléthez méri magát, amihez képest pipepurc az a maximális esetben prognosztizálható két-három ezer éves időszak, amikor emlékeznek az ember nevére. Az egész életükben harácsoló embereket szokták felénk azzal leuntatni, hogy nyugodjon le, a sírba úgysem vihet magával semmit. A modernista/posztmodern szerző egész életében harácsol, hogy jusson majd neki egy márványlap valahol, az ezen kívüli szerző viszont arra vágyik, hogy értelmes életet éljen. Merthogy földi létünket nem abban lehet mérni, milyen földi vagy szellemi javakat hagytunk magunk mögött, hanem hogy mennyire volt értelme a létezésünknek. A márványlapnak pedig semmi köze az értelemhez.

A populáris irodalom, mint nevéből is következtetni lehet, széles közönséghez szól, mely közönség nagyjából azonos szempontok szerint olvassa a szöveget. Még az is lehet, hogy e tömeg egy közösséget alkot, például a Rejtő Jenőt szerető emberek táborát.

A kollektív élményt nyújtó irodalom szórakoztató ágáról most nem kívánok bővebben beszélni, hisz Bahtyinhoz képest nem tudok semmi újat mondani – így csak röviden foglalom össze Bahtyin nézeteit. Szerinte a hivatalos, magas irodalom ellenében létezik egy másik, populáris vétetésű irodalom, amelyből hiányzik a dogmatizmus, az autoritarizmus, az egyoldalú súlyosság, s amelyhez „nem közelíthetünk egyik szélesre taposott úton sem, amelyen a polgári Európa művészeti és ideológiai gondolkodása az elmúlt négy évszázadban haladt”. Ebbe az irodalmi hagyományba tartozik Boccaccio *Dekameronja*, Rabelais *Gargantua és Pantagrueleje*, Cervantes *Don Quijotéja*, Shakespeare vígjátékai stb. Elsősorban a népi nevetéskultúra felől közelít Rabelais-hoz, és a karneváli tudatot jelöli meg a populáris kultúra egyik általánosan vett jegyeként. A karneváli tudat alapja a világhoz való nevető viszony, és e „karneváli nevetés, miközben nem veszíti el

kapcsolatát egyetemes kozmikus eredetével, biztos tájékozódást kínál a társadalmi-történelmi szférában”. Hangsúlyozza, hogy „el kell szakadnunk a karnevált farsangként értelmező leegyszerűsített újkori karneválfelfogástól, főként pedig közönséges, bohém módon való értelmezésétől. A karnevál az elmúlt évezredek nagyszerű össznépi világszemlélete”. Ez viszont – teszem hozzá én – nagyban különbözik a modernitás nevetésétől, amely (Bergson nyomán) a tagadó funkciót állítja előtérbe, Bahtyin szerint ugyanis a karneváli szemléletben szemernyi nihilizmus sincs, hiányzik belőle a másik ember kinevetése, a felsőbbrendűség-tudat.

Bahtyin másik fontos felismerése a dialogikus alapelv központi szerepe a népi kultúrában, a dialóguson „a szükséges életminimumot, létminimumot” értve. A populáris kultúra világa horizontális világ, mely a mozgáson, az átváltozáson, az ambivalens egységen alapul, ahol a legfőbb érték az élet és annak dinamizmusa.

Álljunk itt meg újra egy pillanatra. Mi lehet az a dialogikus alapelv, amely „a szükséges életminimumot, létminimumot” jelenti? Ez nem egyéb, mint annak a gondolata, hogy az ember nem lehet meg egyedül a világban. S ha nem lehet meg egyedül, akkor csak másokkal együtt lehet. (Íme, miért is jó újraolvasni néha Bahtyint: mai, individuumokra széteső világunknak kevesen adják nála erősebb kritikáját.) Azaz a szükséges életminimum az, hogy az ember egy közösséghez tartozik, akik tagjaival kapcsolatba is lép. Nagy a gyanúm, hogy Bahtyin egyszerűen a szeretetről beszél, az emberek közti legerősebb kapocsról (csak hát ezt nem írhatta így le, mert a komoly irodalomtudósok egyszerűen kiröhögték volna).

Eddig többször előjött a kollektivitás fogalma, vagy csak úgy magában, vagy értéktelítetten, mint az a valami, ami értelmet adhat életünknek. A fiatal József Attila írta: „Hiába fürösztöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat.” Ady is ugyanebben az értelemben mondja el programbeszédét: „Ezért minden: önkínzás, ének: / Szeretném, hogyha szeretnének / S lennék va-

lakié, / Lennék valakié.” (Más kérdés, hogy csak viszonylag ritkán sikerül Adynak az eszményként megfogalmazott szeretethez tartania magát, mivel mind rugdossa azokat, akik szeretnék őt.) Ha felismerjük, hogy a közösség az, amely egyedüliként tud szeretetet nyújtani (vesd össze azzal, hogy „csak másban moshatod meg arcodat”), akkor felismerjük azt is, hogy a kollektivitás nem feltétlenül szitokszó. Aki egy közösséghez tartozik, az megtanul felelősen élni, akár úgy is mondhatnánk, megtanulja korlátozni saját szabadságát a szeretet megtartása érdekében. Tudom, hogy individualista világunkban ezek a gondolatok különösen hatnak, és még különösebben egy irodalomról szóló beszédben, ám meggyőződésem, hogy e két fogalom nélkül: közösség és szeretet, nem lehet tárgyunkat, a jó irodalmat körülírni.

És ezzel át is léptünk a közösségi funkcióval bíró irodalom másik ágához, ami – Gál János megfogalmazásában – a szakralitásra épít. Ugyanis a szeretet, a másokkal való dialogikus viszonyban élés a premisszája annak, hogy életünk értelmes legyen, ergo hogy megtaláljuk azt az értelmet, amit a modernitás végleg elveszített, és aminek a posztmodern a nyomát is sóval hintette be. És ha valóban létezik értelem, akkor létezik szakralitás, még ha talán kissé túlságosan is pompázatosnak tűnik néha nekem ez a szó. Csak János mondja el meglepően egyszerű szavakkal, hogy az eszményi politika céljának „*a közösségben élő ember kibontakozásának elősegítését, a jó szellemű személyes, társas és társadalmi élet feltételeinek megteremtését*” tekinti. Érdeemes idézni tőle azt is, ahogy kifejti, milyen a jó szellemű élet, a görög eudaimonia, amit közönségesen boldogságnak szoktak fordítani az európai nyelvekben:

„A szókratészi öt maxima szerint élve valósíthatjuk meg emberi vágyainkat: valahol otthon lenni a világban, az emberi méltóságunk tiszteletét, és a szabadságot és biztonságot, hogy önmagunkról és szeretteinkről gondoskodhassunk anyagi, szellemi és lelki értelemben.”

A közösségben élő ember jó szellemű élete – no igen, ez lehet az, aminek elérésében segíthet az irodalom. Talán ezt lehet

az irodalom céljaként is meghatározni, ami egyben az irodalom haszna is. Az irodalomnak valóban van társadalmi szerepe, vagy ahogy Claude Roy mondta: az irodalom tökéletesen haszontalan, egyetlen haszna, hogy élni segít. Hogy egyetlen példát hozzak fel erre: Homérosz nem génuszként, még csak nem is alkotóként tekint magára, aki teremtő erővel rendelkezik, hanem mes-teremberként, szakemberként határozza meg magát, aki a világ létező dolgait felmutatva írott műveket hoz létre, és abban reménykedik, hogy olvasóinak az életére pozitív hatással tud lenni. Egy olyan világban, ahol az istenek itt vannak a földön, ahol az, amit szakralitásként nevezhetnénk, meg nem kérdőjelezhető létezőként van jelen, ahol az értelem jelen van, nem is lehet más-ként gondolkodni.

Igaz, nagyon sok idő telt el Homérosz óta, istenek éltek, de jobbára csak haltak, olyannyira, hogy most úgy tűnik, teljesen elveszett a szakralitás a világunkból. Még ha így lenne is, meggyőződésem szerint a közösségi célzatú szöveg tud segíteni abban, hogy jól éljünk, hogy jó szellemű életet éljünk. Ugyan nem bizonyosodhatok meg róla, de ÉN élek, működöm, és jó lenne jól működnöm. És fázom magamban egyedül és a MÁSIKra (vö. Lacan, Bahtyin) van szükségem, hogy élnem: jól működnöm lehessen. A közösségi célzatú szöveg az ÉN autonómiáját és a MÁSIKkal való dialógusomat, áttételesen a szolidaritásérzésemet erősíti. És az is lehet, ha hagyjuk, hogy az ezt erősítő szövegek átjárjanak, jó szellemű életet fogunk élni. Ha pedig jó szellemű életet élünk, akkor kapcsolatba kerülünk azzal, amit végleg elveszettnek hit-tünk, a mindenütt (nemcsak fent, hanem lent, a földben, a vízben, a levegőben) jelen levő Istennel, a szakralitással.

Nyilván felvetődik a kérdés, hogyan lehet olyan szövegeket létrehozni, amelyek ezt a jó szellemű életet erősítik az olvasóban. Itt nem arra gondolok, hogy technikailag miként kell előállítani egy szöveget – az nyilvánvaló, hogy szükséges a szakmai tudás, mivel nagyon jól körülírható szabályok vannak arra nézve, hogyan válaszol az olvasó bizonyos törvényszerűségekre –, hanem arra, amire a poétikai tudással rendelkező személynek szüksége

van ahhoz, hogy megérintse az olvasót. (Itt jegyzem meg zárójelben, hogy a mesterséges intelligencia manapság technikailag egyre jobb irodalmi szövegeket tud produkálni, de azért senki sem ezeket olvassa, amikor fel akar tölteni – ugyanis hiányzik ebből a szövegből valami, amit nem lehet megtanulni.)

Hosszú-hosszú éveken keresztül kerestem egy kifejezést, amely legjobban kifejezné azt a többletet, ami a jó szellemű életet erősítő irodalom születéséhez szükséges. Most úgy néz ki, hogy megtaláltam: a tudás lelkesültsége. A csíkszeredai Molnár Vilmos írja *Körösi Csoma Sándor és Buddha* című novellájában, hogy Buddha találkozni akar Körösi Csoma Sándorral, aki felkeltette az érdeklődését, és egy vénasszony képében így szól a székelly tudóshoz: „»Szerusz, Sándor, üljünkse le ide a fa alá egy kicsidég, beszédem volna véled«. Buddha meg akarta adni a tiszteletet Körösi Csoma Sándornak, azért szólt hozzá magyarul, ráadásul székelly nyelvjárásban.” Aztán valami nagyon fontos dolgot ad Buddha szájába a szerző: „Ebben a földi létben, ahol minden csak hamis látszat, találtál valamit, ami fontos számodra, ami lelkesíti mindennapjaidat”. Erre Csoma Sándor a magyarok őshazájáról „olyan szép dolgokat mondott, és olyan szépen, hogy Buddha szemei tágra nyíltak a csodálkozástól. Jobb ez, mint a nirvána, suttofta Buddha, majd kérlelni kezdte Körösi Csoma Sándort, hogy csatlakozhasson hozzá, keressék együtt a magyar őshazát.”

Igen, ilyen hatást kellene elérnie az irodalomnak, magával ragadnia, kirángatni az olvasót a hétköznapijaiból, a nirvánánál is jobb állapotba kalauzolva őt. (Megjegyzem, Molnár Vilmosnak sikerül ezt elérnie legjobb Körösi Csoma Sándor-novelláiban.) Aki pedig lelkesül, az lélekkel telik fel, és jó szellemű életet él.

A lelkesültség mellett a jó irodalom másik titkos összetevője a szeretet (az, amit Bahtyin az irodalomtudósok kritikájára gondolván dialogikus alapelvnek nevez). Erre Orbán János Dénes *Vajda Albert csütörtököt mond* című novelláját tudom felhozni példaként. Ebben elmeséli ágyhoz kötött apja és a Szabad Európa Rádió, azon belül Vajda Albert humoros jegyzetei társaságában

töltött gyermekkorát. A feltárulkozó, nagyon is jelen levő, valós szerző szövegéből teljesen hiányzik az önreflexió, az interpretálás gesztusa, ezért az olvasó a beszédmód által megteremtett hangulatra koncentrálhat. Úgy érzi, a szöveget a szeretet lengi be, ez szüntet meg minden kérdést, „mi lett volna, ha”-típusú spekulációt, travesztiát, párhuzamos világokat. E hangsúlyozottan nem esztétikai kategória, a szeretet által működtetett szöveg nagyjából ellen is áll az interpretációs kísérleteknek, viszont annál nagyobb közönséget szólít meg. Ha szeretet nincs benned a témád vagy általában az élet iránt, ha nincs benned lelkesültség, érdektelen vagy – ezt ismerte fel Orbán János Dénes, és ezt az elvet alkalmazza műveiben. (Szakolczay Lajos ezt így fogalmazza meg debütkötete, a *Hümmériáda* kapcsán: „Sok évnek kell eltelnie addig, amíg kiderül, hogy ez a féltelenség alighanem érző szívet takar. Aki árnyékléte ellenére azért találta ki – sejtelmes visszavonulásaiban és előretöréseiben azért alkotta meg – saját árnyékát, mert mindvégig félt. Félt a rá kiszabott [rárótt] szereptől, félt a magánytól, félt a kisebbségi sorstól, félt a – még jó, ha csak Olosz Lajos-i magasságú – tornyoktól. Minthogy nincs – sohasem volt – fölkészülve az emberre leselkedő borzalmakra, hogy szűkítsem a kört: a legszemélyesebb – az édesanya halálával iszonytatóvá váló – tragédiára, játszik és játszik.”) Pécsi Györgyi a „haza- és hazára találás derűjét” tartja Orbán novellisztikája legnagyobb erényének. Ezt lehetne akár az otthonosság derűjének is nevezni, amikor az ember megtalálja a jó szellemű élet kulcsát.

Igen, az otthonosság: nemigen találok ennél melengetőbb érzést, ezt keresem a verseimben és mindenfajta írásaimban. Léven, hogy az irodalmi nyelv, a közmagyar egy közmegegyezésen alapuló fikció (a sok nyelvjárásból rakták össze, lenyესvén az eltéréseket), fontos számomra, hogy otthon érezzem magam a nyelvben, ami nem lehet más, mint a saját nyelvjárásum, a székel. Tényleg jól mondja Tamási (no meg, mint fennebb láthatuk, a szókratészi öt maximából is ez következik a jó szellemű élet egyik jellemzőjeként), hogy valahol otthon kell lenni a világban, és Kányádi azt, hogy „a legárvább, akinek még halottai sincse-

nek”. Otthon szerettem volna lenni, ezért hazaköltöztem. Otthon szerettem volna lenni, ezért írtam meg az *Ágtól áigig* című kötetemet, amely az anyától és másoktól hallott családi történeteket tartalmazza.

Az is lehetséges, hogy ma már semmi egyebet nem akarok, mint – tudatosan, mint ki már lázadt eleget – beállni az őseim sorába, akik éltek, haltak, szenvedtek, örültek. Mert a vízcsepp sem páraállapotában érzi jól magát, hanem akkor, amikor lecsapódik, sok-sok társával együtt patakká áll össze, és játszanak benne a gyermekek. Beállni az ősök sorába, hogy a hagyomány vizében lubickoljanak a leszármazottak.

DEBÜT

Kupás Virág

Szüntelenül énekeljetek!

Azt mondta az anyám, mikor rám jön a locsoghatnék, üljek le, és várjam meg, míg elmúlik. Korán leszoktatott arról, hogy mindent megkérdezzek, amit akarok. Azt mondta, idejében megtudom, amit meg kell és meg lehet tudni. Túl nagy vagyok a tenyérbemászó kérdésekhez, amelyekkel kellemetlen helyzetbe hozok másokat. Ellenkeztem. Nem igaz, nem vagyok tapintatlan. Nem is értem, miért jött zavarba a szomszéd, mikor megkérdeztem, hogy szándékosan öregedett-e ilyen csúnyára, vagy ez csak úgy megtörtént vele.

Anyám nem tudta, milyen keserű sorsra ítél azzal, hogy hallgatni tanít. Ezek után, ha kérdezett valamit, nem is válaszoltam. Vagy bólintottam, vagy megráztam a fejem. Tessék akkor, ha azt kérte, hogy hallgassak!

Egyik este, odakinn sötét és hideg volt, emberek, leginkább férfiak lepték el az udvart. Néhányan a házba is bejöttek. Nézttem, ahogy egymásnak adogatják a kilincset, és nem kérdeztem semmit. Sem azt, hogy kik ők, sem azt, hogy mit keresnek itt. Volt, akit ismertem volt, akit kevésbé, de nem tetszett, hogy ott voltak. Menjetez haza, még a szomszéd is a két fiával, akik amúgy is egész nap láb alatt voltak. Délután a két fiú és az öcsém megették az összes fánkot, majd kiszaladtak az udvarra, bújócskázni.

A férfiak nyitva hagyták a gangon az ajtót, és ömlött be a hideg. Ráadásul aznap este anyám nem is rakott tüzet. Miután kiürült a házunk, anyám a langyos kályhának dőlt, és sírt. Nagyanyám a hátát simogatta.

– Megkerül! Haza fogják hozni... Mennek, és visszahozzák, te csak imádkozzál, szüntelenül imádkozzál! – mondta, és anyám a mellka-

sára hajtotta a fejét. Néztem, ahogy anyám könnyei csorognak le az arcán, nagyanyám a haját simogatja, és nem kérdeztem semmit.

Nagyanyám sapkát, sálát, kesztyűt, kabátot adott rám, kézen fogott, és kivitt az udvarra. Jött velünk anyám is. Láttam, hogy fázik a könnyektől az arca. Azt akartam mondani, menjünk inkább vissza, ő is fázik, én is fázom, nincs értelme kinn maradni, de hallgattam. A férfiak szekerekkel álltak a házunk előtt, bicikliket támasztottak a kerítésnek, és azt mondták, nem találtak semmit, hiába keresték mindenhol, ahol keresni lehet.

– Mit keresnek? – kérdeztem hallkan. Nagyanyám az ölébe vett, pedig már nagyocska voltam ahhoz, hogy csak úgy felkapjanak. Felháborodtam, tegyen le, már iskolás vagyok. Iskolás vagyok szeptember óta, és az iskolásokat nem lehet bármikor ölbe venni, amikor csak az embernek ahhoz van kedve.

– Te csak ne félj. Neked nem kell félni – suttozta, és megigázította rajtam a sapkát.

Nem félek, gondoltam, és mérges lettem. Válaszoljon nagyanyám arra, amit kérdeztem, vagy ne mondjon semmit!

– De mi veszett el? – kérdeztem megint.

Nagyanyám letett a földre, elővett egy zsebkendőt, és megtörölte az arcát. Nem volt ideje válaszolni. Apám biciklijének leeresztett a hátsó kereke, és rám bízta, hogy hozzam ki a sufniből a biciklipumpát. A kezembe adott egy elemlámpát, és én sietősen a hátsó udvarra indultam.

Ahogy becsapódott mögöttem a hátsó udvar ajtaja, futni kezdtem. Útközben elcsúsztam a sárban. Feltápázkodtam, és egy határozott mozdulattal a ruhámba töröltem a kezem.

Mikor odaértem a sufnihoz, énekelni kezdtem, mert anyám azt tanította, ha félek, énekeljek. *Szorongat a Sátán, de te velem vagy...* reszketett a hangom. *...hű szabadítóm, aki el nem hagy.* Kilincs nem volt az ajtón, csak egy lyuk, abba belefűzve egy fehér bálásmadzag, ami oda volt kötve az oszlophoz. *Ennek a világnak fekete egén...* A fehér madzag csokorra volt kötve, és én pillanatok alatt akkora bogot csináltam belőle, hogy sehogy se lehessen kioldani... *fényed a csillag sugarad a fény.* A sufnit apám

kalapálta össze, öreg, száraz deszkákból, és szívből utáltam azt, aki estére bekötötte az ajtaját, mert egész nap tárva nyitva volt. Szerencsére az ajtó és a föld között akkora volt a rés, hogy bemászhaszak alatta.

Apám egy öreg hűtőben tartotta a szerszámaikat. Odaszaladtam, és elkezdtem rángatni az ajtaját. *Jön az örök nap már, közeledik Ő...*, hideg volt a füle, mikor rátettem a kezem. *...Mennyei honba hazavinni jó.* Letettem a zseblámpát a földre, és a hűtő felé fordítottam. *Röpke pillanat míg tart a keserű...* mindkét kezemmel cibáltam az ajtaját... *Jézus élém jön, s örök a derű.*

Ahogy kinyílt a hűtő ajtaja, elcsuklott a hangom. Akkor még nem is tudtam, hogy alattunk, emberek alatt forog a Föld. Én csak álltam a nyitott hűtő előtt, néztem az öcsémet, ahogy felakadt szemmel, lila szájjal ült, a bal lábát maga alá tekerve.

Mikor eltemettük, szelíden szitált a hó. Alkonyodott, mire a gyászoló nép hazament. Anyámék is indulóban voltak. Én csak álltam a sírköve előtt, és énekeltem neki, hogy ne féljen az első éjszakáján odakinn.

KUPÁS VIRÁG 2003-ban született Nagykárolyban. Jelenleg a Debreceni Egyetem magyar szakos és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem pszichológia szakos hallgatója. Kislánykora óta ír. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem mese- és novellaíró pályázatán *Légszomj* című novellája első helyezést ért el 2020-ban.

2024. április

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Fohász; A gyöngédség jele (versek)
- 5 **Abafáy-Deák Csillag:** Vashiány (próza)
- 8 **Mezey Katalin:** Szűnyogposta; Hova lett? (versek)
- 11 **Makó Ágnes:** Cetlik a hűtőn; Cetlik a virtuális térben (prózák)
- 16 **Lőrincz P. Gabriella:** Béke (vers)
- 17 **Ungár Péter:** Remeridián; Inadekvát kinesztézia VII.; Természetes bor (versek)
- 20 **Salánki Anikó:** Nem füstölt a kémény (próza)
- 24 **Zsille Gábor:** Dagerrotípiá (vers)
- 26 **Finta Éva:** Mikor a világ elveszett (vers)
- 27 **Murányi Sándor Olivér:** Békelovas (regényrészlet)
- 31 **Géczi János:** Arról (vers)
- 32 **Csikár Norbert Adrián:** A magyar pszeudo-nyelv kutatásának rövid története (próza)
- 35 **Nagypál István:** Csók (vers)
- 36 **Farkas Kornél:** Párhuzamos végtelenek (vers)
- 37 **Nagy Zopán:** Átjárások / Nyelvi, lelki zavargások... (próza)
- 40 **Filip Tamás:** Betűk kudarc; Nincs; Irgalmas ember (versek)
- 42 **Ónody Éva:** Aki átírta a magyar történelmet – Találkozásaim László Gyula régészprofesszorral (próza)
- 50 Láthatár – **Böszörményi Zoltán:** A tudat szabadságérzete – Gondolatok Traian Pop Traian verseinek fordítása közben
- 54 **Traian Pop Traian** versei **Böszörményi Zoltán** fordításában
- 73 **Viivi Luik:** A magdeburgi földgömb – **Jávorszky Béla** fordítása
- 81 A hónap alkotója: **Nagyvarjasi Szabó István** – „Megszámláltattál... És hijjával találtattál... Darabokra szaggattatol...”; „Aki elfoglalja Magyarországot, az ura egész Európának”; Emlékek, nem csak felkérésre...; Amikor miénk volt a Főtér!
- 100 **Laik Eszter:** „Nem mese az gyermek” – Nagyvarjasi Szabó István 75 éves
- 106 „Csak az van elveszve, aki elveszettnek érzi magát” – **Laik Eszter** beszélgetése **Nagyvarjasi Szabó István**nal
- 117 **Viola Szandra:** „A költő trófeái” (Böszörményi Zoltán: Fellázadt szavak)

- 122 **Pusztai Ilona:** „Ahonnan Ámor új tüzet merít” (William Shakespeare szonettjei Fazekas Sándor fordításában)
- 126 **Lőwy Dániel:** Befejezetlen mondatok és élő álmok között (Benyhe István: Erózió)
- 129 **Juhász Kristóf:** A tarka egység meg a részei (Török Máté: versénekmondó)
- 133 **Vasi Szabó János:** A magyar nyelv virtuóza (Laczkó Géza: Innen és túl)
- 137 **Losonczy Attila:** Háló és fullánk (színház)
- 140 **Sántha Attila:** A közösségi szellemű irodalomról (esszé)
- 155 Debüt – **Kupás Virág:** Szüntelenül énekeljete!

- **Böszörményi Zoltán:** Fohász
- **Abafáy-Deák Csillag:** Vashiány
- **Mezey Katalin:** Szúnyogposta
- **Makó Ágnes:** Cetlik a hűtön
- **Lőrincz P. Gabriella:** Béke
 - **Ungár Péter:** Remeridián
 - **Salánki Anikó:**
Nem füstölt a kémény
 - **Zsille Gábor:** Dagerrotópia
 - **Finta Éva:** Mikor a világ elveszett
 - **Murányi Sándor Olivér:** Békelovas
 - **Géczi János:** Arról
 - **Csikár Norbert Adrián:**
A magyar pszeudo-nyelv kutatásának rövid története
 - **Nagypál István:** Csók
 - **Farkas Kornél:**
Párhuzamos végtelenek
 - **Nagy Zopán:** Átjárások / Nyelvi, lelki zavargások...
 - **Filip Tamás:** Betűk kudarca
 - **Ónody Éva:**
Aki átírta a magyar történelmet –
Találkozásaim László Gyula régészprofesszorral

Nagyvarjasi Szabó István

„Megszámíltattál... És hijjával találtattál... Darabokra szaggattal...”

„Aki elfoglalja Magyarországot,
az ura egész Európának”

Emlékek, nem csak felkérésre...
Amikor miénk volt a Főter!

○
Laik Eszter: „Nem mese az gyermek” –
Nagyvarjasi Szabó István 75 éves

○
„Csak az van elveszve, aki elveszettnek
érzi magát” –

Laik Eszter beszélgetése
Nagyvarjasi Szabó Istvánnal

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap